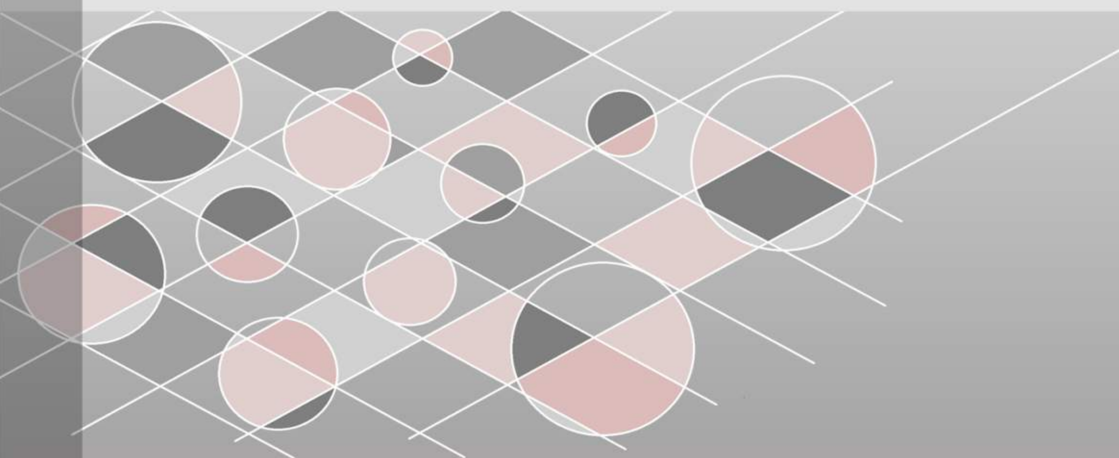
Dezvoltare teritorială. Cercetări în Geografie

2

Oana-Ramona Ilovan
(coordonator)

Postdecembrism și dezvoltare teritorială

Presa Universitară Clujeană

OANA-RAMONA ILOVAN

(coordonator)

POSTDECEMBRISM ŞI DEZVOLTARE TERITORIALĂ

Colecţia *Dezvoltare teritorială. Cercetări în Geografie*

este coordonată de conf. univ. dr. Oana-Ramona Ilovan

*

Colecţia apare sub egida
Centrului de Cercetare pentru Identităţi Teritoriale şi Dezvoltare,
Facultatea de Geografie, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

Referenţi ştiinţifici:

Conf. univ. dr. Vasile Zotic
Cercetător ştiinţific II dr. Florentina-Cristina Merciu
Lector univ. dr. şi cercetător ştiinţific III Alexandru Bănică
Lector univ. dr. Kinga Xenia Havadi-Nagy
Lector univ. dr. Marinela Istrate

ISBN 978-606-37-0924-1

Book cover design: Dr. Maroşi Zoltan

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro

OANA-RAMONA ILOVAN

(coordonator)

POSTDECEMBRISM
ŞI DEZVOLTARE TERITORIALĂ

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2020

CUPRINS

Lista autorilor

Adrian-Daniel MUNTEAN, masterand, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Geografie și Centrul de Cercetare pentru Identităţi Teritoriale şi Dezvoltare, nr. 5-7, Str. Clinicilor, Cluj-Napoca, 400006, ROMANIA, adriand.muntean@gmail.com

Alexandru-Sabin NICULA, cercetător științific gradul III drd., Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu” al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, București, 050725, ROMANIA, sabin.nicula@ince.ro; Cercetător științific colaborator, Centrul de Cercetare a Așezărilor și Urbanism, Facultatea de Geografie, Universitatea Babeș-Bolyai, Str. Clinicilor, nr. 5-7, Cluj-Napoca, 400006, ROMANIA, sabin.nicula@ubbcluj.ro; Analist de planificare strategică, Centrul Cultural și Academic Olandez, Universitatea Babeș-Bolyai, Calea Moților, nr. 11, Cluj-Napoca, 400001, ROMANIA, sabin@dutchcentre.ro

Bogdan-Nicolae PĂCURAR, dr., Consiliul Judeţean Cluj, Calea Dorobanților, nr. 106, 400609, Cluj-Napoca, ROMÂNIA, pacurarbogdan@ymail.com

Corina TODEA, masterandă, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Geografie, nr. 5-7, Str. Clinicilor, Cluj-Napoca, 400006, ROMANIA, ctodea22@gmail.com

Cosmina-Daniela URSU, drd., Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de Geografie, Str. Clinicilor, nr. 5-7, Cluj-Napoca, 400006, ROMANIA, cosmina.ursu@ubbcluj.ro

Gabriela-Alina MUREŞAN, lector univ. dr., Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de Geografie, Departamentul de Geografie Regională şi Planificare Teritorială, Str. Clinicilor, nr. 5-7, Cluj-Napoca, 400006, ROMANIA, alina.muresan@ubbcluj.ro

Mădălin-Sebastian LUNG, doctorand, Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de Geografie, Str. Clinicilor, nr. 5-7, Cluj-Napoca, 400006, ROMANIA, lungmadalin@yahoo.com

Remus-Adrian CARANFIL, masterand, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Geografie și Centrul de Cercetare pentru Identități Teritoriale și Dezvoltare, Str. Clinicilor, nr. 5-7, Cluj-Napoca, 400006, România, email: remus.adrian10@gmail.com

Cuvânt înainte

Perioada de după decembrie 1989 se caracterizează prin mari metamorfoze ale României, pe multiple planuri, precum cel politic, social, cultural şi economic. Toate acestea au avut un impact teritorial care, nu de puţine ori, a părut să-i fi luat prin surprindere pe cei care au gândit şi implementat strategii de dezvoltare la nivel naţional şi local. Cert este că atât spaţiul urban, cât şi cel rural au fost afectate de emigraţie şi de schimbări majore. Acestea au plasat comunităţile locale în situaţii marcate de incertitudine sau de o permanentă tranziţie, trendul dezvoltării lor nefiind întotdeauna în sens ascendent.

Capitolele acestui volum reflectă cele amintite anterior. Discutând realitatea urbanistică a României prin studiul de caz al municipiului Cluj-Napoca sau identificând probleme şi soluţii posibile pentru câteva areale afectate de dezindustrializare (municipiul Hunedoara, Depresiunea Petroşani şi comuna Săvineşti), numitorul lor comun este de a oferi suficiente informaţii privind situaţia existentă şi propuneri sau exemple de bună practică pentru decidenţi şi chiar pentru cetăţeni.

Primul capitol creează cadrul general al analizelor propuse de capitolele acestui volum. În acelaşi timp, atrage atenţia asupra dezvoltării urbane (beneficii şi provocări) în cazul unui centru polarizator de rangul I al României: municipiul Cluj-Napoca.

Abordarea unor resurse ale dezvoltării (identitate teritorială şi capital social) prin metode de cercetare calitative este exemplificată prin două studii de caz: asupra spaţiului mental al locuitorilor din municipiul Hunedoara şi a capitalului social care poate aduce bunăstare în comunitatea rurală a comunei Săvineşti. Apartenenţa la locuri şi oameni, aderarea la aceleaşi valori, asigură coeziunea în spaţiul urban al Hunedoarei, susţin Adrian Muntean şi Corina Todea,

în al doilea capitol. În plus, conştientizarea locuitorilor privind importanţa implicării fiecăruia pentru a creşte calitatea vieţii celor dezavantajaţi şi crearea capitalului social care susţine dezvoltarea de jos în sus este tema capitolului al cincilea, scris de Cosmina Ursu.

În al treilea capitol, disfuncţiile urbanului hunedorean sunt analizate şi soluţii posibile sunt identificate. Acestea pot genera dezvoltare nu doar la nivel local, ci şi la unul superior, regional, argumentează Remus Caranfil şi Adrian Muntean.

În capitolul patru, studiul dinamicii populaţiei din Depresiunea Petroşani reflectă schimbările economice şi sociale profunde, cu impact local şi regional de lungă durată. Autorii, Alina Mureşan şi Mădălin Lung, oferă o analiză demografică relevantă pentru situaţia multor aşezări din România, aflate în situaţii similare (oraşe mici şi mijlocii dezindustrializate).

Scopul acestui volum este de a promova cercetarea în geografie pe tema dezvoltării teritoriale şi pe tinerii cercetători geografi, studiile având ca autori nu doar cercetători experimentaţi, ci şi masteranzi şi doctoranzi ai Facultăţii de Geografie, cu competenţe de cercetare dezvoltate la nivel superior. Sperăm ca această colecţie tematică, cu studii de caz relevante pentru dezvoltarea teritorială a României după 1989, să fie utilă studenţilor geografi şi cercetătorilor şi să încurajeze preocupări similare.

Cluj-Napoca,
15 octombrie 2020

Conf. univ. dr. Oana-Ramona ILOVAN

Facultatea de Geografie
Centrul de Cercetare pentru Identităţi Teritoriale şi Dezvoltare
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

Capitolul 1. Postdecembrismul. O realitate urbanistică încă neîncheiată. Studiu de caz: Cluj-Napoca

Bogdan-Nicolae PĂCURAR, Alexandru-Sabin NICULA

1. Introducere

Fiecare epocă își are caracteristicile ei. În același timp, fiecare teritoriu, țară, stat, zonă are, de asemenea, caracteristicile sale. Prin urmare, nici un loc de pe această planetă, în nici una dintre perioadele istorice prin care acesta a trecut, nu este la fel. Și de aici reiese o provocare. Pentru că oamenilor și inclusiv cercetătorilor le place să generalizeze, să categorizeze, întrucât așa le este lor mai ușor să înțeleagă mediul și perioadele în care trăiesc sau care au trecut. De aceea avem Antichitatea, Evul Mediu, perioada interbelică, anii ceaușismului sau Sumerul, Dacia, Vestul Sălbatic, Lumea Întâia, a Doua și a Treia, Maghrebul, Uniunea Europeană și așa mai departe. Nu spunem că această clasificare, divizare a timpului și a spațiului nu este utilă, ci dorim să atragem atenția asupra faptului că există întotdeauna două adevăruri cruciale în geografie și istorie, și anume, totul poate fi deconstruit, simplificat, și, în același timp, totul poate fi minuțios identificat și studiat ca un element de sine stătător, dar legat de altul, fie inferior, fie superior, într-o adevărată holarhie.

Vom utiliza diverse concepte spațiu-timp, prezentând un domeniu precum urbanismul într-un cadru temporal, și anume, perioada de după anul 1989 și într-unul spațial – România și mai exact orașul Cluj-Napoca (menționăm că folosim termenul de „oraș” ca un concept universal-general de urban, aplicabil pe scară mondială, încercând să fim cât mai neutri spațio-temporal posibil). Cu toate acestea, vom călători câțiva zeci de ani în trecut, de la momentul 1989, pentru a descrie ce s-a întâmplat în acea perioadă din punct de vedere urbanistic.

2. Fundamentare teoretică

În legislaţia românească (Parlamentul României, 2001, Legea nr. 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul), urbanismul se referă şi se aplică în mod paradoxal şi spaţiilor rurale, producând o oarecare confuzie în ceea ce priveşte înţelegerea conceptului (urbanism = urban ≠ rural). De aceea, în cadrul demersului nostru, ne vom limita şi vom explica urbanismul ca fiind un proces şi fenomen *exclusiv* urban (municipii şi oraşe, împreună cu zonele lor metropolitane sau zonele funcţionale urbane, aflate în strânsă legătură şi conexiune cu centrul urban). Prin urmare, în construirea acestui studiu/eseu, urbanismul se referă la cum construim în oraşe, cum gândim despre oraşe și cum trăim în oraşe.

Neoliberalismul, concept filosofic, social, politic și economic care se bazează atât pe liberalismul clasic, cât și pe teoria neoclasică și urmărește minimizarea influențelor statului asupra evenimentelor economice (chiar dacă este necesară intervenția regulatoare a statului pentru garantarea piețelor funcționale), va fi folosit de către noi pentru a contura și descrie postdecembrismul urbanistic. Elementele politicii neoliberale includ, printre altele: individualismul normativ; proprietatea privată/privatizarea; politica stabilizatoare; piața ca instrument de conducere; concurența; lipsa reglementării și/sau deregularizarea (Steger, Roy, 2010).

Conform multor gânditori, orașele și regiunile suferă de un așa numit abandon sistemic al clasicelor forme de intervenție statală – ca dezvoltator și regulator – fiind năpădite de un sector public sau statal mai redus, privatizarea extensivă, o „frontieră” vestică neoliberală și impunerea unei așa numite „mentalități de piață” (Brenner, Theodore, 2002; Brenner, Peck, Theodore, 2010; Theodore, Peck, Brenner, 2011; Jessop, 2002; Peck, 2012; Păcurar, 2011 și alții). Storper (2016) este de acord cu cele spuse mai sus, dar nu agreează termenul de „neoliberal” și folosirea acestuia în demersul multora de a înțelege fenomenul. Totul pentru că literatura neoliberală, adesea,

folosește greșit termenul “neoliberal.” Neputând înțelege teoria neoliberală, mare parte din literatura care se apleacă spre acest domeniu, practic, atribuie toată dereglementarea, laissez faire, toleranța pentru inegalitate, nepotismul și spiritul de haită, precum și comportamentele de tip oligarhic liberalismului sau, așa cum declară Ferguson (2009), „... un sinonim slab pentru capitalismul în sine, sau o abreviere a economiei mondiale și inegalităților sale” (p. 171). Acest eșec duce ca literatura neoliberală să facă mari erori în evaluarea și clasificarea politicilor publice reale din lume, dar mai ales în găsirea cauzelor pentru acestea, dând un renume prost capitalismului și alimentând flăcările anti-capitaliste.

Termenul „postsocialism” a fost dezbătut în cadrul multor domenii și discipline. Postsocialismul este folosit ca un descriptor general care cuprinde statele care au fost conduse de guverne comuniste în sfera de sovietică de control, fie ca state direct succesoare ale Uniunii Sovietice (Ucraina), fie ca state clientelare adiacente, din Europa de Est (România) și Mongolia.

În cadrul studiilor urbane, conceptul de „postsocialist” folosit cu referire la aceste țări are trei implicații importante. În primul rând, denotă în mod evident o perioadă de dezvoltare urbană subsecventă și, prin urmare, diferită de cea socialistă. În al doilea rând, pune accentul pe importanța continuării aspirațiilor, succeselor și eșecurilor din acea perioadă, necesar înțelegerii traiectoriei urbane contemporane. În ciuda faptului că a avut o durată și un impact diferit, experiența socialistă și moștenirea acesteia au rămas forțe contextuale puternice în modelarea formei urbane (Lynch, 1984), identității urbane și a discursului urban. Deși au trecut trei decenii, orașe precum Cluj-Napoca, Baku, Berlin sau Bishkek continuă să se lovească de moștenirile materiale și imateriale ale socialismului, într-un fel sau altul. În al treilea și ultimul rând, clasificarea acestei perioade ca „post” prin negare, adică definirea ei prin ceea ce nu este, duce cu gândul la nesiguranță, incertitudine sau incompetență. Deși socialismul a introdus o oarecare notă de uniformitate în

arhitectura și tiparul urban, urbanismul postsocialist rămâne fluid și continuă să se dezvolte în motivații, strategii și consecințe:

> “Pe scurt, postsocialismul nu poate fi redus nici la restructurare economică neoliberală, nici la o moștenire a socialismului (și presocialism), nici măcar la o perioadă de tranziție” (Wilson, 2013, p. 3469).

Trebuie așteptat ca această perioadă să se sfârșească pentru a o defini complet și corect, pentru a-i vedea caracteristicile și pentru a-i prevedea consecințele.

Este imposibil să vorbim despre o singură formă de urbanism postsocialist, întrucât termenul sau conceptul de oraş post-socialist „nu e un concept precis, ci mai degrabă o categorie euristică” (Wilson, 2013, p. 3463). Hirt a studiat în detaliu şi cu migală privatizarea extensivă ce remodelează capitala Bulgariei, Sofia, şi suburbiile ei. Ea preferă să folosescă termenul de ‘privatism’, descriind o condiţie culturală a ce s-a născut ca o reacţie de eşecurile continue ale totalitarismului. Astfel, se referă mai degrabă la erodarea aproape până la distrugere a idealului public şi la efectele acestui fenomen, decât la mutaţiile resurselor economice sau la încrederea în capacitatea sectorului privat. Leagă urbanismul postsocialist de privatismul postsocialist. Nu este vorba doar de capital economic şi politic, ci despre schimbările de la nivelul „comportamentului şi credinţelor de masă,” precum şi despre o suspiciune cu privire la ideile colective. Privatismul, nu numai un fenomen care se desfăşoară în sfera urbanismului, este o reflecţie a deziluziei oamenilor faţă de status quo-ul de după 1989 şi provine şi din încercarea regimurilor totalitare de a confisca dreptul oamenilor de a fi agenţi sociali autonomi (Hirt, 2012). Iar acesta şi-a pus amprenta asupra mediului construit, dar şi asupra modului de studiere, înţelegere, interacţiune şi creare a „mediului nou,” al noului oraş postdecembrist. Toate acestea dau credibilitate celor care cred că forma oraşelor, funcţia lor, ideile şi valorile pe care oamenii le au cu privire la acestea formează un fenomen singular.

Chiar dacă încă se resimte şocul recesiunii economice din 2008, se observă că neoliberalismul a reînviat din propria cenuşă. S-ar crede că dovezile copleşitoare cu privire la eşecul politicilor sale, inegalităţile ecologice şi sociale total distructive, dezvoltarea spaţială inegală şi continua vulnerabilitate la crize financiare şi regulatorii ar fi condus la prăbuşirea acestei paradigme. Se pare că nu. Prognoza pe termen mediu pentru oraşe continuă să fie deprimantă: mai multă privatizare şi dereglementare, o mai multă supunere a dezvoltării urbane la logica pieţei, o continuă decuplare a sistemelor de utilizare a terenurilor de la controlul democratic şi frâiele publice şi o continuă subordonare a locului şi teritoriului la strategii speculative de profit în detrimentul folosirii valorilor, nevoilor sociale şi bunurilor publice (Peck, Theodore, Brenner, 2013).

Privind acest joc public-privat sau privat-public – concepte puse de multe ori în antagonism – arhitectul Ș. Ţigănaş, într-o prezentare la sediul TNL Cluj, în 2014, a răspuns la propria întrebare: Ce ar trebui să conteze mai mult (în dezvoltarea unui oraş n.n.)? Publicul sau privatul? Răspunsul a fost ambele, și pe bună dreptate. Echilibrul trebuie găsit, pentru că toate lucrurile ar trebui să se desfășoare în statornicie. Iar găsirea acestui echilibru este de competența întregii comunităţi, de la oameni de rând, proprietari, chiriaşi şi până la cele mai înalte foruri decizionale ale oraşului şi mai departe.

Într-un studiu realizat de Văetişi (2018), atât Bucureşti, cât şi Cluj-Napoca, precum multe alte oraşe din România sau Europa de Est, s-au schimbat dramatic în ultimele decenii, spaţiile publice, economia urbană şi întreg mediul construit fiind reconfigurate. Au fost create noi zone comerciale şi rezidenţiale, vechi structuri au fost demolate, noi clădiri şi afaceri luându-le locul. Au apărut noi instituţii, în timp ce locurile frecventate de localnici au fost transformate sau au dispărut. Multe căi bine cunoscute, deschise pentru toată lumea, au fost barate ulterior de noi garduri, ziduri sau panouri de avertizare, în timp ce noile conexiuni între noile zone aşteaptă să fie realizate. Localnicii reacţionează la aceste schimbări şi nevoi în moduri de multe ori neaşteptate pentru autorităţi sau investitori.

În ciuda dezvoltării omniprezente, alte locuri sau comunităţi, multe marginale, au fost neglijate, fiind considerate neprofitabile. Multe cartiere muncitoreşti, comunităţile de ţigani sau cele semirurale periurbane au trecut printr-un recul, întrucât infrastructura socialistă precum fabrici şi pieţe în jurul cărora aceste comunităţi erau organizate a dispărut şi ea. În schimb, oamenii au creat forme de urbanism ‘ad hoc’, încercând să se acomodeze transformărilor din jurul lor. Precum alte oraşe din fostul bloc comunist, oraşele din România au suferit după 1989 o perioadă de tranziţie de la centralismul statal la privatizarea bunurilor şi spaţiilor. Acest lucru constituie ideea centrală din studiile efectuate, privitor la oraşul postsocialist, mulţi sugerând importanţa cheie în definirea schimbării de la centralismul specific socialismului la privatizarea specifică postsocialismului postdecembrist.

Segregarea socială, de exemplu, nu a dispărut din oraşele socialiste. Liniile sociale au fost trasate foarte diferit şi prin mijloace diferite. Marginalizarea a existat cu siguranţă în socialism, dar era mai bine mascată. Iar mult hulita uniformitate arhitecturală şi sărăcia locuinţelor colective nu era cu mult diferite de blocurile construite de stat în oraşe vest-europene precum Paris sau Londra. Se pune atunci întrebarea: a existat sau nu a existat un oraş socialist? (Hirt, Ferenčuhová, Tuvikene, 2017).

Taubenböck et al. (2019) identifică diferenţe semnificative între regiunile urbane din vestul şi estul Europei, pe măsură ce au intrat în diferite stagii de urbanizare. În est, regiunile urbane sunt mai slab populate, mai puţin urbanizate, mai dispersate decât „surorile” lor vestice. Procesele de restructurare urbană postsocialistă au dus la schimbări în tiparele de utilizare a terenurilor similare cu cele din Europa de Vest, începute în anii 1950-1960. Cu toate acestea, autorii nu cred că o creştere de tip „ajungere din urmă, recuperare,” ceea ce ar duce la o convergenţă totală cu urbanizarea de natură vestică, ar putea constitui scenariu realist şi potrivit pentru viitor. Ei văd un alt drum, şi aici se poziţionează inclusiv Cluj-Napoca şi de fapt toate oraşele din România. Această cale este bazată pe o urbanizare pe

care ei o numesc *hibridă* (răspunzând întrebării ridicate în titlul lucrării): oraşele şi regiunile urbane au, în acelaşi timp, caracteristici de adaptare convergentă şi dependenţă de trecut, având trăsături tipice urbanizării capitaliste, dar şi moşteniri şi relicve socialiste.

Orașul socialist și urbanismul care încerca să îl creeze s-au străduit să instaureze o nouă identitate urbană. În același mod, urbanismul postdecembrist și spațiile urbane pe care încearcă să le remodeleze după noua sa imagine creată își dau silința să își găsească propria identitate (Dulamă, Maroși și Ilovan, 2016; Maroși et al., 2019; Ilovan et al., 2019).

3. Metodologie

În cadrul acestei lucrări, acestui eseu geografic și istoric, vom folosi în principal *metoda comparativă*, un instrument epistemologic indispensabil oricărui cercetător hotărât să studieze și să realizeze comparații în domeniul geografiei urbane. În general, metoda comparativă se axează pe procedeul logic de comparație și se exprimă în stabilirea asemănărilor și deosebirilor între diferite fenomene geografice și istorice, în cazul nostru punctul de trecere fiind anul 1989, mai exact luna decembrie 1989, acesta fiind pragul de trecere de la socialism la postsocialism, de la predecembrism la postdecembrism.

În timp ce metoda calitativ-comparativă (Dușa, 2014) presupune compararea elementelor, proceselor ori unităţilor spaţiale pentru a desprinde deosebirile şi asemănările dintre ele, pentru a stabili anumite legităţi, metoda istorică porneşte de la aplicarea principiului istorismului în cercetarea geografică, fenomenele realității fiind privite în procesul apariției, dezvoltării și pieirii lor, având legătură și cu condițiile istorice care le-au cauzat. De asemenea, este utilizată la analiza influenţei factorului timp în geneza, formarea și/sau dezvoltarea oraşelor, așa cum am făcut și în cazul municipiului Cluj-Napoca. Studiul nostru de caz, în sine o operațiune calitativă, este Cluj-Napoca, o unitate de bază pe care o

putem folosi pentru a extrapola ulterior caracteristicile generale ale perioadei de după 1989, mai exact perioada postrevoluționară, postdecembristă. Chiar dacă studiul este limitat la o singură unitate, și anume orașul Cluj-Napoca împreună cu adiacentele sale comune, considerăm că este un exemplu reprezentativ pentru a realiza acea extrapolare a fenomenului urbanistic din perioada studiată și la celelalte orașe importante din România. Acesta este semnificativ și ca mărime teritorială și ca mărime demografică, dar și ca punct de atracție pentru investiții imobiliare și implicit nevoia de planificare urbanistică cu toate caracteristicile acesteia. Aplicând ce scrie Dușa (2014) și anume "studiile de caz își găsesc adevărata lor valoare dacă sunt așezate în perspective comparative," folosim aceeași unitate de spațiu și introducem variabila timp, comparând perioada postdecembristă și a urbanismului postdecembrist, principalele noastre puncte de atenție, cu cea anterioară ei, perioada urbanismului socialist.

4. Rezultate şi discuții

După cel de-al Doilea Război Mondial, orașul Cluj-Napoca sau Cluj, cum s-a numit până în 1974, a trecut printr-o creştere a populaţiei. Un fenomen paralel a fost migraţia intensă dinspre rural înspre urban, spre noile centre furnizoare de locuri de muncă. Aceste două elemente, și anume un sporul natural cuplat cu cel migrațional, au condus la o nevoie crescută de locuinţe, oraşele fiind principalele „furnizoare" de funcţie rezidenţială din ţară (Păcurar, 2011). Chiar dacă în comunele adiacente municipiului au fost ridicate ansambluri de locuinţe colective tipizate, acesta fiind noul blazon al urbanismului socialist, accentul în construcţii a fost pus pe teritoriul administrativ al oraşului Cluj-Napoca, atât în zone deja construite (o anumită regenerare urbană – a se vedea locuinţele colective de pe strada Dragalina sau din zona Între Ape–Plopilor, Silea, 2016), semicentrale, cât şi în zone periferice, mai slab construite – marile cartiere Gheorgheni, Grigorescu (Figura 1), Mănăştur (Figura 2), Zorilor, Mărăşti sau Între Lacuri, mai ales că, în acea perioadă, exista o

disponibilitate foarte mare de terenuri extinse, mai uşor de expropriat și mai ușor de planificat.

Fig. 1. Partea vestică a cartierului Grigorescu
Sursa: fotografie de Bogdan Păcurar, 2020

Fig. 2. Strada Parâng din cartierul Mănăștur
Sursa: fotografie de Bogdan Păcurar, 2020

Toate acestea se bazau, la vremea respectivă, pe două concepte: unitatea de cartier și ceea ce majoritatea cercetătorilor au concluzionat că reprezintă o distanţă rezonabilă pentru determinarea accesului la servicii publice și, prin urmare, pentru cuantificarea nivelului de pietonalizare a unei comunități sau zone, și anume, raza de un sfert de milă (400 metri), cuprinzând zona circulară de deplasare pietonală. Nagy și Păcurar (2020) au utilizat conceptul de „distanța de 5 minute de mers pe jos” și l-au aplicat în Cluj-Napoca, pe trei zone: Bulgaria, Gheorgheni și Centru. Au fost luate în considerare 14 elemente absolut necesare a fi prezente în imediata vecinătate a zonei rezidențiale pentru ca aceasta să fie clasificată ca „zonă tipică” și să se încadreze în acest concept. Aceste elemente au fost alese în funcţie de nevoile zilnice sau săptămânale ale cetățenilor: servicii medicale, servicii financiare (bănci, asigurări etc.), stație de transport public, universitate, școală, grădiniță, servicii comerciale (cumpărături), parc, servicii de divertisment (teatru, cinema), parcări auto (inclusiv subteran), spații de socializare (restaurant, bar, zonă pietonală, cafenea), servicii de înfrumusețare, turism (hotel/pensiune), servicii religioase (biserici). După analizarea acestor zone, s-a ajuns la următoarele concluzii:

· în zona centrală, serviciile sunt numeroase și diversificate, iar cetățenii se pot deplasa cu transportul în comun public din orice punct al orașului către serviciile/obiectivele localizate în centru. Ei își pot rezolva treburile în mod rapid și eficient, întrucât să află la cel mult 5 minute de aceste obiective, putându-se întoarce acasă cu aceleași mijloace de transport public. Pot, de asemenea, să își folosească propriul automobil parcat undeva în zona centrală pentru a se întoarce acasă; această cerință este însă imperativă doar dacă locuiesc în afara zonei centrale.

· în cartierul Gheorgheni, serviciile sunt de asemenea numeroase, poate puțin mai slab reprezentate ca în zona centrală; cu toate acestea, serviciile de bază sunt prezente, iar cetățenii pot să îşi ducă la bun sfârșit treburile zilnice sau săptămânale fără a se folosi

de mașina personală, deoarece serviciile se află la maxim 5 minute de casele lor.

· din punct de vedere al serviciilor, cartierul Bulgaria este deficitar, lipsind serviciile, ceea ce obligă cetățenii să se deplaseze pe distanțe chiar și de un kilometru sau cu mașina pentru a rezolva din diferitele sarcini.

În ceea ce privește oferta de servicii, este astfel evident primatul unor cartiere sau zone din oraș. Centrul, zona cea mai veche în special din punct de vedere comercial, și cartierul Gheorgheni, realizat în mare parte între 1964-1970, având la bază unitatea de cartier și principiul five minute walk. Administrația locală ar putea oferi anumite facilități fiscale acelor investitori care doresc să își deschidă o afacere sau, de exemplu, o grădiniță / magazin în acele zone unde acelea lipsesc (a se vedea și partea cu *șantajul urbanistic*). Prin adoptarea acestui concept de „5 minute distanță," administrația publică locală, aparatul de planificare din cadrul acesteia, precum și planificatorii urbani/arhitecții pot elabora strategii care să permită locuitorilor să se deplaseze pe jos până la anumite servicii, să abandoneze parțial propriile autovehicule acasă și să folosească transportul în comun, dacă trebuie să meargă mai mult de 5-10 minute până la destinație.

Alte caracteristici ale planificării și construcțiilor socialiste ar fi crearea de zone multifuncţionale, acest lucru însemnând cuplarea rezidenţialului cu servicii de primă necesitate (educaţie, ocrotirea sănătăţii, alimentaţie, agrement și sport), locuinţe cu caracteristici relativ identice, spaţii publice şi spaţii verzi generoase, desfiinţări masive de construcţii vechi, în principal locuinţe individuale, unele „supravieţuind" între noile ansambluri de locuinţe colective, un fenomen „dacha" redus (varianta sovietică a reședințelor secundare din zonele rurale și periurbane), puţini deţinând case de vacanţă în zonele adiacente municipiului, control al „pieţei imobiliare" din partea autorităţilor, control legislativ, financiar şi funciar foarte strâns, dar și un grad de motorizare mai redus al populaţiei, ceea ce înseamnă și cartiere axate pe pietoni, biciclişti, transport în comun,

rezultând reducerea nevoii de parcări, parkinguri supra- şi subterane, garaje, lăsând loc mai mult pentru alte funcţiuni şi destinaţii.

În decembrie 1989, Nicolae Ceaușescu este înlăturat de la putere, începând astfel o nouă etapă în istoria României. Perioada postdecembristă a început cu eliminarea oricărui simbol comunist, socialist sau sovietic şi înlocuirea lor cu imagini ale trecutului istoric, personalităţi, un proces rapid si relativ redus ca amploare întrucât multe dintre simbolurile predecembriste se potriveau cu noua direcţie mentală, culturală şi socială a oraşului.

O liberalizare a pieţei de vânzări de automobile după 1990, disponibilitatea de a cumpăra maşini folosite din alte state europene, deschiderea graniţelor, creşterea timidă, dar relativ constantă a puterii de cumpărare a românilor au stat la baza şi au impulsionat de-a lungul timpului a creşterii gradului de motorizare din ţară şi mai ales din marile oraşe ale României. Acest fenomen nu va scădea în intensitate prea curând, Masterul Planul General de Transport al României estimând că un român din patru (24,9% din populaţie) va deţine un autoturism în 2020, faţă de un procent de doar 19,3% în anul 2011 (Ministerul Transporturilor, Infrastructurii şi Comunicaţiilor, 2020). Toate acestea au un efect asupra tuturor faţetelor vieţii din România.

Maşinile nu numai poluează, provoacă trafic intens sau accidente de circulaţie, ele duc la crearea şi proliferarea unui aşa numit „urbanism auto," axat pe automobil, influenţat în primul rând de utilizarea excesivă a acestui mijloc de transport în viaţa de zi cu zi, dar şi un urbanism reacţionar, al cărui principal scop este de a rezolva problemele pe care le implică deţinerea şi folosirea autoturismului. Începând cu garajele ad-hoc ale anilor 1990 şi continuând cu drumurile, străzile, necesarul şi obligativitatea realizării de parkinguri supra- şi subterane în zone dezvoltate pre- şi postdecembrist (Figura 3) în loc de spaţii verzi, locuri de joacă, piste de biciclete sau alte spaţii publice. Este o reiterare a ceea ce s-a întâmplat în SUA în anii 1950-1960, când autoturismul „dicta" toate deciziile urbanistice şi de construire din suburbiile americane (Kemp, 2007), golind treptat

centrul („inner city”) şi aglomerând autostrăzile şi periferia, creând sprawl-ul urban (Durning, 1996). Toate acestea, cu o singură deosebire. Românii nu au îmbrăţişat *complet* visul rezidenţial american, şi anume, o locuinţă unifamilială cu peluză şi grădină, continuând să prefere, să achiziţioneze şi locuiască în locuinţe colective situate fie în oraş, fie în comunele din zona metropolitană a municipiului Cluj-Napoca.

Fig. 3. Exemplu de regenerare urbană și urbanism reacționar la primatul automobilului. Parc și parcare sub- și supraterană, str. Primăverii, cartier Mănăștur, Cluj-Napoca

Sursa: fotografie de Bogdan Păcurar, 2020

2002 este anul în care a început înregistrarea în România a datelor privind autorizațiile de construire per unitate administrativ-teritorială de rang comună, oraș sau municipiu, de către Institutul Național de Statistică (1998-2018, disponibile pe Tempo Online). Cluj-Napoca a înregistrat cel mai mare număr de autorizații în acel an. Valori relativ mari au fost identificate și în alte zone urbane, precum Gherla, Dej sau Câmpia Turzii, dar și în comunele de pe principalele axe de transport sau din imediata apropiere a municipiului Cluj-

Napoca. 17 ani mai târziu, situația s-a schimbat dramatic în multe locuri. Doar numărul de autorizații emise de Primăria Cluj-Napoca a crescut cu circa 75%, restul unităților urbane stagnând sau chiar descrescând din acest punct de vedere.

În același timp, unitățile administrative locale din apropierea reședinței de județ au avut parte de o neașteptată creștere a acestor autorizații de construire. Două comune ies în evidență din acest grup – Apahida, cu o creștere de peste 300%, iar a doua este Florești, unde s-au emis 181 de astfel de acte în anul 2019 comparativ cu doar 27 în 2002, ceea ce înseamnă o creștere de 570%. În Figura 4, se observă creșterea din primul „inel" al municipiului Cluj-Napoca.

Toate acestea s-au desfășurat pe fondul lipsei unei planificări spațiale clare și eficiente, dar și a vechii orânduiri de comandă de la centru, și astfel *„extinderea urbană a urmat un model «organic», căutând punctul cel mai ușor de străpuns – adică parcelele de teren al căror proprietar a putut fi identificat ușor și a fost dispus să vândă, și care erau suficient de aproape de rețelele de infrastructură existente pentru a face rentabilă dezvoltarea acestora."* Felul în care această dezvoltare organică arată în practică se poate observa la periferia municipiului, mai exact în deja infamul Florești – cea mai mare comunitate rurală din România – acest tip de dezvoltare nefiind nici eficient, nici durabil și nici de dorit (World Bank, 2017).

Este același fenomen surprins de Institutul Federal German de Cercetări asupra Clădirilor, Chestiuni Urbane și Dezvoltare Spațială (BBSR), și anume că suburbanizarea s-a intensificat în Europa Centrală și de Est (preluat din Berliner Morgenpost, 2011), majoritatea orașelor „deschizându-se" după căderea regimurilor comuniste și revărsându-se în zonele adiacente (O'Sullivan, 2015), atât din punct de vedere demografic, cât și rezidențial, pe fondul unui neoliberalism prost înțeles, adeseori aducând consecințe negative pentru mediul natural și locuit.

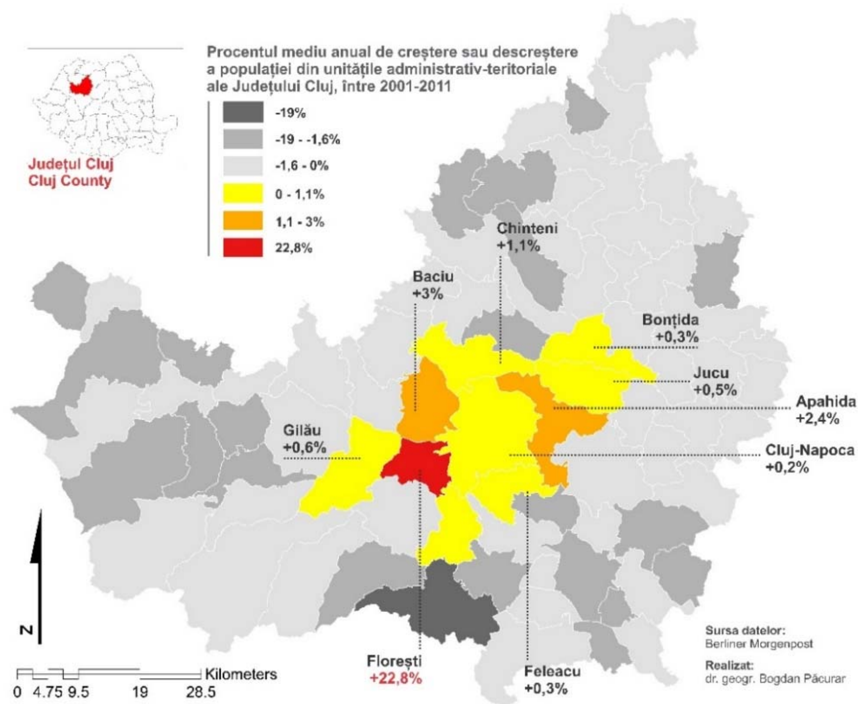

Fig. 4. Imaginea creșterii / descreșterii demografice din județul Cluj (2001-2011)

Sursa datelor: Bundesinstitut fur Bau-, Stadt- und Raumforschung

Dacă cererea, elementul demografic și prin urmare elementele rezidențiale (locuințele colective / individuale) au proliferat, așa cum s-a văzut mai sus, conexiunile acestora cu centrul sau cu restul elementelor urbane au trenat, aici referindu-ne bineînțeles la rețelele edilitare (apă-canalizare, gaz, energie electrică), dar mai ales la căile de acces funcționale. Încă există zone rezidențiale în municipiu care au căi de acces fără strat de asfalt, ca să nu mai vorbim de străzi eficiente, cu o lățime ce respectă reglementările în vigoare, cu locuri de parcare pentru vizitatori, iluminat stradal, trotuare utile pe ambele laturi și rețele edilitare amplasate exclusiv subteran. Vom exemplifica acest fenomen cu strada Theodor Pallady, din zona/cartierul Borhanci, care, așa cum se observă din Figura 5, este un simplu drum de pământ, deservind aproximativ 30 de case, cu posibilitatea de extindere a numărului acestora prin noi proiecte similare, pe parcelele momentan neocupate/neconstruite. O singură stradă, dar edificatoare pentru urbanismul stradal care deservește noile comunități din orașul de pe Someșul Mic și nu numai, și o realitate care se perpetuează fără ca o încheiere să fie încă vizibilă.

Treptat, Cluj-Napoca s-a transformat inclusiv economic. A devenit un oraș magnet pentru o mare parte a românilor (World Bank, 2017). În plus, potrivit analizei întocmite de către Centrul Interdisciplinar pentru Știința Datelor din cadrul Universității Babeș-Bolyai, în 2020, Cluj-Napoca excelează în patru domenii transnaționale: tehnologia informației & comunicații, servicii de suport pentru afaceri, inginerie - cercetare - dezvoltare, precum și servicii financiare. Acest tip de dezvoltare a permis ca, în anul 2018, orașul Cluj-Napoca să facă parte dintre cele mai dezvoltate 50 de orașe din Uniunea Europeană, în grupa de PIB/locuitor 19.000 – 27.000 paritatea puterii de cumpărare, ocupând a 16-a poziție ca mărime a economiei bazate pe creștere și creativitate. Prin urmare, toată această dezvoltare se transpune în cerere pentru piață – locuințe și birouri în special. Odată cu dezvoltarea economică, prețurile terenurilor și a locuințelor s-au „dezvoltat” și ele. Chiar și cu multe afaceri închise, o mulțime de angajați trimiși în șomaj tehnic

și cu piața imobiliară blocată pentru câteva luni în lipsă de vizionări, prețurile apartamentelor scad ușor în țară – dar nu și la Cluj, cea mai scumpă piață imobiliară din România.

Fig. 5. Str. Theodor Pallady, Cluj-Napoca
Sursa: fotografie de Bogdan Păcurar, 2020

În București și Cluj-Napoca, suma medie solicitată de către vânzători în luna iunie se situează, practic, la același nivel ca la finele lui mai, după cum arată portalul imobiliare.ro, unde sunt publicate mare parte dintre ofertele imobiliare din țară:

> „În iunie, prima lună de activitate (relativ) normală după ridicarea restricțiilor de circulație impuse din cauza Covid-19, prețurile apartamentelor s-au mai diminuat la nivel național, însă mai puțin decât în cele două luni anterioare. Mai exact, după un minus de 1,7% în aprilie și, respectiv, 1,4% în mai, Indicele Imobiliare.ro releva o scădere de 1,1%. Suma medie solicitată pentru un

apartament, indiferent de anul de construcție, a ajuns, astfel, la 1.333 de euro pe metru pătrat util – comparativ cu 1.348 de euro pe metru pătrat la sfârșitul lui mai” (Lefter, 2020).

La fel ca în cele două luni anterioare, tendința de scădere resimțită la nivel național nu s-a manifestat în toate cele șase orașe mari monitorizate constant de Imobiliare.ro, ci doar în două dintre acestea, respectiv Iași și Brașov. În Cluj-Napoca și București, pe de altă parte, pretențiile vânzătorilor s-au menținut, practic, la același nivel ca la sfârșitul lunii mai, sau foarte aproape de acesta. Astfel, prețul mediu solicitat în iunie pentru un apartament în Cluj-Napoca a rămas același ca la sfârșitul lui mai, adică 1.815 euro pe metru pătrat util.

„În spatele acestei cifre se află, însă, un minus de 0,2% pe piața rezidențială veche (de la 1.796 la 1.793 de euro pe metru pătrat), dar și, pe de altă parte, un plus de 0,4% pe piața nouă (de la 1.828 la 1.835 de euro pe metru pătrat)” (Lefter, 2020).

Conform statisticilor portalului compariimobiliare.ro (Tabelul 1), în luna iulie 2020, preţul mediu pe metru pătrat util al apartamentelor de vânzare în Cluj-Napoca a fost de 1.647 euro/mp, cu 15 euro peste luna precendentă (1.629 euro/mp) şi cu 5 euro sub cea de anul trecut (1.558 euro/mp). Cele mai căutate cartiere pentru achiziţia de locuinţe sunt cele clasice, vechi: Gheorgheni, Mărăşti şi Mănăştur.

Tabel 1. Prețuri medii ale apartamentelor din Cluj-Napoca

Lună	**2020**	**2019**	**Diferenţă**
Ianuarie	1.790 euro/mp	1.563 euro/mp	227 euro/mp
Februarie	1.801 euro/mp	1.563 euro/mp	238 euro/mp
Martie	1.861 euro/mp	1.585 euro/mp	276 euro/mp
Aprilie	1.643 euro/mp	1.519 euro/mp	124 euro/mp
Mai	1.629 euro/mp	1.551 euro/mp	78 euro/mp
Iunie	1.632 euro/mp	1.558 euro/mp	74 euro/mp
Iulie	1.647 euro/mp	1.652 euro/mp	- 5 euro/mp

Sursa: compariimobiliare.ro

Metehnele vechii orânduiri urbanistice nu au dispărut însă complet. De exemplu, s-a împământenit un oarecare șantaj urbanistic în ceea ce priveşte emiterea de avize/aprobări pentru planuri urbanistice sau autorizații de construire. Mai exact, dictarea de la centru a ceea ce beneficiarul sau proiectantul lucrării trebuie să introducă drept servicii în zona sa. Pe scurt, nu se emit acte până nu se introduc grădinițe, magazine, școli, parcuri ș.a.m.d. Conlucrarea care ar trebui să existe între cele două sisteme – public și privat – se transformă treptat într-o luptă a privatului cu morile de vânt. De aceea, există impozite și procedura de expropriere pentru cauză de utilitate publică (cu o despăgubire justă) inclusiv în sistemele urbane, pentru realizarea infrastructurii de educaţie, sănătate, drumuri etc. Fiecare actor interesat în crearea unui loc de trăit trebuie să contribuie în mod egal, fără a pasa responsabilitatea celuilalt.

Primarul municipiului și structura de specialitate din cadrul primăriei au învățat de curând lecția. Parțial însă. Iată ce declara acesta unui radio local cu privire la propunerea de dezvoltare a unui mega-cartier în zona de vest a orașului, numită Sopor: „Ştiu ca sunt foarte nepopular pentru cei din domeniul imobiliar, nu scădem calitatea vieţii” (Mureșan, 2020). Cel mai nou cartier al Clujului se va întinde pe 250 de hectare şi va fi „un model de referinţă pentru România” (Mureșan, 2020) (Figura 6). Deşi sunt mulţi proprietari privaţi de terenuri în zonă, primarul municipiului este foarte strict în ceea ce priveşte dezvoltarea imobiliară. Cartierul ar urma să aibă în jur de 250 ha, aproximativ aceeaşi suprafaţă ca Mănăștur (construit în anii 1970, în plină perioadă comunistă).

În ceea ce priveşte Soporul, arhitecţii și autoritățile imaginează un cartier pentru toate vârstele, împărţit în șase zone, unde pietonii au prioritate, dar care să beneficieze de toate facilităţile omului modern. Din pricina mutitudinii de proprietari privaţi din zonă, cartierul ar urma să fie realizat etapizat:

Fig. 6. Propunere de mobilare urbanistică a viitorului cartier Sopor, Cluj-Napoca

Sursa: extras din https://files.primariaclujnapoca.ro/2020/07/15/3-Plan-mobilare-urbanistica.pdf (Matei et al., 2020)

> „Legat de regimul de proprietate, principala condiționare a acestui cartier o reprezintă fragmentarea funciară foarte mare și numărul ridicat de proprietari implicați în procesul de consultare publică. Acest impediment va impune etapizarea întregului proces de dezvoltare urbană, pentru a permite formarea unor asocieri funciare între diferiți proprietari cointeresați și care mai târziu să formeze comunități locale” (Mureșan, 2020).

> „Acesta este Master Planul mare; apoi e treaba proprietarilor de terenuri să se pună de acord şi să vină cu propuneri de construcţii după planul cartierului. Nu vreau să scadă calitatea vieţii, nu compromitem asta. Ştiu că sunt foarte nepopular pentru cei din domeniul imobiliar, dar vrem să ajungem acasă pe asfalt, să avem apă. Fac apel ca acolo să existe la 500 m şcoală, grădiniţă. Fac apel la reguli elementare, care nu pot fi puse la îndoială într-un oraş care vrea să plece spre Europa. Până acum am fost singur, acum încep să mă ajute şi alţii în comisia de urbanism” (Mureșan, 2020).

Aici ar urma să locuiască între 50.000 şi 70.000 de oameni.

> „Vreau ca Soporul să fie un model de referinţă pentru România, un cartier ca la carte. Avem *exemplu negativ*, Bună Ziua, construit de *privaţi* care nu au lăsat loc pentru aceste facilităţi. Vedeţi că ne străduim de trei ani să lărgim strada (referire la strada principală din zonă – str. Bună Ziua – n.n.),” declara primarul (Mureșan, 2020).

Acest proiect este într-un fel o reîntoarcere la planificarea predecembristă, socialistă, iar autoritățile locale tocmai au recunoscut valoarea acestei dezvoltări, pe care mulți o credeau îngropată.

În final, dacă ar fi să împărțim această perioadă de 30 de ani în secțiuni temporale mai reduse, până la momentul actual, se pot distinge trei perioade în urbanismul postdecembrist:

- perioada 1989 până la începutul anilor 2000 – activitate urbanistică redusă (în special în ceea ce priveşte extinderea intravilanului, regenerarea urbană, densificarea); nu exista finanţare și nici susţinere; creştere demografică slabă; magazine mici, tonete, apartamente, gherete, consignatii, vechile magazine de stat;

▪ perioada începuturile anilor 2000 până la criza economică din 2008 – activitate urbanistică susţinută, în special extindere intravilane; sprawl, extindere cartiere rezidenţiale, fie de locuinţe individuale sau colective, în comunele adiacente oraşului; corupţie; fiecare parcelă cu locuinţa sa; noi structuri de tip „big box," „supermarket," „hypermarket," „mall"; drumuri și spații publice în urma construcțiilor rezidențiale; urbanism reacţionar.

▪ perioada de după 2008 – o oarecare temperare a extinderii intravilanelor; densificare, câteodată agresivă, multe dintre vechile platforme industriale fiind transformate în rezidenţial; majoritar construcții cu funcțiuni mixte; urbanism reacţionar.

5. Concluzii

Chiar dacă spațiul nu ne-a permis o trecere în revistă exhaustivă, putem concluziona prin a spune că postdecembrismul în urbanism este și a fost cel mai facil comparabil cu perioada precedentă acesteia, momentul de ruptură, de prag, în acest caz, fiind abrupt și extrem de violent.

În cazul orașului Cluj-Napoca și nu numai, toate marile orașe ale țării trecând prin momente identice, el s-a caracterizat după cum am prezentat, nu neapărat printr-o expresie clară și ca la carte a neoliberalismului, ci mai degrabă printr-un amestec pestriț de laissez-faire, impuneri de la centru (București) sau din centrul local (primăria municipiului), socialism ascuns, ignorare, încercări de urbanism ad-hoc sau regenerare urbană, urbanism fie reacționar, fie de lux, fie de parcelă, fenomene ce au împiedicat atât cercetarea exhaustivă a acestuia cât și creionarea unor caracteristici bine definite, ca să nu mai vorbim de greutățile întâmpinate de autorități în gestionarea unui sistem spațiu-timp atât de fragmentat, de deschis și de complex.

Cu alte cuvinte, postdecembrismului clujean (și prin extensie celui românesc), fiind crud și neînchegat, nu i se poate da încă o finalitate teoretică sau de aplicare, așa cum s-a putut oferi

predecembrismului socialist, putându-se chiar ridica întrebarea dacă aceasta este o perioadă de sine stătătoare sau va constitui de fapt un interval de tranziție, de trecere la un sistem bine și clar definit.

Bibliografie

Berliner Morgenpost (2020). Wo Europas Bevölkerung wächst – und wo sie schrumpft. https://interaktiv.morgenpost.de/europakarte/#4/48.22/22.48/de (accesat 10 octombrie 2020).

Brenner, N., Peck, J., Theodore, N. (2010). *Variegated Neoliberalization: Geographies, Modalities, Pathways.* https://www.researchgate.net/publication/227674286_Variegated_Neoliberalization_Geographies_Modalities_Pathways (accesat 4 august 2020).

Brenner, N., Theodore, N. (2002). *Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism".* https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-8330.00246 (accesat 3 august 2020).

Dulamă, M.E., Maroşi, Z., Ilovan, O.-R. (2016). Chapter 3: Geography University Education for the Protection and Capitalisation of Cultural Urban Landscapes. A Case Study: The Museum Square, Cluj-Napoca, Romania. În Ilovan, O.-R., Dulamă, M.E. (eds.) (2016), *Territorial Identity and Values in Geographical Education* (pp. 59-118). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Durning, A.T. (1996). *The Car and the City*. Seattle: Northwest Environment Watch.

Dușa, A. (2014). *Elemente de analiză comparativă*. București: Tritonic.

Ferguson, J. (2009). *The Uses of Neoliberalism*. https://www.libs.uga.edu/reserves/docs/science-fall2017/ross4/ross-c4710/ferguson02.pdf (accesat 3 aug. 2020).

Hirt, S. (2012). *Iron Curtains: Gates, Suburbs and Privatization of Space in the Post-Socialist City*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Hirt, S., Ferenčuhová, S., Tuvikene T. (2017). *Conceptual Forum: The "Post-socialist" City.* https://www.researchgate.net/publication/312082381_Conceptual_forum_the_post-socialist_city (accesat 3 august 2020)

https://compariimobiliare.ro/ (accesat 28 august 2020).

Ilovan, O.-R., Maroși, Z., Adorean, E.-C., Ursu, C.-D., Kobulniczky, B., Dulamă, M.E., Colcer, Al.-M. (2019). E-Learning Urban Landscape Changes in Post-Socialist Romania Using Digital Mapping. În Vlada, M. et al. (eds.), *Proceedings of the 14th International Conference on Virtual Learning* (pp. 62-69). Bucureşti: Editura Universităţii Bucureşti.

Institutul Naţional de Statistică (1998-2018). *Date statistice*. http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table (accesat 10 octombrie 2020).

Jessop, B. (2002). *Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective.* https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-8330.00250 (accesat 4 august 2020).

Kemp, R.L. (2007). *Cities and Cars. A Handbook of Good Practices*. Jefferson: McFarland & Company.

Lefter, A. (2020). *În iunie, apartamentele s-au ieftinit în două centre regionale. În alte patru, prețurile au stagnat sau au crescut ușor - Ştiri imobiliare, Ştirea zilei – ImoExpert*. https://www.imobiliare.ro/imoexpert/in-iunie-apartamentele-s-au-ieftinit-in-doua-centre-regionale-in-alte-patru-preturile-au-stagnat-sau-au-crescut-usor_db/ (accesat 12 august 2020).

Lynch, K. (1984). *Good City Form*. Cambridge: MIT Press.

Maroși, Z., Adorean, E.-C., Ilovan, O.-R., Gligor, V., Voicu, C.-G., Nicula, Al.-S., Dulamă, M.E. (2019). Living the Urban Cultural Landscapes in the City Centre of Cluj-Napoca/ Kolozsvár/ Klausenburg, Romania. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 161, 117-160.

Matei, A., Olănescu, O.S., Rusu, V.S., Olănescu, A., Moldovan, M. (2020). *PUZ Sopor Masterplan Municipiul Cluj-Napoca, volum III, planșa AIII. 06, proiect nr. 1205/2020*. https://files.primariaclujnapoca.ro/2020/07/15/3-Plan-mobilare-urbanistica.pdf (accesat 13 august 2020).

Ministerul Transporturilor, Infrastructurii şi Comunicaţiilor (2020). *Master Planul General de Transport*. http://www.mt.gov.ro/web14/strategia-in-transporturi/master-plan-general-transport/documente-master-plan1/1379-master-planul-general-de-transport (accesat 13 august 2020).

Mureșan, A. (2020). *Boc nu se teme de proprietarii privaţi din Sopor. „Ştiu ca sunt foarte nepopular pentru cei din domeniul imobiliar, nu scădem calitatea vieţii.”* https://www.zcj.ro/boc-nu-se-teme-de-proprietarii-privati-din-sopor-tiu-ca-sunt-foarte-nepopular-pentru-cei-din-domeniul-imobiliar-nu-scadem-calitatea-vietii--202947.html (accesat 13 august 2020).

Nagy, O., Păcurar, B.N. (2020). *The Five-Minute-Walk Distance Concept, Case Study: City of Cluj-Napoca, Romania. https://www.strategiaifuzetek.hu/files/172/SF-2020-1_078.pdf* (accesat 06 octombrie 2020).

O’Sullivan, F. (2015). *An Incredibly Detailed Map of Europe’s Population Shifts*. https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-06-22/an-incredibly-detailed-map-shows-europe-s-population-shifts-from-2001-to-2011 (accesat 10 octombrie 2020).

Parlamentul României (2001). Legea nr. 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul, cu modificările și completările ulterioare. *Monitorul Oficial,* nr. 373 din 10 iulie 2001.

Păcurar, B.N. (2011). *Funcțiile terțiare ale municipiului Cluj-Napoca*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Peck, J. (2012). *Austerity Urbanism. American Cities under Extreme Economy*. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13604813.2012.734071 (accesat 3 august 2020).

Peck, J., Theodore, N., Brenner N. (2013). *Neoliberal Urbanism Redux?* https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-2427.12066 (accesat 3 august 2020).

Silea, L. (2016). *Cum era în Cluj când orașul avea multe zone mizerabile și un cartier al rromilor, Bufnița – interviu cu arh. Marian Lazăr.* https://actualdecluj.ro/foto-cum-era-in-cluj-cand-orasul-avea-multe-zone-mizerabile-si-un-cartier-al-romilor-bufnita/ (accesat 8 octombrie 2020).

Steger, M.B., Roy, R.V. (2010). *Neoliberalism. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Storper, M. (2016). *The Neoliberal City as Idea and Reality.* http://eprints.lse.ac.uk/65355/1/Storper_The%20Neo-liberal%20city.pdf (accesat 3 august 2020).

Taubenböck, H., Gerten, C., Rusche, K., Siedentop, S., Wurm, M. (2019). *Patterns of Eastern European Urbanisation in the Mirror of Western Trends - Convergent, Unique or Hybrid?* https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2399808319846902 (accesat 10 august 2020).

Theodore, N., Peck, J., Brenner, N. (2011). *Neoliberal Urbanism: Cities and Rule of Markets.*

https://www.researchgate.net/publication/310749237_Neoliberal_urbanism_cities_and_the_rule_of_markets (accesat 4 august 2020).

Văetişi, Ş. (2018). *Postsocialist Informal Urbanism Between Creativity and Power. Notes on Four Projects in Romania.* https://www.researchgate.net/publication/324479883_Postsocialist_Informal_Urbanism_between_Creativity_and_Power_Notes_on_Four_Projects_from_Romania (accesat 3 august 2020).

Wilson, H.F. (2013). *Postsocialist Cities and Urban Studies: Transformation and Continuity in Eurasia*. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0042098013505884 (accesat 4 august 2020).

World Bank (2017). *Orașe-magnet. Migrație și navetism în România.* https://www.apulum.ro/images/uploads/fisiere/116400-ROMANIAN-REVISED-PUBLIC-Magnet-Cities-Migration-and-Commuting-in-Romania-RO.pdf (accesat 1 septembrie 2020).

Capitolul 2. Spațiul mental al locuitorilor din Municipiul Hunedoara

Adrian-Daniel MUNTEAN, Corina TODEA

1. Introducere

Începând cu mijlocul secolului trecut, activitatea siderurgică a transformat municipiul Hunedoara dintr-un mic târg (la începutul secolului al XX-lea) într-un pol atractiv la nivel național. În urma repartiției forței de muncă de către autoritățile comuniste (precum și a altor tipuri de migrații), în așezarea urbană a sosit populație din diverse regiuni ale României (în special tineri). Aceștia și-au întemeiat familii, s-au statornicit, iar până în prezent s-au succedat multe generații.

Așadar, la populația autohtonă (la care putem adăuga și pădurenii stabiliți în municipiu, deoarece Ținutul Pădurenilor, situat în proximitate, a gravitat dintotdeauna spre Hunedoara), s-au adăugat zeci de mii de români, unii cu rădăcini la mare distanță.

Studiile de geografie regională pe tema spațiilor mentale, deja sedentarizate în literatura științifică românească, s-au aplecat mai ales asupra entităților spațiale de tip „țară," respectiv „ținut," unde s-a încercat cel mai adesea delimitarea acestora după criteriul mental (Cocean, 2014; Cocean, Ilovan, 2005, 2009; David, 2009; Ilovan, 2005, 2007a, 2007b, 2008, 2009a, 2009b; Ilovan et al., 2016; Ilovan, Voicu, Colcer, 2019; Mihalca, 2014; Potra, 2015 etc.). Acest fapt se datorează importanței și specificității lor pentru teritoriul românesc.

În cazul așezărilor urbane, delimitarea după criteriul mental corespunde, cel puțin din perspectiva delimitării spațiului mental

urban/metropolitan, limitei unității administrativ-teritoriale. Totuși, în unele cazuri (de exemplu, așezări urbane care polarizează un teritoriu extrem de întins, melanj etnic, socio-cultural, afilierea, mentalitate aparte, legături istorice etc.), locuitorii unei așezări urbane integrează în suma proprie de valori existențiale teritorii dintre cele mai variate și complexe.

Exemple de astfel de așezări urbane sunt: capitala, orașele – capitale regionale și cu funcții economice și culturale complexe (de exemplu, Cluj-Napoca, Timișoara, Iași etc.). În acest sens, datorită melanjului de populație din Hunedoara, am considerat relevant pentru acest municipiu un demers cu valențe interdisciplinare din domeniul geografic, sociologic și istoric.

Prin această cercetare, am căutat să surprindem felul în care hunedorenii trăiesc, percep și își imaginează spațiul din jurul lor. Pentru a obține o reprezentare cât mai fidelă a realității, am apelat la ancheta sociologică, materializată prin chestionar. Acest chestionar reunește elemente ale „spațiului mental” (Cocean, 2010), ale noțiunii de „identitate teritorială” (Bourdieu, citat în Paasi, 2002; Pollice, 2003) și „topophiliei” (Tuan, 1974).

Astfel de studii contribuie la îmbogățirea cunoștințelor despre societate, în general, și la felul cum omul percepe realitatea din jurul său (astfel, „vedem” ceea ce vede celălalt). Filip (2009, p. 46) vede ca foarte important în cadrul unui sistem urban, subsistemul social, deoarece „contribuie în mod hotărâtor la conferirea calității urbane unei structuri habitaționale.”

În opinia lui Pollice:

> „ca produs socio-cultural, identitatea poate fi un subiect de interes pentru geografie, deoarece devine un element modelator pentru structura teritorială și, în general, poate determina transformări de ordin structural, relațional și de sens în spațiul geografic” (Pollice, 2003, p. 107).

Scopul acestui studiu este de a analiza modul în care locuitorii municipiului Hunedoara se raportează la spațiul mental și cum s-au

integrat în comunitate cei veniți din alte regiuni ale țării. Obiectivele pe care le urmărim sunt: identificarea spațiilor mentale pe care le revendică hunedorenii și înțelegerea modului în care aceste spații sunt alese în funcție de locul nașterii respondenților și familiei lor, analizarea modului în care hunedorenii percep spațiul urban al municipiului Hunedoara și a atașamentului față de acesta și, în final, analizarea structurii sociale a comunității hunedorene: adaptare, integrare, coeziune.

2. Fundamentare teoretică

Cu o prezență importantă în literatura românească și în special cea clujeană, noțiunea de „spațiu mental” a fost cea care ne-a dat ideea inițială începerii acestui demers. Pentru România, acest domeniu a fost intens cercetat în primă instanță de Cocean (2006, 2008, 2010), care a teoretizat stadiile în formarea spațiului mental românesc și l-a structurat în mai multe spații mentale de dimensiuni diferite: național (românesc), provincial, etnografic, metropolitan, urban și habitațional. Exprimat într-un mod plastic, spațiul mental:

> „face parte intrinsecă din rațiunea de a fi a individului și reprezintă suportul material și emoțional al tuturor acțiunilor și reacțiunilor sale” (Cocean, 2010, p. 64).

Cercetarea efectuată de noi s-a sprijinit pe diferiții holoni ai spațiului mental, evidențiați de Cocean (2010). Componenta generală și superioară a spațiului mental este cea națională (Cocean, 2010, p. 67). Aceasta se dezvoltă prin educație (școală, familie) și este cultivată prin simboluri (steag, imn etc.) și instituții care generează un sentiment de apartenență la o națiune, ai cărei oameni au aceleași valori și idealuri.

Spațiul mental provincial (Cocean, 2010, p. 68) s-a conturat o dată cu formarea și solidificarea provinciilor istorice ale României. Este unul din cele mai active componente ale spațiului mental, servind adesea drept element de comparație. În cadrul sistemelor urbane, această apartenență la provincie se dizolvă greu din mentalul

colectiv (Cocean, 2010, p. 73) și, din acest motiv, în acest studiu ne-am concentrat atenția asupra acestui spațiu.

Spațiul mental etnografic (Cocean, 2010, p. 70) se cristalizează în jurul entităților de tip „țară”/ținut. Acesta se dizolvă mai repede în cadrul comunităților urbane (Cocean, 2010, p. 73). Suprapus localității de baștină, spațiul mental habitațional (Cocean, 2010, p. 72) are mai ales valențe rurale.

Spațiile mentale urbane și metropolitane (Cocean, 2010, p. 73) apar în cadrul unor așezări urbane de diferite dimensiuni. Vorbind despre Hunedoara, Cocean (2010, p. 73) atribuie spațiului mental urban, drept componentă de bază, tradiția industrială.

Despre percepția asupra spațiului și tipurile de spații în funcție de experiența umană, literatura este mai bogată începând cu a doua jumătate a secolului trecut. Tuan, prin lucrările sale în domeniul „topophiliei” (1974, 1977), aduce lumină în multitudinea de trăiri și sentimente pe care le-au raportat cei eșantionați. Topophilia poate fi definită ca „legătura afectivă între oameni și loc sau așezare” (Tuan, citat în Oliveira, Roca, Leitão, 2010, p. 801).

Un concept important este cel de „identitate,” fie ea regională (Bourdieu, citat în Paasi, 2002) sau teritorială (Pollice, 2003; Banini, 2017). Pentru Bourdieu, locuitorii sunt cea mai importantă componentă când discutăm despre identitate, deoarece este vorba de:

> „presupunerea că traiul laolaltă în aceeași regiune/loc și circumstanțe sociale pentru un timp îndelungat va cauza apariția unor dispoziții anume, sau rădăcini, și le va furniza anumite modalități comune de percepere a lucrurilor, adoptarea unor atitudini și comunicări” (Bourdieu, citat în Paasi, 2002, p. 144).

Astfel, am considerat că e posibil ca traiul împreună în municipiului Hunedoara pe o durată mai mare de timp să fi conturat anumite caracteristici comune ale locuitorilor.

3. Metodologie

Studiul are la bază metoda anchetei geografice, fiind îmbinate abordările cantitative cu cele calitative, după cum recomandă studii anterioare (Ilovan, 2015; Ilovan, Mihalca, 2014; Ilovan, Doroftei, 2017a, 2017b). Instrumentul utilizat este chestionarul, care a fost aplicat respondenților de către autori. Acesta este alcătuit din 16 întrebări închise, deschise și semi-deschise, pentru a surprinde cât mai fidel elementele subiective legate de percepția respondenților și de sentimentul lor de apartenență.

În construirea chestionarului (Anexa 6) s-a urmărit formularea unor întrebări care să dezvăluie arealele de proveniență ale respondenților, fraților și predecesorilor acestora și motivele stabilirii în municipiul Hunedoara (dacă a fost cazul), spațiile mentale de care sunt atașați respondenții, modul în care interrelaționează cu membrii comunității hunedorene și modul în care percep și se raportează la spațiul urban în care trăiesc.

Am ales întrebări referitoare la aspectele menționate mai sus pentru a înțelege care sunt tipurile de spații mentale revendicate mai des de hunedoreni și cum se schimbă acestea în funcție de locul nașterii respondenților și al familiei lor, pentru a vedea care este atașamentul cetățenilor față de spațiul urban al municipiului Hunedoara și, de asemenea, pentru a observa gradul de coeziune al acestei comunități diversificate și modul în care se raportează la spațiul urban.

Pe lângă întrebările care iau în considerare aspectele menționate anterior, există și câteva întrebări cu alt statut: prima întrebare din chestionar este o întrebare filtru, prin care au fost selectați doar indivizii cu domiciliul în cadrul Municipiului Hunedoara, iar, la final, patru întrebări de identificare, cu date generale ale respondenților (vârstă, gen, studii și ocupație).

Chestionarul conține și o întrebare de verificare (7), care cere numirea provinciei istorice de care aparține respondentul, aceasta fiind adresată din două motive. În primul rând, am dorit să vedem dacă respondenții au perceput corect întrebarea numărul 4, care cerea, de asemenea, numirea provinciei istorice de care este atașat (dacă e cazul), însă sub o altă formă și într-un amalgam de alte spații mentale. În al doilea rând, am dorit cu certitudine să cunoaștem provinciile cu care se identifică hunedorenii deoarece, după cum precizează Cocean (2011), acestea pot surprinde anumite caracteristici comportamentale ale populației și spațiul mental provincial este ultimul care se dizolvă în arealele urbane.

Eșantionul este de 110 persoane, cu reședința permanentă în Municipiul Hunedoara, vârstele acestora fiind cuprinse între 11 şi 85 ani. Eșantionarea a fost aleatorie, fiind abordate persoanele care treceau prin punctele stabilite anterior de cercetători.

Studiul s-a desfășurat în perioada noiembrie 2018-ianuarie 2019, chestionarele fiind aplicate în datele de 16 și 17 noiembrie 2018. Punctele de aplicare a chestionarelor au fost alese în şase areale intens tranzitate din cadrul municipiului (Figura 1).

Ulterior, datele din chestionare au fost codificate, transpuse în format electronic și prelucrate cu ajutorul programului Excel, versiunea 2013. Deoarece chestionarul conține întrebări deschise, a fost nevoie de aplicarea metodelor calitative în centralizarea răspunsurilor. Astfel, cuvintele menționate de respondenți ca fiind caracteristice pentru spațiile de care aparțin, cât și motivele pentru care doresc/nu doresc să rămână în Hunedoara au fost grupate pe categorii (cuvinte cu forme sau sensuri asemănătoare) și codificate. Pentru realizarea materialelor cartografice, a fost utilizat programul ArcMap, versiunea 10.5.

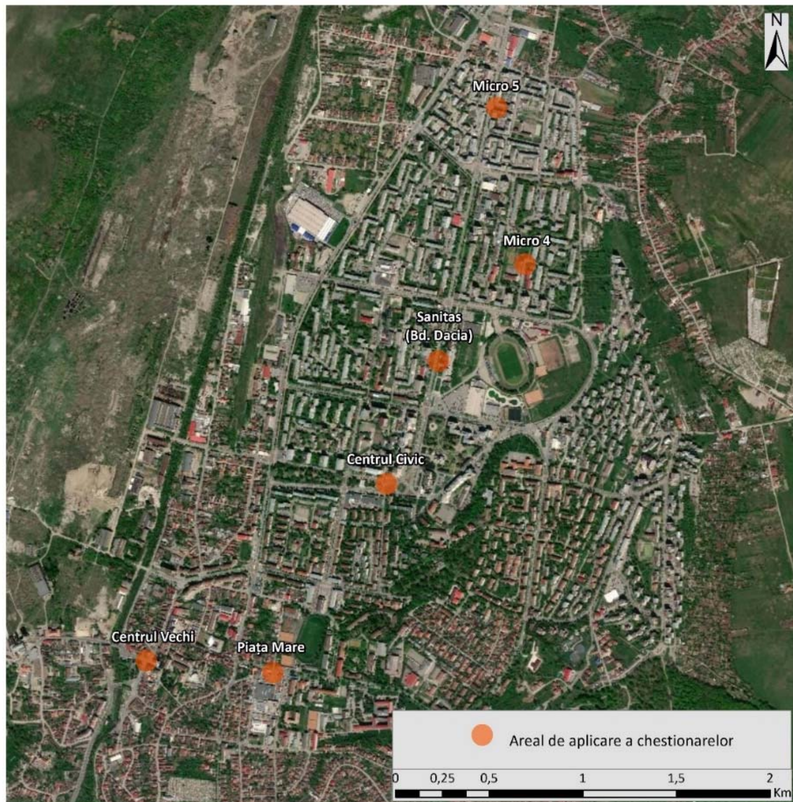

Fig. 1. Localizarea arealelor de aplicare a chestionarelor

4. Rezultate și discuții

4.1. Caracteristici generale ale eșantionului

Studiul se bazează pe un eșantion de 110 persoane, cu vârste cuprinse între 11 și 85 de ani, media aritmetică a vârstelor fiind de 47 de ani. Majoritatea respondenților fac parte din populația activă, cel mai mare procent fiind reprezentat de intervalul de vârstă 46-55 ani (Figura 2), interval care iese în evidență și în cadrul piramidei

demografice a României. Procentul respondenților de sex masculin (59%) este ușor mai mare decât procentul celor de sex feminin (41%), chiar dacă pe parcursul eșantionării am încercat, pe cât se poate, să aplicăm chestionare ambelor sexe, în ponderi cât mai apropiate.

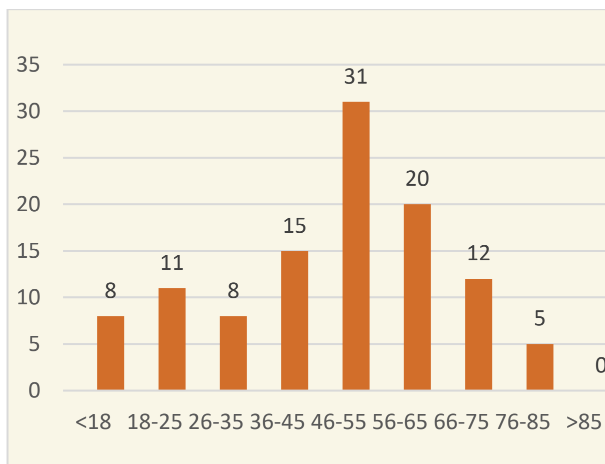

Fig. 2. Structura pe vârste în cadrul eșantionului

În cadrul eșantionului, nu există respondenți fără studii sau doar cu studii primare. După cum poate fi observat în Figura 3, există un procent ridicat al persoanelor cu studii liceale, postliceale și superioare. Considerăm că acest aspect este strâns legat de statutul municipiului Hunedoara de „oraș industrial." Dezvoltându-se industria, a fost nevoie de personal calificat, bine instruit și de ingineri care să coordoneze activitatea combinatului. Astfel, în oraș, au apărut și unitățile de învățământ specializate.

Chiar și în prezent, se mai păstrează acest specific tehnic la nivelul unităților de învățământ superior hunedorene (de exemplu, Facultatea de Inginerie din Hunedoara, care este o extensie a Universității Politehnice din Timișoara).

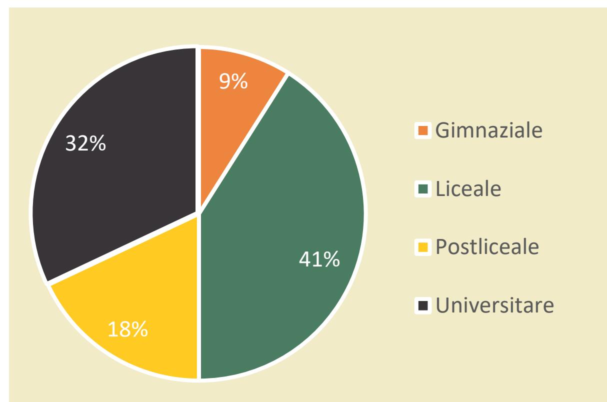

Fig. 3. Nivelul de studii în cadrul eșantionului

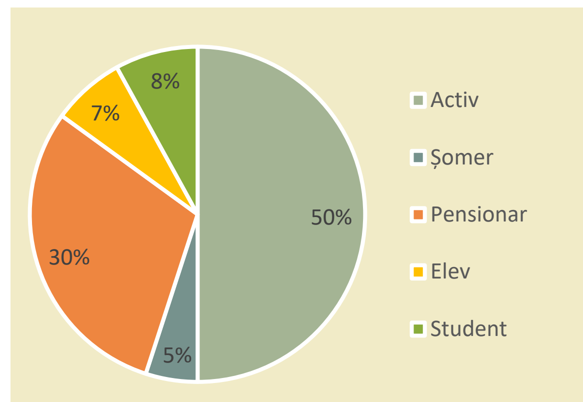

Fig. 4. Structura după ocupații în cadrul eșantionului

În eșantion, au fost cuprinse atât persoane active, cu un loc de muncă stabil (50%), cât și șomeri (5%), pensionari (30%) și elevi sau studenți (15%) (Figura 4).

4.2. Analiza rezultatelor

În următoarele paragrafe, vom discuta despre spațiile mentale revendicate de hunedoreni, despre modul în care percep și se raportează aceștia la spațiul în care locuiesc – municipiul Hunedoara – și despre relația cu comunitatea.

Pentru a înțelege de ce hunedorenii simt că aparțin anumitor spații mentale, trebuie să cunoaștem locul de proveniență al acestora și al familiei lor, elementele care îi leagă de acel spațiu, dar și aspecte legate de dinamica populației.

Cei mai mulţi respondenți s-au născut în județul Hunedoara (69,09%), care este urmat, în proporții mai mici, de Bistrița-Năsăud, Alba, Mureș, Olt, Vaslui și altele. În Anexa 1, pot fi observate diferențele între distribuția pe județe a locului de naștere a bunicilor și părinților și distribuția pe județe a respondenților.

De exemplu, în cadrul județului Hunedoara, poate fi observat că numerele persoanelor chestionate (76) și ale fraților persoanelor chestionate (73) depășesc cu mult numerele din celelalte categorii de rude: părinți (tata - 47, mama - 41) și bunici (bunici tata - 39, bunici mama - 36). În schimb, în toate celelalte județe, exceptând județul Timiș, numărul respondenților născuți într-un anumit județ este mai mic decât numărul oricărei categorii de rude.

Aceste diferențe cantitative între generații, corelate cu creșterea populației în județul Hunedoara și în municipiul Hunedoara după anii 1950, ne fac să credem că o parte dintre bunicii sau părinții respondenților au plecat din locurile natale și s-au stabilit în județul/ municipiul Hunedoara, întemeind apoi o familie.

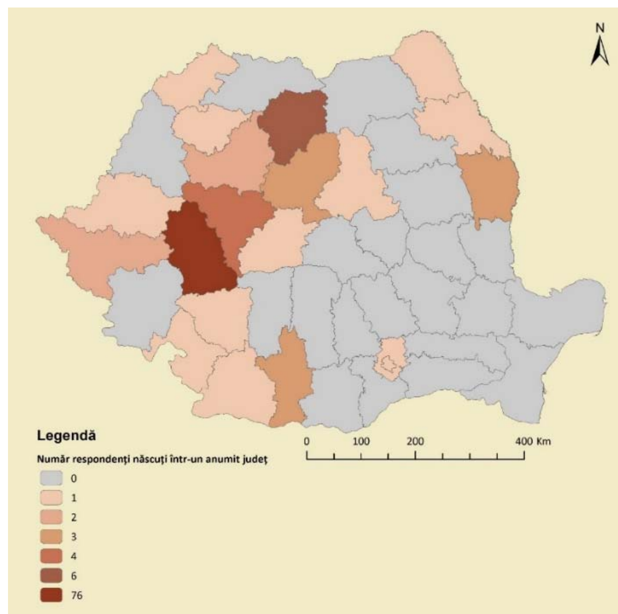

Fig. 5. Harta județelor de origine a respondenților

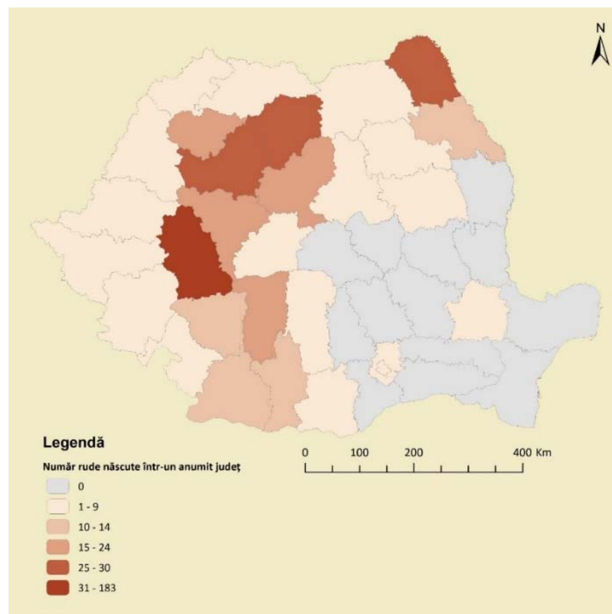

Fig. 6. Harta județelor de origine a rudelor respondenților

Astfel, dintre respondenți, doar 23 de persoane sunt autohtone, născute în municipiul Hunedoara și cu părinți care provin din cadrul județului Hunedoara. 53 dintre respondenți sunt născuți în municipiul Hunedoara, însă părinții lor provin din alte regiuni.

De asemenea, există și respondenți (34 din 110 persoane) care sunt născuți în afara spațiului hunedorean. După cum poate fi observat, ponderea persoanelor cu rădăcini în afara județului Hunedoara este mai mare, ilustrând clar existența imigrației în cadrul municipiului (Figura 5 și Figura 6).

Tabel 1. Tipurile de spații mentale și numărul respondenților care se raportează la acestea

Tip spațiu mental	**Număr respondenți care revendică un anumit spațiu mental**	**Procente din totalul respondenților**
Sat	31	28
Oraș/ municipiu	86	78
Regiune	7	6.40
Provincie	26	23.60
România	35	31.80
Europa	10	9
Altele	8	7.30

Din punct de vedere al spațiului de care se simt atașate, persoanele chestionate preferă, în primul rând orașul, apoi România, spațiul satului sau o provincie istorică (Tabelul 1). Putem spune, astfel, că spațiul mental metropolitan (în principal creat în jurul Mun. Hunedoara), predomină în comunitatea hunedorenilor. Acest element, alături de altele ce urmează a fi prezentate, întăresc ideea închegării comunității hunedorene.

Când am aplicat chestionarele, am observat că oamenii alegeau aceste spații din diverse motive – ori pentru că era locul natal, ori locul în care și-au petrecut viața, ori locul natal al strămoșilor, ori locul unde au lucrat etc. Cazurile care surprind sunt încadrate la categoria „Altele." În majoritatea cazurilor, oamenii au numit țări/regiuni/orașe din afara României în care au lucrat. Astfel, câteva dintre persoanele chestionate, au răspuns că simt că aparțin de: Germania, Salzburg, Andaluzia, Italia, Frankfurt și Halkidiki, asociind acestor spații cuvinte care duc cu gândul la civilizație, locuri de muncă, sentimente sau peisaje frumoase.

Alte spații de apartenență ieșite din comun sunt „apartamentul" și „Strada Zlaști din Hunedoara" care au un substrat sentimental, legat de experiența proprie. În acest sens, Tuan relevă că „acasă este punctul focal al unei structuri cosmice" (1977, p. 149).

Din punct de vedere al spațiului mental provincial (Anexa 5), peste trei sferturi dintre respondenți consideră că aparțin Transilvaniei, provincia în care se regăsește Municipiul Hunedoara. Dacă am fi avut în vedere doar criteriul situării teritoriale, toate persoanele chestionate ar fi trebuit să simtă că aparțin Transilvaniei, însă, acest sentiment de apartenență la un spațiu mental nu ia în calcul doar variabila teritorială, ci și cea sentimentală, a experiențelor individului. Astfel, aproape un sfert dintre cei chestionați au ales alte provincii istorice (Figura 7).

Corelând locul nașterii respondenților (care spațial se află într-o anumită provincie istorică) și provincia de care simt că aparțin, am obținut categoriile din Tabelul 2.

Făcând aceste corelări, privind și județele de proveniență ale rudelor și amintindu-ne de poveștile relatate de respondenți în timpul aplicării chestionarelor, am observat că există diferite motivații în alegerea spațiului de apartenență, în funcție de elementele și perioadele din viață la care oamenii se raportează.

Prima categorie „Născut în Transilvania, aparține de Transilvania" este cea tipică, în care individul, din observațiile

noastre, ține cont și de locul nașterii și al dezvoltării, dar și de trăiri, amintiri, sentimente, afinități.

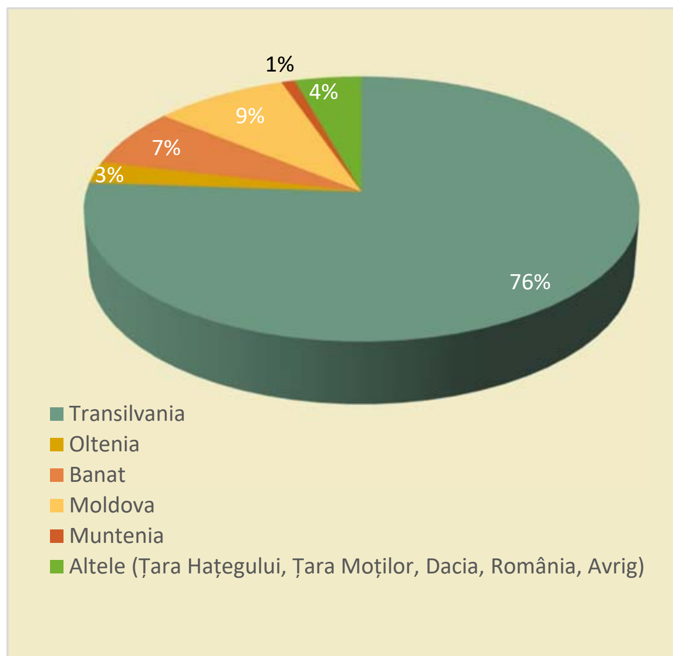

Fig. 7. Apartenența la provinciile istorice românești a respondenților

Cei din categoria „Născut în altă provincie decât Transilvania, aparține de Transilvania" există posibilitatea să se fi raportat doar spațial când au făcut această alegere sau poate faptul că trăiesc în municipiul Hunedoara i-a influențat mai mult decât locul în care s-au născut.

Cei din categoria „Născut în altă provincie decât Transilvania, aparține de aceeași provincie" au un spațiu mental asumat bine conturat, în afara căruia indivizii se simt niște străini (Cocean, 2011).

Categoria „Născut în Transilvania, aparține de altă provincie” se referă, de obicei, la cei ai căror părinți sau bunici provin din alte regiuni și s-au stabilit în Municipiul Hunedoara. Aceștia se simt mândri de originile neamului lor, alegând provincia de apartenență după acest sentiment. În studiul nostru, de obicei, acestea sunt persoanele care ne povesteau despre vacanțele la bunici și vizitele la neamuri din alte provincii. Considerăm că, pe lângă sentimentul de mândrie, aceste persoane se lasă ghidate de propriile experiențe și amintiri în revendicarea spațiului mental provincial.

Tabelul 2. Raportul dintre locul de naștere și provincia istorică de care respondenții simt că aparțin

Raport loc naștere – provincie istorică	**Nr. respondenți**
Născut în Transilvania, aparține de Transilvania	79
Născut în altă provincie decât Transilvania, aparține de Transilvania	4
Născut în altă provincie decât Transilvania, aparține de aceeași provincie	9
Născut în Transilvania, aparține de altă provincie	6
Născut în Transilvania, aparține de două provincii, una fiind Transilvania	1
Născut în altă provincie, aparține de două provincii, una fiind Transilvania	4
Născut în Transilvania, aparține de două provincii, niciuna dintre ele fiind Transilvania	1
Alte variante	5
Nu aparține de nicio provincie	1
Total respondenți	**110**

„Născut în Transilvania, aparține de două provincii, una fiind Transilvania” este o categorie a persoanelor care revendică două

spații mentale provinciale, deoarece le leagă de ambele experiențe și sentimente și, de asemenea, originea strămoșilor.

Categoria „Născut în altă provincie, aparține de două provincii, una fiind Transilvania," aparent asemănătoare cu „Născut în altă provincie decât Transilvania, aparține de Transilvania," diferă de aceasta din urmă prin faptul că persoana păstrează și identitatea spațiului în care s-a născut, dar o preia și pe cea transilvăneană. După cum poate fi observat, aceste alegeri ale spațiului mental țin foarte mult de percepția oamenilor.

Categoria „Născut în Transilvania, aparține de două provincii, niciuna din ele fiind Transilvania," prin situația întâlnită în cadrul studiului nostru, este reprezentativă pentru persoanele care au strămoși din două provincii istorice diferite și se pare, pentru care sentimentul de mândrie legat de originile familiei este mult mai important decât traiul și experiențele proprii dintr-un oraș (respectiv provincie) cu caracteristici diferite de cele ale familiei.

În categoria „Alte variante," am inclus persoanele care nu au numit o provincie istorică, ci alt tip de spațiu, cum ar fi: Țara Hațegului, Țara Moților, Dacia, Avrig, România. Aceste răspunsuri pot avea mai multe posibile cauze: neînțelegerea întrebării, diferențele în definirea conceptului de „provincie istorică românească" între respondent și cercetători, atașamentul profund de aceste spații care determină numirea lor chiar dacă întrebarea nu cere acest lucru.

În continuare vom analiza percepția hunedorenilor asupra orașului în care trăiesc și modul în care se raportează aceștia la spațiul mental urban. Pentru a vedea ce îi leagă pe hunedoreni de oraș sau ce consideră reprezentativ pentru acesta, i-am rugat să numească trei cuvinte pe care le asociază cu municipiul Hunedoara (Anexa 2).

Poate fi observat că principalele elemente menționate sunt fie elemente reprezentative pentru oraș, care fac parte din identitatea acestuia (de exemplu, castel, siderurgie, combinat, natură, Cerna), fie cuvinte care ilustrează percepția respondenților asupra Hunedoarei (liniște, frumos, siguranță, curățenie), fie elemente care arată

atașamentul respondenților față de spațiul în care trăiesc (acasă, familie, prieteni) sau spațiul în care s-au format și în care își desfășoară activitățile cotidiene (muncă, viață, școală). Aceste cuvinte numite de cei eșantionați sunt în concordanță atât cu ceea ce au ales românii ce au luat parte la alte studii în legătură cu spațiul mental, cât și cu „topophilia” întâlnită la Tuan.

Faptul că respondenții au asociat municipiul Hunedoara cu aceste elemente de atașament și apartenență este reflectat și în revendicarea spațiului mental urban (86 din 110 respondenți revendicând acest spațiu). Și câteva cuvinte cu conotație negativă au fost asociate cu Hunedoara („hoți,” „drogați,” „jegoși,” „repulsie,” „nesiguranță”), acestea fiind menționate o singură dată și reprezentând percepția a doi dintre respondenți, fiind, probabil, legate de o realitate mai restrânsă din cadrul orașului. Alte persoane au asociat cuvintele „mort,” „părăsit” și „migrație” cu municipiul, cel din urmă fiind un fenomen manifestat în multe dintre orașele medii și mici ale României, și mai ales în acelea cu specific industrial, în care activitatea industrială a decăzut.

După cum poate fi observat în Figura 8, majoritatea respondenților au considerat că familia lor a venit și s-a stabilit în Hunedoara datorită muncii. Această variantă este justificată având în vedere dezvoltarea combinatului și nevoia de forță de muncă în cadrul acestuia în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Mai mult de jumătate dintre persoanele chestionate au răspuns „Îmi place” la întrebarea „Cât de mult vă place să trăiți în Municipiul Hunedoara?” Aproape o treime dintre aceștia au răspuns „Îmi place total.” Valorile celor două răspunsuri, însumate, reprezentă 88% din totalul de răspunsuri (Figura 9). De aici putem deduce că, în general, hunedorenii se simt bine și apreciază spațiul în care trăiesc.

Am dorit să aflăm dacă spațiile mentale urbane revendicate de respondenți influențează modul în care apreciază aceștia orașul în care trăiesc și dorința acestora de a rămâne în continuare în

municipiul Hunedoara. Astfel, am împărțit respondenții în patru categorii: cei care aparțin de municipiul Hunedoara, cei care aparțin și de municipiul Hunedoara, și de alt oraș, cei care aparțin de alte orașe și cei care nu revendică nici un spațiu mental urban.

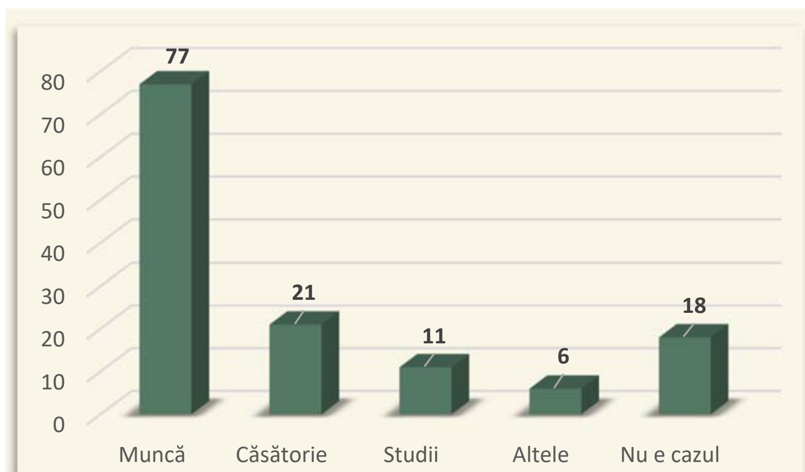

Fig. 8. Motivele stabilirii familiei în municipiul Hunedoara

Analizând Tabelul 3, nu putem spune cu certitudine că există o tendință clară în modul în care apreciază respondenții municipiul Hunedoara. Poate fi observat, totuși, că cei care aparțin de alt oraș, față de celelalte categorii de respondenți, au ales într-o pondere mai mare opțiunea „nici nu-mi place, nici displace.” Pentru această analiză, nu am luat în considerare răspunsurile „îmi displace” și „îmi displace total,” deoarece acestea au fost exprimate doar de două persoane.

În privința motivației de a rămâne în municipiul Hunedoara, trei sferturi dintre respondenți doresc să rămână (Figura 10).

Tabelul 3. Plăcerea de a trăi în municipiul Hunedoara
în funcție de spațiul mental urban pe care îl revendică respondenții

Mod de raportare la spațiul mental urban al mun. Hunedoara			**Aparțin de mun. Hunedoara**	**Aparțin de mun. Hunedoara și de alt oraș**	**Aparțin de alt oraș**	**Nu aparțin de nici un spațiu urban**
Răspuns	Îmi place total	Nr. răspunsuri	24	1	2	6
		% răspunsuri	36,92	16,67	13,33	25,00
	Îmi place	Nr. răspunsuri	33	5	8	16
		% răspunsuri	50,77	83,33	53,33	66,67
	Nu-mi place, nici displace	Nr. răspunsuri	7	0	4	2
		% răspunsuri	10,77	0,00	26,67	8,33
	Îmi displace	Nr. răspunsuri	0	0	1	0
		% răspunsuri	0,00	0,00	6,67	0,00
	Îmi displace total	Nr. răspunsuri	1	0	0	0
		% răspunsuri	1,54	0,00	0,00	0,00
Total		**Nr. răspunsuri**	**65**	**6**	**15**	**24**
		% răspunsuri	**100**	**100**	**100**	**100**

Poate fi observat în Tabelul 4 că cei care se simt atașați de alt spațiu urban au răspuns într-o pondere mai mare că nu doresc să rămână în municipiul Hunedoara (aproape o treime din totalul persoanelor care au răspuns „nu” fac parte din această categorie). De asemenea, am observat că, într-o oarecare măsură, răspunsurile diferă și în funcție de vârstă.

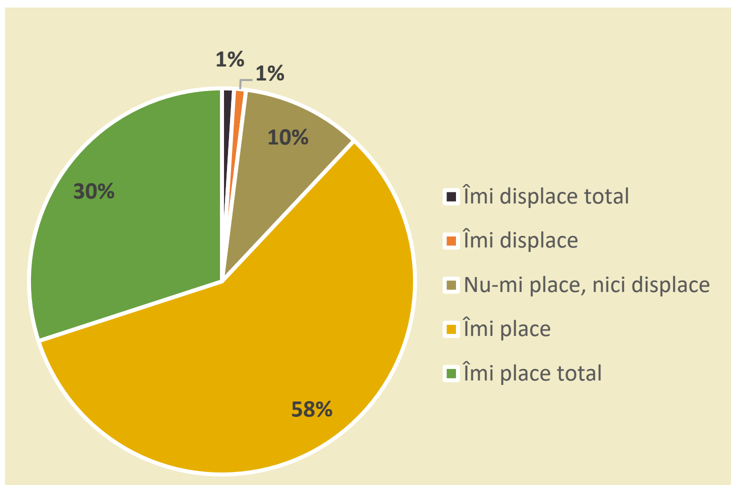

Fig. 9. Răspunsurile la întrebarea: „Cât de mult vă place să trăiți în municipiul Hunedoara?”

Am analizat răspunsurile celor cu vârste de până la 30 ani și am observat că o mai mare pondere dintre aceștia nu doresc să rămână în continuare în municipiu (11 din 23 de respondenți), aceștia reprezentând o treime din totalul respondenților care nu doresc să rămână în municipiu. Aproape jumătate din răspunsurile „nu știu” aparțin tinerilor. În schimb, am observat că persoanele în vârstă au optat majoritatea pentru a rămâne în municipiu.

Motivele pentru care hunedorenii vor să plece din municipiu (Anexa 4) sunt variate, însă cei mai mulți respondenți au punctat lipsa locurilor de muncă și a activităților pentru dezvoltare personală.

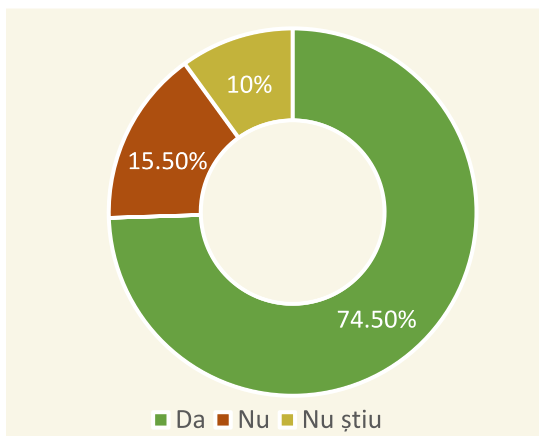

Fig. 10. Dorința respondenților de a rămâne în Municipiul Hunedoara

Cei care doresc să rămână în continuare în Hunedoara au motivat această alegere prin faptul că le place să locuiască aici, acesta este locul în care au crescut/au trăit, aici au casa, locul de muncă etc. (Anexa 3). Tuan menționează acest aspect spunând că:

> „atunci când oamenii obișnuiți încearcă să explice loialitatea lor față de loc, fie indică legăturile din timpul creșterii (motivul mamei-pământ), fie se duc în istorie" (Tuan, 1974, p. 99).

La întrebarea „Considerați că dvs. și/sau familia dvs. se află în relații bune cu restul comunității hunedorene?" răspunsul „Da" a fost de 100%. La întrebarea ulterioară am aflat că o mică parte dintre respondenți (15%) au într-o oarecare măsură conflicte cu persoane din alte regiuni. Se observă că persoanele mai puțin agreate sunt, în principal, cele din Oltenia (Figura 11). Cu toate acestea, acel răspuns de 100% menționat mai sus ne face să credem că hunedorenii trec peste aceste mici conflicte și diferențe culturale între persoanele din provincii diferite, comunitatea tinzând spre coeziune.

Tabelul 4. Dorința respondenților de a rămâne în municipiul Hunedoara
în funcție de spațiul mental urban pe care îl revendică respondenții

Mod de raportare la spațiul mental urban al Mun. Hunedoara			Aparțin de Mun. Hunedoara	Aparțin de Mun. Hunedoara și de alt oraș	Aparțin de alt oraș	Nu aparțin de niciun spațiu urban
Răspuns	Da	Nr. răspunsuri	52	4	8	18
		Procent răspunsuri	80,00	66,67	53,33	75,00
	Nu	Nr. răspunsuri	7	2	5	3
		Procent răspunsuri	10,77	33,33	33,33	12,50
	Nu știu	Nr. răspunsuri	6	0	2	3
		Procent răspunsuri	9,23	0,00	13,33	12,50
Total		**Nr. răspunsuri**	**65**	**6**	**15**	**24**
		Procent răspunsuri	**100**	**100**	**100**	**100**

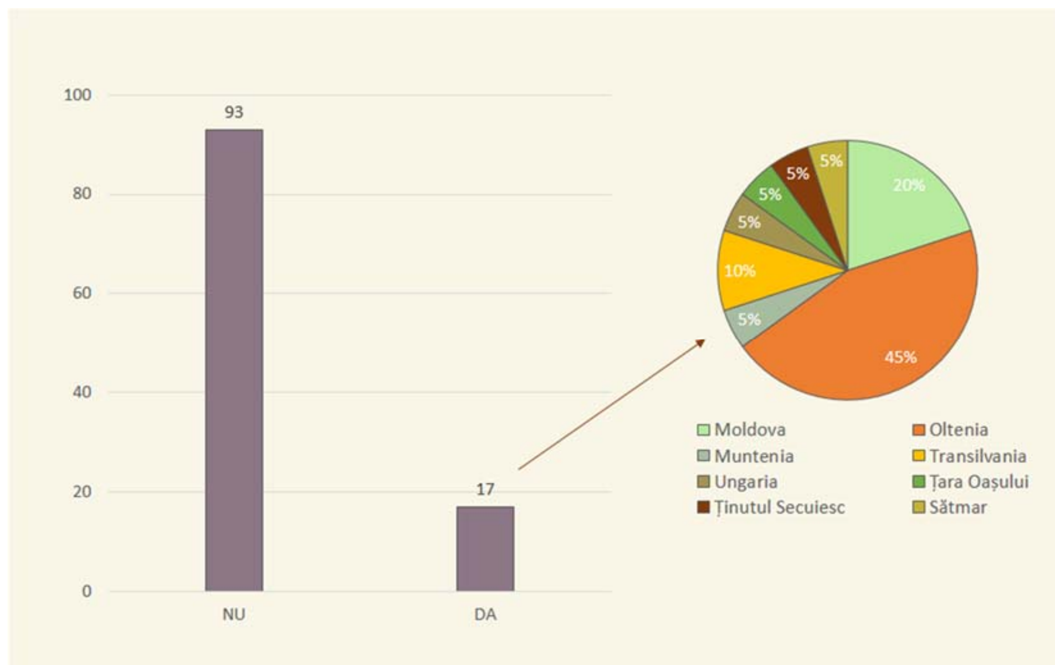

Figura 11. Răspunsurile la întrebarea: „Aveți conflicte cu persoane care provin din alte regiuni decât Dvs.? Dacă da, din ce regiuni?"

4.3. Limitele studiului

O limită fizică a studiului a fost reprezentată de perioada în care au fost aplicate chestionarele – luna noiembrie – când vremea a fost rece și vântul intens, ceea ce le-a făcut pe unele persoane să refuze parcurgerea chestionarului. De asemenea, alte persoane au refuzat includerea în cadrul eșantionului, deoarece considerau că avem intenții ascunse.

Dacă vorbim despre întrebările din chestionar și capacitatea oamenilor de a răspunde, am observat câteva dificultăți din partea lor. Dacă la întrebările cu caracter general – precum vârsta, ocupația, studiile etc. – oamenii nu au avut dificultăți, alta a fost situația când am trecut la întrebările legate de atașament. Am observat o oarecare dificultate în a numi două elemente la care s-au gândit când au ales spațiile respective (întrebările 4 și 5). Tot la întrebarea 4 am mai observat că unele persoane înțelegeau prin „atașat de ...” un loc care le place, de care le e drag, unde le place să meargă, nu neapărat locul cu care se identifică ca fiind aparținători. Ni s-a părut surprinzător faptul că mulți dintre respondenți au avut dificultăți în a găsi trei cuvinte pe care le asociază cu municipiul Hunedoara (întrebarea 6).

Totuși, acest aspect ar putea fi explicat prin ceea ce menționează Tuan cu privire la „acasă.” Acesta spune că:

> „mai permanente și mai greu de exprimat sunt sentimentele pe care cineva le are în legătură cu un loc datorită faptului că e casa lui, locul amintirilor și instrumentul de dobândire a traiului” (Tuan, 1974, p. 93).

Se pare că noțiunea de provincie istorică, utilizată în întrebările 4 și 7, nu a fost înțeleasă de către toți respondenții, oferindu-le explicații suplimentare dacă au solicitat. Au existat și câțiva respondenți care nu au solicitat explicarea noțiunii și au oferit răspunsuri nepotrivite la întrebările despre apartenența la o provincie istorică, cum ar fi, spre exemplu: Avrig, România, Țara Moților. Au existat, desigur, mulți respondenți care au răspuns fără dificultăți și la aceste întrebări.

Un alt aspect care ne-a atras atenția și ne face să credem că e posibil ca respondenții să nu fi înțeles sau acordat suficientă atenție răspunsului la întrebarea 4, este faptul că doar o treime dintre aceștia au ales România ca spațiu de care aparțin. Este posibil ca structura întrebării, ușor abstractă și de asemenea cu multe variante de răspuns, sau poate modul în care a fost aplicat chestionarul să îi fi derutat pe respondenți și să fi omis să menționeze anumite spații de care sunt atașați. Nu putem ști cu certitudine dacă acest rezultat (neidentificarea cu România) este în concordanță cu ceea ce simt respondenții, însă tindem să credem că rezultatul a fost influențat de modul în care a fost formulată și percepută întrebarea.

Tabelul 5. Tipuri de erori apărute în cadrul întrebărilor 4 și 7, despre provincia istorică de care aparțin respondenții

Tip situație	**Nr. respondenți**
Fără erori	13
La întrebarea 4 au menționat o provincie, la întrebarea 7 nu au menționat	2
La întrebarea 4 nu au menționat o provincie, la întrebarea 7 au menționat	81
Erori în a înțelege la ce se referă „provincie istorică” la una sau la ambele întrebări	6
Erori în menționarea aceleiași/ acelorași provincii la ambele întrebări	11
Nu a menționat o provincie la niciuna dintre întrebări	1

Întrebarea de verificare (7) ne dezvăluie, de asemenea, niște erori în răspunsurile de la întrebarea 4. Răspunsurile de la întrebarea 7 ar fi trebuit să fie aceleași cu cele de la întrebarea 4, secțiunea „provincial.” În multe cazuri, la întrebarea 4, respondenții nu au revendicat nici o provincie, iar la întrebarea 7, care a cerut specific

numirea unei provincii, au răspuns. Situațiile pe care le-am întâlnit în legătură cu aceste întrebări sunt prezentate în Tabelul 5. În urma experienței noastre cu acest chestionar, considerăm că formularea unei întrebări pentru fiecare tip de spațiu mental va oferi răspunsuri mai cuprinzătoare.

O ultimă limită este aceea referitoare la eșantion. Acesta nu a fost suficient de mare și reprezentativ pentru întreaga populație a municipiului Hunedoara, iar, probabil la efectuarea unui studiu pe un eșantion mai mare, rezultatele ar fi fost mai nuanțate. Totuși, considerăm că am reușit să obținem o imagine de ansamblu.

5. Concluzii

Hunedorenii revendică spații mentale diverse, în mare parte păstrând și spațiile natale/spațiile de proveniență, dar integrând, de asemenea, și spațiul municipiului Hunedoara și uneori chiar și al provinciei Transilvania. Acest fapt dovedește adaptarea și integrarea indivizilor care au venit aici pentru muncă, căsătorie sau din alte motive. O mare parte dintre respondenți a revendicat spațiul urban hunedorean, ceea ce ne face să credem că, în ciuda diferențelor culturale, locuitorii municipiului au un element comun la care se raportează și care îi leagă – apartenența la orașul în care trăiesc. Acest sentiment de apartenență și interes comun pentru municipiul Hunedoara ar putea fi folosit în anumite inițiative de dezvoltare urbană. De asemenea, în funcție de spațiile mentale alese, știm la ce valori aderă locuitorii municipiului, iar inițiativele și proiectele pentru cetățeni pot ține cont și de acestea.

În general, percepția locuitorilor în legătură cu municipiul Hunedoara este bună, acesta fiind „acasă,” un loc liniștit, frumos, dar și cu elemente reprezentative, care fac parte din identitatea locului – castelul, combinatul, siderurgia, râul Cerna. Castelul Corvinilor este suficient valorificat și recunoscut la nivel național și internațional.

De asemenea, în cadrul castelului sunt organizate și evenimente pentru localnici. În schimb, râul Cerna și istoria industrială a orașului ar putea fi mai mult valorificate, ținându-se astfel cont de afinitățile și de sentimentele cetățenilor. Hunedoara este „acasă" pentru mulți dintre hunedoreni și are potențial să devină o casă mai bună, în care oamenii rămân legați de loc și de spațiul lor mental pentru că „acasă" au tot ce au nevoie (familia, domiciliul, locuri de muncă, activități culturale și de dezvoltare personală, spitale modernizate etc.).

Comunitatea hunedoreană, diversificată, cu persoane provenite din multe colțuri ale României, după decenii de la migrațiile masive datorate dezvoltării industriale, tinde spre coeziune. Indivizii s-au adaptat și s-au integrat, unii dintre aceștia înglobând în propriul mental valorile autohtone și spațiul transilvănean.

Deși încă se mai pot observa caracteristicile specifice spațiilor de proveniență, acestea sunt în general acceptate și integrate, conflictele între persoanele din diferite regiuni fiind (conform rezultatelor obținute din chestionar) destul de reduse. Chiar și cu aceste sporadice conflicte, membrii comunității se află în relații bune, trecând peste diferențele culturale. Tocmai melanjul cultural, asumarea și acceptarea acestuia, conferă Hunedoarei și altor orașe industriale românești o identitate aparte.

Bibliografie

Banini, T. (2017). Proposing a Theoretical Framework for Local Territorial Identities: Concepts, Questions and Pitfalls. *Territorial Identity and Development*, 2(2), 16-23.

Cocean, P. (2006). The Carpathians as Archetypal Mental Space of the Romanian People. *Romanian Rev. of Regional Studies*, I(1), 3-8.

Cocean, P. (2008). Stages in the Formation of the Romanian Mental Space. *Romanian Review of Regional Studies*, IV(2), 31-42.

Cocean, P. (2010). *Geografie Regională Generală,* ediția a III-a. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Cocean, P. (2011). *„Țările”: regiuni geografice și spații mentale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Cocean, P. (2014). Târlișua ca spațiu mental habitațional. *Geographia Napocensis*, VIII(1), 5-13.

Cocean, P., Ilovan, O.-R. (2005). Trăsăturile spaţiului mental năsăudean. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Geographia*, 2, 1-14.

Cocean, P., Ilovan, O.-R. (2009). Genesis of a “Slope Land”: The Land of Năsăud*. Studia UBB, Geographia*, 1, 93-102.

David, N. (2009). Țara Zărandului ca proiecție spațială mentală. *Geographia Napocensis*, III(1), 63-74.

Filip, S. (2009). *Planning urban*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Ilovan, O.-R. (2005). Criterii de delimitare a Ţării Năsăudului. *Comunicări de Geografie*, 9, 589-594.

Ilovan, O.-R. (2007a). Mecanisme contemporane în construcţia şi deconstrucţia identităţii regionale în „ţările” din România. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Geographia*, 52(2), 15-20.

Ilovan, O.-R. (2007b). Regional Identity in the Land of Năsăud. *Revista Română de Geografie Politică*, IX(1), 61-76.

Ilovan, O.-R. (2008). Raportarea la trecut sau semnificaţia unei perioade istorice pentru identitatea teritorială năsăudeană. În Bolovan, I., Mureşan, C., Hărăguş, M. (eds.), Perspective demografice, istorice şi sociologice. Studii de populaţie (pp. 363-406). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Ilovan, O.-R. (2009a). Economic Features of the Land of Năsăud*. Studia UBB, Geographia*, 1, 111-130.

Ilovan, O.-R. (2009b). *Țara Năsăudului. Studiu de Geografie Regională.* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Ilovan, O.-R. (2015). Metodologia identificării trăsăturilor identitare locale. Studiu de caz: identitatea comunităţii din Runcu Salvei, Jud. Bistriţa-Năsăud. *Geographia Napocensis*, 9(2), 29-38.

Ilovan, O.-R., Doroftei, I. (2017a). Chapter 1. Brief Approach to Qualitative Research and Qualitative Methods. În Ilovan, O.-R., Doroftei, I. (eds.), *Qualitative Research in Regional Geography. A Methodological Approach* (pp. 13-35). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Ilovan, O.-R., Doroftei, I. (eds.) (2017b). *Qualitative Research in Regional Geography. A Methodological Approach*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană. DOI: http://doi.org/10.23740/QUAL_METHODS2017

Ilovan, O.-R., Mihalca, I.A. (2014). Utilizarea metodelor calitative de cercetare în Geografia Regională. *Geographia Napocensis*, VIII(1), 19-36.

Ilovan, O.-R., Scridon, I., Havadi-Nagy, K.X., Huciu, D. (2016). Tracing the Military Frontier District of Năsăud. Territorial Identity and Regional Development. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 158, 215-244.

Ilovan, O.-R., Voicu, C.-G., Colcer, A.-M. (2019). Recovering the Past for Resilient Communities: Territorial Identity, Cultural Landscape and Symbolic Places in Năsăud Town, Romania. *Europa Regional*, 26.2018(2), 14-28. https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-66830-6

Mihalca, I.A. (2014). Metode utilizate în delimitarea spațiului mental al Țării Dornelor. *Geographia Napocensis*, VIII(2), 81-86.

Oliveira, J., Roca, Z., Leitão, N. (2010). Territorial Identity and Development: From Topophilia to Terraphilia. *Land Use Policy*, 27, 801-814.

Paasi, A. (2002). Bounded Spaces in the Mobile World: Deconstructing 'Regional Identity'. *TESG: Journal Of Economic And Social Geography*, 93(2), 137-148.

Pollice, F. (2003). The Role of Territorial Identity in Local Development Processes. *Proceedings of the Conference: The Cultural Turn in Geography*, 107-117.

Potra, A.C. (2015). Importanța criteriului mental în delimitarea Ținutului Ciceului. *Geographia Napocensis*, IX(1), 77-86.

Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. New Jersey: Englewood Cliffs Prentice-Hall.

Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience,* 8th edn. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Anexe

Anexa 1. Județele în care s-au născut respondenții și rudele acestora

Județ	Nr. respondenți	% respondenți	Tata	Mama	Frați	Bunici (tată)	Bunici (mamă)	Total rude (fără respondenți)
HD	76	69,09	37	34	58	27	27	183
BN	6	5,45	6	5	5	6	6	28
AB	4	3,64	5	8	3	4	6	26
MS	3	2,73	4	5	3	4	5	21
OT	3	2,73	4	2	2	4	2	14
VS	3	2,73	3	5	4	4	5	21
CJ	2	1,82	5	5	4	9	7	30
TM	2	1,82	0	0	1	1	0	2
AR	1	0,91	3	0	1	3	1	8
BT	1	0,91	5	5	2	6	7	25
DJ	1	0,91	2	3	2	2	3	12
GJ	1	0,91	2	3	2	2	2	11
HR	1	0,91	1	1	1	1	1	5
IF	1	0,91	1	1	1	1	1	5

Județ	Nr. respondenți	% respondenți	Tata	Mama	Frați	Bunici (tată)	Bunici (mamă)	Total rude (fără respondenți)
IS	1	0,91	2	3	2	2	3	12
MH	1	0,91	1	1	1	1	1	5
SB	1	0,91	2	1	1	2	2	8
SJ	1	0,91	2	5	1	3	5	16
SM	1	0,91	1	2	0	1	2	6
AG	0	0,00	0	0	0	1	0	1
BC	0	0,00	0	0	0	0	1	1
BH	0	0,00	1	1	0	1	1	4
BR	0	0,00	1	0	0	1	0	2
BV	0	0,00	0	0	0	0	0	0
BZ	0	0,00	0	0	0	0	0	0
CL	0	0,00	0	0	0	0	0	0
CS	0	0,00	0	1	0	0	1	2
CT	0	0,00	0	0	0	0	0	0
CV	0	0,00	0	0	0	0	0	0
DB	0	0,00	0	0	0	0	0	0
GL	0	0,00	0	0	0	0	0	0

Județ	Nr. respondenți	% respondenți	Tata	Mama	Frați	Bunici (tată)	Bunici (mamă)	Total rude (fără respondenți)
GR	0	0,00	0	0	0	0	0	0
IL	0	0,00	0	0	0	0	0	0
MM	0	0,00	0	0	0	1	0	1
NT	0	0,00	1	0	0	1	0	2
PH	0	0,00	0	0	0	0	0	0
SV	0	0,00	3	1	0	3	2	9
TL	0	0,00	0	0	0	0	0	0
TR	0	0,00	1	2	0	1	2	6
VL	0	0,00	1	0	0	1	0	2
VN	0	0,00	0	0	0	0	0	0
Republica Moldova	0	0,00	2	1	1	2	1	7
Total	**110**	**100,00**	**96**	**95**	**95**	**95**	**94**	**475**

Anexa 2. Cuvintele asociate de respondenți cu Municipiul Hunedoara

Cuvinte asociate cu Mun. Hunedoara	**Nr. menționării cuvintelor**
Castel	39
Acasă	30
Siderurgie	18
Familie	12
Liniște	11
Muncă	11
Frumos	11
Natură	10
Combinat	10
Societate	10
Viață	7
Școală	6
Geografie	6
Istorie	6
Siguranță	6
Curățenie	6
Prieteni	5
Industrie	5
Copilărie	4
Cerna	3
Retezat	3
Parc	3
Naștere	2
Corvin	2
Cinciș	2
Pădureni	2

Cuvinte asociate cu Mun. Hunedoara	**Nr. menționării cuvintelor**
Suflet	2
Bine	2
Primar	2
Străzi	2
Cultură	2
Zoo	2
Tradiție	2
Cinciș	2
Ardeal	2
Mort	2
Alte cuvinte (menționate o singură dată)	52

Anexa 3. Motivele pentru care hunedorenii doresc să rămână în municipiul Hunedoara

Motivul pentru care vor să rămână	**Nr. răspunsuri**
Percepție	23
Locuință	21
Viață	17
Obișnuință	15
Familie	12
Profesional	8
Mediu	4
Siguranță	3
Diversitate	1
Societate	1

Unele persoane au enumerat mai multe dintre motive. Motivele menționate de respondenți au fost codate și incluse în categoriile prezentate în tabel.

Decodare: **Locuință** – reședință stabilă; **Percepție** – mă simt bine, îmi place orașul; **Familie** – familie, rude, copii, rădăcini; **Viață** – orice etapă biologico-psihologică care îi face pe oameni să se atașeze de loc (aici m-am născut, aici am crescut, aici vreau să mor etc.); **Profesional** – faptul că persoanele au un loc de muncă, s-au specializat într-un domeniu, câștigă bani; **Mediu** – liniște, verde, relief, peisaj; **Obișnuință** – persoanei i se pare mai comod să rămână decât să plece, are vârstă înaintată; **Siguranță** – se simte protejat, nu există infracțiuni majore sau pericole naturale majore; **Diversitate** – găsești de toate în oraș; **Societate** – cetățeni, locuitorii orașului

Anexa 4. Motivele pentru care hunedorenii doresc să plece din municipiul Hunedoara

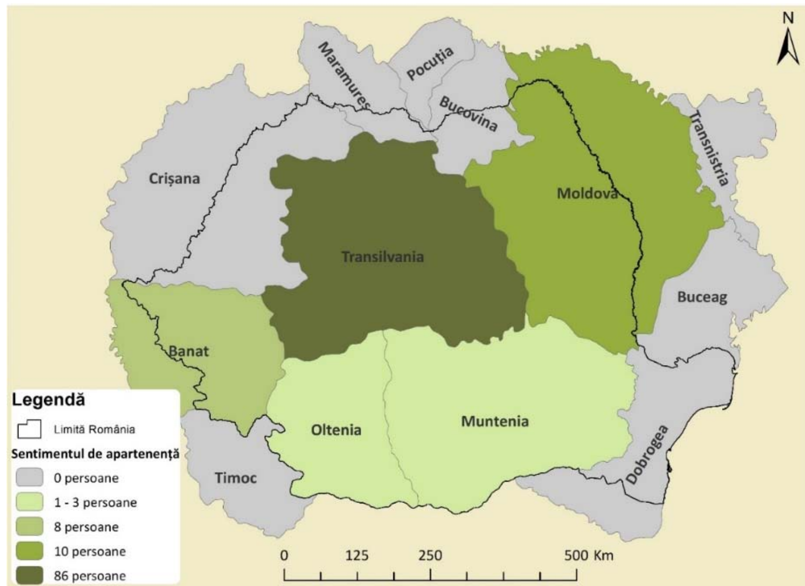
Motivul pentru care vrea să plece		**Nr. răspunsuri**
Oamenii		1
Lipsa locurilor de muncă		9
Lipsa activităților culturale		6
Servicii medicale și dotări incomplete ale spitalelor		5
Lipsa activităților de dezvoltare personală		9
Alte motive	Familie	2
	Natal	1
	Profesional	1
	Studii	1
	Mărime	1

Unele persoane au enumerat mai multe dintre motive.

Motivele menționate de respondenți, incluse la categoria „Altele," au fost codate și incluse în categoriile prezentate în tabel.

Decodare: **Natal** – întoarcere la locul natal; **Familie** – reunire cu familia, rudele, întoarcere la locul natal; **Profesional** – faptul că oamenii au un loc de muncă în altă localitate; **Studii** – legat de școli de diferite niveluri; **Mărime** – își doresc să locuiască într-un oraș mai mare

Anexa 5. Harta apartenenței respondenților la o provincie istorică românească

Anexa 6. Chestionarul utilizat în cadrul studiului

<u>Chestionar apartenență spaţiu mental</u>

1. Aveți reședința permanentă în municipiul Hunedoara?

□ DA □ NU

2. În ce localitate și județ v-ați născut?

____

3. Care dintre următoarele rude ale dvs. de gradul întâi s-au născut în afara municipiului Hunedoara. În ce localitate și județ?

□ tatăl:

□ mama:

□ bunicii (tată):

□ bunicii (mamă):

□ frați/ surori:

4. Care sunt spațiile de care vă simțiți atașat și simțiți că aparțineți?

□ satul____________________□ orașul/ municipiul_________________

□ regiunea____________________□ provincia_____________________

□ România______________________□ Europa_____________________

□ Altele. Care? ___________________________________ □ nu este cazul

5. Numiți 3 cuvinte pe care le asociați cu municipiul Hunedoara.

____

6. Cărei provincii istorice românești considerați că aparțineți?

____

7. Care sunt cele mai importante două elemente care vă definesc pe dvs. ca aparținând spațiului de la punctul 4?

____

8. Din ce motiv considerați că familia dumneavoastră a venit în mun. Hunedoara (dacă e cazul)?

□ loc de muncă □ căsătorie □ studii □ altele ______________________

9. Cât de mult vă place să trăiți în municipiul Hunedoara?

□ Îmi displace total □ Îmi displace □ Nu-mi place nici displace □ Îmi place □ Îmi place total

10. Considerați că familia dumneavoastră se află în relații bune cu restul comunității hunedorene?

□ DA □ NU

11. Aveți conflicte cu persoane care provin din alte regiuni decât dvs.? Dacă da, din ce regiuni?

□ DA, din regiunile: ____

□ NU

12. Intenționați să locuiți în continuare în mun. Hunedoara? Dacă nu, din ce motive doriți să plecați?

□ DA, intenționez □ NU ȘTIU

□ NU intenționez, din cauza: □ oamenilor □ lipsei locurilor de muncă □ lipsei activităților culturale □ serviciilor medicale și a dotărilor spitalelor incomplete □ lipsei activităţilor de dezvoltare personală □ alte motive____

13. Vârsta dumneavoastră: ____________________________________

14. Sex: □ masculin □ feminin

15. Ce studii aveți?

□ primare □ gimnaziale □ liceale □ postliceale

□ universitare □ nu am studii □ altele ___________

Arealul de aplicare a chestionarului: _____________________________

Capitolul 3. Spre o dezvoltare regională durabilă. Soluții în cazul Municipiului Hunedoara

Remus-Adrian CARANFIL, Adrian-Daniel MUNTEAN

1. Introducere

Obiectivul principal al prezentului studiu a fost identificarea disfuncționalităților de ordin social, economic și de mediu precum și a unor soluții de redresare a municipiului Hunedoara, unul dintre cele mai importante centre siderurgice în a doua jumătate a secolului XX, în perioada Republicii Socialiste România. Absenţa unor proiecte de amenajare a teritoriului de importanță națională, precum cele din Planul de Amenajare a Teritoriului Național (PATN), care, de cele mai multe ori, reduc disfuncționalitățile existente într-un teritoriu, fac ca redresarea Hunedoarei să fie mult mai dificil de realizat.

Disfuncționalitățile existente, deși multiple (prezența unor areale industriale abandonate, carența locurilor de muncă, migrație masivă, îmbătrânire demografică etc.), par a nu fi abordate de autoritățile publice. Deși există anumite idei și proiecte pentru reducerea unor disfuncționalități, implementările și, prin urmare, rezolvările întârzie să apară.

Odată identificate disfuncționalitățile sus menționate, este nevoie de aplicarea unor politici regionale pentru a le atenua. Au fost urmărite și posibilități de valorificare a fostului Combinat Siderurgic Hunedoara (CSH), în prezent un areal aproape complet neutilizat și care creează disconfort în comunitatea locală. Politicile și strategiile regionale ar putea fi mai eficiente, dacă prioritățile vehiculate în ele ar avea un corespondent și ar fi primordiale și în politica națională,

precum decontaminarea și utilizarea eficientă a vastelor zone industriale abandonate.

La baza studiului, au stat și disfuncționalitățile existente în sectorul turistic, nevalorificat la maxim în Hunedoara și inexistent în Ținutul Pădurenilor. Importanța Ținutului Pădurenilor pentru municipiul Hunedoara este reprezentată de legăturile complexe dintre aceste două areale.

Această zonă nu a fost doar bogată în minereuri de fier, și a aprovizionat industria siderurgică din Hunedoara, ci, de sute de ani, Hunedoara a fost principalul centru urban în care pădurenii descindeau pentru activități economice. Tot din Ținutul Pădurenilor și-a extras Hunedoara forța de muncă la începuturile sale siderurgice. Topografia a făcut ca jumătatea estică a Munților Poiana Ruscă, cu un relief masiv, să graviteze natural către valea Cernei. Dezvoltarea durabilă a unuia din aceste areale atrage după sine îmbunătățirea situației în celălalt.

Cumulând toate aceste disfuncționalități, se pune problema realizării unei dezvoltări regionale durabile în zonă, pentru îndeplinirea acestei etape fiind angrenate autoritățile publice locale și județene, care trebuie să găsească soluțiile optime. Pentru aceasta, autoritățile publice trebuie să țină cont și de opinia populației, aspect menționat și în *Legea 350/ 2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul*:

> „Activitatea de amenajare a teritoriului trebuie să fie democratică, asigurând participarea populației și a reprezentanților ei politici la adoptarea deciziilor” (Parlamentul României, 2001, Legea 350/2001, articolul 3).

Politica teritorială aplicată, care cuprinde scopurile și obiectivele generale ale amenajării teritoriului, trebuie să urmărească în cazul arealului studiat „atingerea unui nivel ridicat al calității vieții” (Benedek, 2004, p. 17).

Importanța prezentului studiu derivă din numărul mic al surselor bibliografice cu privire la arealul studiat, la

disfuncționalitățile existente sau la găsirea și aplicarea unor soluții de reducere sau eliminare a disfuncționalităților respective. Puținătatea surselor bibliografice a fost una dintre principalele limite în realizarea acestui studiu, fiind nevoie de o documentare „în teren.”

Au fost studiate și o serie de propuneri realizate de către autoritățile publice locale și județene, măsuri ce privesc în mare parte amenajarea (în mai multe domenii) fostei platforme industriale, însă o bună parte dintre ele se află și în prezent la stadiul de propuneri, fără concretizări. Nu în ultimul rând, punerea în practică a soluțiilor identificate de către autoritățile publice poate reprezenta punctul de plecare spre o dezvoltare regională durabilă. Astfel, Hunedoara are potențialul de a deveni un centru atractiv la nivel regional.

2. Fundamentare teoretică

Mutațiile, procesele de tranziție și etapele prin care trece un teritoriu se datorează proceselor descrise de conceptele de bază din literatura de specialitate precum: amenajarea teritoriului, dezvoltare regională, politica teritorială și politica regională (Benedek, 2004, p. 11).

Pentru a înțelege dezvoltarea regională, trebuie să reflectăm asupra definițiilor referitoare la amenajarea teritoriului (sau planning). În literatura de specialitate, „amenajarea teritoriului reprezintă planificarea sau proiectarea unei acțiuni concrete cu o componentă teritorială” (Benedek, 2004, p. 11) sau „proiectarea, gândirea acțiunii de viitor” (Spitzer, 1995, citat în Benedek, 2004, p. 11).

Domeniul legislativ din România definește activitatea de amenajare a teritoriului ca gestionarea spațială a teritoriului, aceasta realizându-se:

> „prin intermediul amenajării teritoriului și urbanismului, care constituie ansambluri de activități complexe de interes general ce contribuie la dezvoltarea spațială echilibrată, la protecția patrimoniului natural și construit, la îmbunătățirea condițiilor de viață în localitățile urbane și rurale, precum și la asigurarea

> coeziunii teritoriale la nivel regional, național și european" (Parlamentul României, 2001, Legea 350/2001, articolul 2, alin. 3).

Dacă amenajarea teritoriului reprezintă o activitate a cărui domeniu se referă la întregul teritoriu național, dezvoltarea regională:

> „constituie un concept de amenajare a teritoriului specific nivelelor sub-naționale ale societății. Ceea ce diferă este scara abordării, de altfel foarte importantă – din care rezultă și scopuri specifice acestui nivel, respectiv tehnicile, instrumentele și strategiile de intervenție" (Benedek, 2004, p. 15).

În Legea 350 din 2001, nu este stipulat termenul de „dezvoltare regională" însă articolul 5, alin. (1) este similar unei definiții a dezvoltării regionale deoarece:

> „activitatea de amenajare a teritoriului și de urbanism trebuie să se desfășoare cu respectarea autonomiei locale, pe baza principiului parteneriatului, transparenței, descentralizării serviciilor publice, participării populației în procesul de luare a deciziilor, precum și al dezvoltării durabile" (Parlamentul României, 2001, Legea 350/2001, articolul 2, alin. 1).

Politica teritorială „este un pilon important al amenajării teritoriului, cuprinzând numai partea de scopuri și obiective generale" (Benedek, 2004, p. 15). Acesta este un termen foarte important care nu poate lipsi din literatura de specialitate când vorbim de amenajarea teritoriului, deoarece:

> „amenajarea teritorială nu poate fi separată de politica teritorială decât la nivel conceptual, între ele existând o intercondiționare și întrepătrundere strânsă în practica de amenajare" (Benedek, 2004, p. 15).

Politica regională:

> „reprezintă o variantă a politicii teritoriale care se concretizează la nivel spațial mediu, de regulă la nivelul regiunilor (definite fie pe bază funcțională, fie pe bază normativă), în conformitate cu existența unui set de probleme și disfuncționalități regionale,

> care nu sunt numai de natură economic-sectorială” (Benedek, 2004, p. 16).

În vederea reducerii sau eliminării disfuncționalităților din teritoriu, există o serie de scopuri și obiective în cadrul politicii regionale, însă cel mai important obiectiv este „atingerea unui nivel ridicat al calității vieții” (Benedek, 2004, p. 16), întrucât acesta cuprinde toate celelalte scopuri și obiective.

Obiectivele generale ale amenajării teritoriale pot fi urmărite prin trei tipuri de politici regionale și anume „politica regională keynesistă, politica regională neoliberală” (Amin, 1999, citat în Benedek, 2004, p. 16) și o politică mai nouă, care:

> „a apărut în paralel cu construcția unor instituții regionale noi în anii ’90 în UE (agenții de dezvoltare regională, agenții de transfer tehnologic, agenții antreprenoriale etc.)” (Benedek, 2004, p. 17).

Această politică poate fi aplicată la nivelul arealului studiat, fiind axată pe:

> „dezvoltarea factorului tehnologic, mai precis al inovației și al aspectelor calitative legate de forța de muncă (programe de educație de calificare/recalificare profesională etc.)” (Benedek, 2004, p. 17).

Pe lângă dezvoltarea factorului tehnologic (în prezent sub forma „investiții în oameni, prin sprijinirea accesului la piața muncii, la educație și la oportunitățile de incluziune socială”) (Uniunea Europeană, 2020), politica regională a Uniunii Europene urmărește îmbunătățirea în domenii precum:

> „sprijinirea dezvoltării IMM-urilor, consolidarea cercetării și a inovării prin investiții și locuri de muncă legate de cercetare, calitatea mediului, prin proiecte majore de investiții și modernizarea transporturilor și a producției de energie, pentru a combate schimbările climatice – cu accent pe energia din surse regenerabile și infrastructuri inovatoare de transport” (Uniunea Europeană, 2020).

Caracterul aplicativ al politicii regionale a Uniunii Europene pentru arealul studiat este și mai accentuat având în vedere gestionarea fondurilor (Uniunea Europeană, 2020), care „este partajată între Comisia Europeană și autoritățile naționale, regionale și locale” (Uniunea Europeană, 2020).

În afara politicii regionale instituționale aplicată la nivelul Uniunii Europene, un impact pozitiv pentru arealul studiat îl poate avea politica regională neoliberală, care se concentrează asupra „deregulării piețelor și a reducerii intervenției statului în societate” (Benedek, 2004, p. 16). În esență, această politică este echivalentul descentralizării politice, fiind un pas important spre o dezvoltare regională datorită puterii decizionale mai mari la nivel subnațional.

Dezvoltarea durabilă, cunoscută și ca sustenabilitate (a se vedea şi Boţan, Ilovan, Pop, 2005; Cocean, Ilovan, 2008; Ilovan, 2006, 2013; Ilovan, Sochircă, 2012), reprezintă:

> „calitatea unei activități antropice de a se desfășura fără a epuiza resursele disponibile și fără a distruge mediul, deci fără a compromite posibilitățile de satisfacere a nevoilor generațiilor următoare” (https://dexonline.ro/definitie/sustenabilitate).

Dezvoltarea durabilă presupune gestionarea unor aspecte precum:

> „utilizarea resurselor regenerabile, complementaritatea resurselor, raport optim populație-resurse, presiune antropică tolerabilă, armonizarea raportului cerere-ofertă, reziliența la schimbările climatice și disiparea permanentă a impactelor negative din natură și societate” (Cocean, 2010, p. 134).

3. Metodologie

Analiza arealului studiat s-a realizat în principiu prin observarea disfuncționalităților precum și a posibilităților de dezvoltare, așa cum se observă ele „din teren.” Pe lângă observarea situației de-a lungul timpului (Hunedoara fiind localitatea natală a autorilor), şi

consultarea bibliografiei (a se vedea şi Boţan, Ilovan, 2006 pentru reconversie industrială; Ilovan, 2008, Ilovan et al., 2016 şi Ilovan, 2015 pentru impactului trecutului asupra dezvoltării actuale şi a metodologiei de studiu; Ilovan, Maroşi, 2018, privind utilizarea analizei vizuale pentru peisaje industriale), am mai realizat un studiu centrat pe problema brownfield-urilor din municipiu (Muntean, Caranfil, 2020).

La baza examinării brownfield-urilor hunedorene, a stat analiza spațială pe baza imaginilor satelitare preluate din Google Earth (2020), din cauza faptului că platforma vechiului combinat este dificil practicabilă, accesul în anumite sectoare fiind interzis. În cadrul unui studiu precedent, am identificat evoluția spațio-temporală a platformei industriale și a agregatelor industriale (Figura 1) (Muntean, Caranfil, 2020, Figura 4, p. 102).

Observarea realității brownfield-urilor „în teren” a fost posibilă (Figura 2) acolo unde accesul este mai facil, pe principala arteră rutieră a municipiului (DJ 687). Au fost realizate fotografii cu brownfield-urile, care reflectă în totalitate realitatea arătată de imaginile satelitare, cele care au stat la baza analizei spațiale a acestor areale. Brownfield-urile sunt:

> „situri afectate de fostele utilizări ale sitului și terenului înconjurător; sunt abandonate și slab utilizate; pot avea probleme percepute sau reale de contaminare; se situează în principal în arealele urbane; și necesită intervenții pentru a le aduce într-o stare benefică” (Ferber et al., 2006, p. 1).

Analiza arealului Ținutul Pădurenilor s-a realizat pe baza unei observări în teren anterioare, efectuate acum 3-4 ani, completate de conversații informale, realizate aleatoriu într-o perioadă de mai mulți ani în municipiul Hunedoara, cu persoane originare din ținut, și cu ajutorul singurei lucrări bibliografice recente asupra acestui areal (cf. Ișfănoni, 2004).

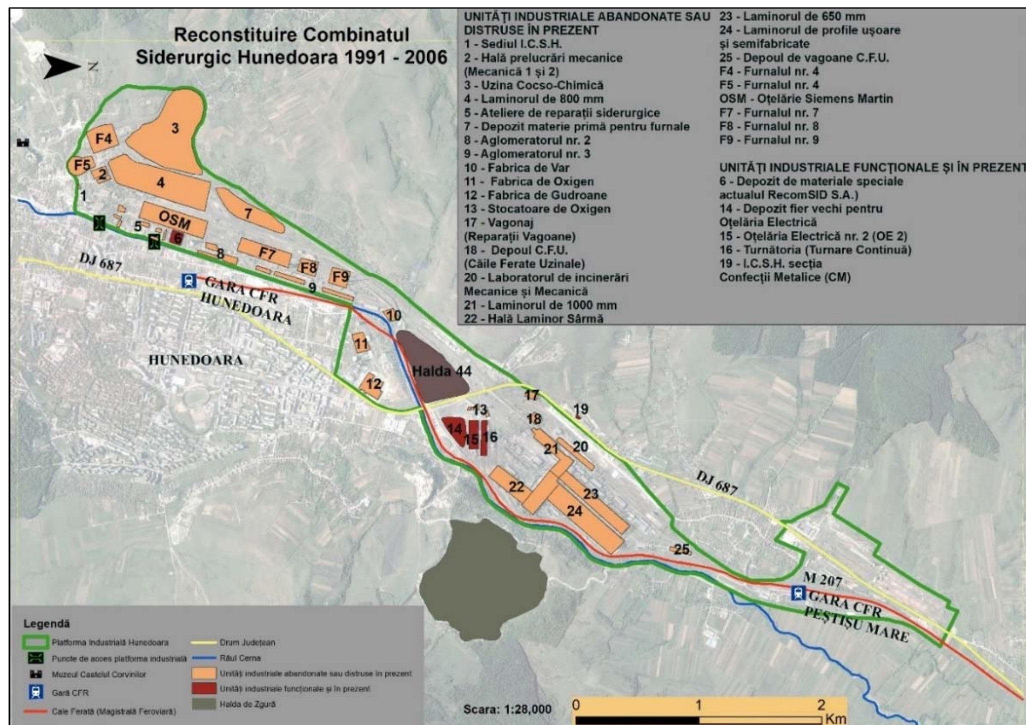

Fig. 1. Reconstituirea platformei industriale Hunedoara și a agregatelor industriale, perioada 1991-2006
Sursa: Muntean, Caranfil, 2020, p. 102

Fig. 2. Areal de tip brownfield din municipiul Hunedoara, noiembrie 2019
Sursa: fotografie de Remus-Adrian Caranfil

Ca instrument de lucru s-au utilizat, de asemenea, rezultate parțiale din cadrul unui chestionar aplicat în perioada iulie-august 2019, pe un eșantion de 210 persoane din Hunedoara (Muntean, Caranfil, 2020).

Tema principală abordată în cadrul chestionarului a fost percepția populației rezidente în Hunedoara cu privire la platformele industriale din municipiu. Întrebările au avut ca scop: observarea gradului de informare în rândul populației cu privire la situația actuală a platformei; opinia rezidenților cu privire la reorientarea economică (sau dimpotrivă, păstrarea caracterului industrial) a platformei; viziunea populației cu privire la amplasarea pe platformă a unor industrii creative.

Chestionarul a fost realizat atât prin Google Forms și diseminat pe rețele de socializare (grupuri locale de Facebook), cât și tipărit. Recrutarea respondenților pentru varianta tipărită s-a realizat prin abordarea aleatorie a trecătorilor de pe stradă, în diferite puncte din municipiu.

Eșantionul a fost alcătuit din rezidenți ai municipiului, 57% fiind de gen masculin. Repondenţii au fost grupați în funcție de vârstă, în patru categorii: sub 25 ani (31%), 25-40 (9%), 40-60 (40%) și peste 60 (21%). În cadrul studiilor absolvite, domină nivelul liceal și studiile universitare, totalizând 76% (Muntean, Caranfil, 2020, p. 99).

Din chestionar au fost utilizate discuțiile cu privire la calificarea profesională a populației și amplasarea actualelor și fostelor clădiri industriale existente în cadrul platformei.

4. Rezultate și discuții

4.1. Arealul de studiu

Deși într-un proces lung de tranziție, Hunedoara reprezintă un pol de atracție turistic, datorită prezenței Castelului Corvinilor și a Ținutului Pădurenilor cu o deosebită valoare etnografică, Hunedoara având potențialul devenirii unui punct de plecare în ținut. De asemenea,

tradiția industrială și dificultățile socio-economice cu care România se confruntă își pun amprenta și asupra Hunedoarei în contextul actual. În prezent, Hunedoara se află într-o etapă de reinventare, necesară pentru o dezvoltare sustenabilă în următorii ani, fiind amplasată astfel:

> „Municipiul Hunedoara se întinde pe o suprafaţă de 9.743 ha, [...], fiind situat în centrul judeţului omonim, în zona confluenţei râului Cerna cu pârâul Zlaşti, la poalele estice ale Munţilor Poiana Ruscă (altitudine medie 225 m faţă de nivelul mării)" (Primăria Hunedoara, 2006, p. 3).

Din teritoriul administrativ fac parte localitățile Hunedoara și Răcăștia, fost sat aparținător de Hunedoara, în prezent cartier al municipiului, și satele Boș, Groș, Hășdat și Peștișu Mare.

În contextul spațial județean, municipiul Deva, reședința județului, primează ca importanță, având o serie de avantaje, între care poziția geografică și conectivitatea din punct de vedere al infrastructurii sunt cele mai reprezentative. În cadrul județului, municipiul Hunedoara are o importanță secundară, situându-se în „conul de umbră" al municipiului Deva, la 19 km sud de acesta, principala arteră de conectivitate fiind drumul județean dintre Hunedoara și Deva.

Între Hunedoara și Deva se instaurează relații de cooperare și de coordonare-subordonare, iar între Hunedoara, Călan și Hațeg se manifestă relații de cooperare.

În context regional, influența asupra județului, în general, și asupra municipiului Hunedoara, în particular, și-o exercită cu predilecție Timișoara și Sibiu, două centre regionale situate la distanțe aproximativ egale spre vest și est. Ambele polarizează în principal prin funcția economică (locuri de muncă, salarii mai mari), și cea culturală (găzduiesc unități de studii superioare cu tradiție).

4.2. Contextul istoric al dezvoltării Hunedoarei

4.2.1. Siderurgia

Cu peste 130 de ani de activitate în domeniul siderurgic și metalurgic, Hunedoara a fost un important centru industrial, atât din Imperiul Austro-Ungar, cât și din Republica Socialistă România (1965-1989). Autoritățile de la sfârșitul secolului al XIX-lea decid că la Hunedoara există potențial pentru înființarea unei întreprinderi industriale.

La 25 mai 1884, iau naștere Uzinele de Fier Hunedoara (Irimuș, Sofia, 2017, p. 197) sau „Neue Stahl Werke" în limba germană (Ioan, 2007, p. 99). Evenimentul inaugural a fost consemnat în gazeta săptămânală *Hunyad* (nr. 20 din 17 mai 1884) (Ioan, 2007, p. 99):

> „Calea ferată și uzinele de fier din Hunedoara vor fi inaugurate [...] cu mari serbări, așteptându-se oaspeți din Budapesta" (Ioan, 2007, p. 99).

Potențialul economic al Hunedoarei a fost intens valorificat începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea (odată cu construirea Uzinelor de Fier), sursele de la finalul secolului al XIX-lea menționând faptul că:

> „la sfârșit de săptămână, întinderea înconjurată de hanuri, prăvălii și case solide, devenea un loc de întâlnire și comerț pentru oamenii din toate colțurile Ținutului Pădurenilor" (Guță, 2019).

După cum conducătorii Imperiului Austro-Ungar au văzut potențialul economic pe care îl avea Hunedoara, și liderii Republicii Populare Române (1947-1965) de după cel de-al Doilea Război Mondial au procedat la fel, Hunedoara urmând a fi „motorul economiei românești" (Mărginean, 2015, p. 49).

După o perioadă de tranziție în timpul interbelicului, când s-a înregistrat un ușor regres, modernizarea agregatelor industriale vechi și construcția altora noi, între 1948 și 1951, au făcut din Uzinele de Fier ale Statului cel mai mare centru siderurgic din Republica Populară Română. Uzinele de Fier ale Statului și-au schimbat numele

în Combinatul Siderurgic Hunedoara (CSH), unul dintre cele mai reprezentative centre industriale din țară în a doua jumătate a secolului XX.

4.2.2. Componenta socială

În cadrul unui sistem urban, pe lângă subsistemele de bază care constituie elementele structurale ale sistemelor urbane, precum cel al elementelor naturale, subsistemul elementelor construite și cel economic, cel de-al patrulea subsistem, cel social, reprezintă cel mai important element component al complexului urban, întrucât „contribuie în mod hotărâtor la conferirea calității urbane unei structuri habitaționale” (Filip, 2009, p. 46). Mai mult decât atât, fără prezența componentei sociale în cadrul sistemului urban, subsistemul elementelor construite și subsistemul economic nu ar exista întrucât această componentă „influențează sistemul urban” (Filip, 2009, p. 46).

Modernizarea agregatelor industriale între 1948 și 1951 a dus la o creștere demografică foarte rapidă (Figura 3) întrucât CSH necesita din ce în ce mai multă forță de muncă. Forța de muncă angrenată depășea limitele municipiului actual, combinatul polarizând o importantă resursă umană din toate colțurile țării. Conceptul polarizării industriale, emis de către economiști în jurul anilor 1970 (Boțan, 2019, p. 2), stipulează că „centrul polarizator principal este orașul cu cea mai dezvoltată funcție industrială” (Boțan, 2019, p. 2).

Astfel, Hunedoara era un veritabil centru polarizator de importanță națională. În afară de a fi un centru industrial mare, CSH era considerat a fi și o „uzină școală,” după cum afirmă și specialiștii de la acea vreme, la Hunedoara „în ultimii 10 ani, au absolvit diferite cursuri de calificare sau de ridicare a calificării și de specializare, peste 10.000 de muncitori” (Mitea, Zidăriță, 1964, p. 39).

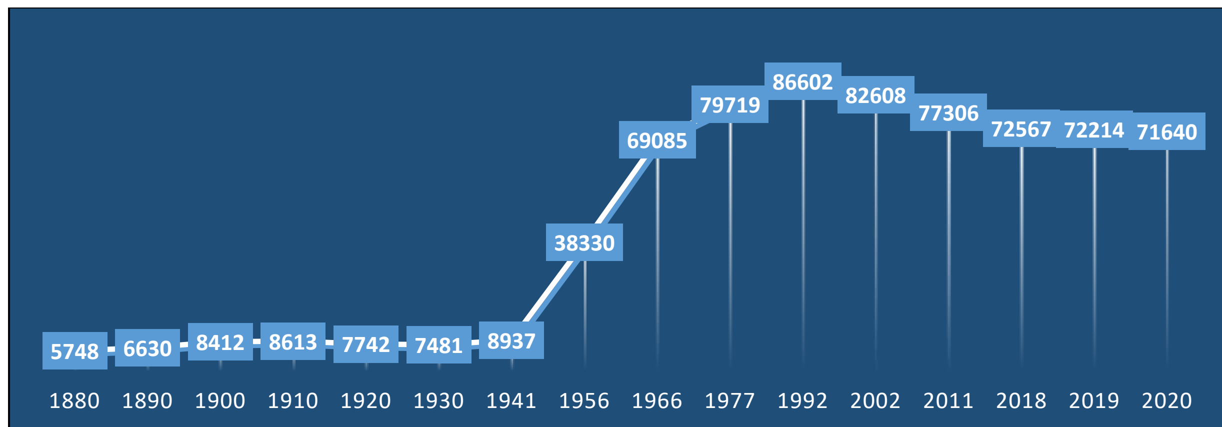

Fig. 3. Evoluția demografică a municipiului Hunedoara în perioada 1850-2020

Sursă: kia.hu (1850-977) și Tempo Online (1992-2020)

În primii trei ani de la înființare, pentru a acoperi nevoia de personal, „aproape 5.000 de muncitori și 250 de maiștri" (Mitea, Zidăriță, 1964, p. 39) au fost pregătiți la Hunedoara, după cum afirmă și locuitorii urbei care au lucrat în CSH (Figura 4), întrebați în cadrul chestionarului:

> „Eu am lucrat pe macara la OSM 2 (Oțelăria Siemens Martin 2). Să lucrez pe macara am învățat după ce am făcut școala de macaragii, aproximativ jumate de an, inclusiv practic" (localnic, 84 ani).

Calificarea sau pregătirea profesională la locul de muncă era strict necesară la acea vreme datorită numărului mare de persoane care veneau la Hunedoara pentru a lucra în combinat, dar care, de cele mai multe ori, nu aveau cunoștințele sau pregătirea necesară pentru a lucra în cele peste 30 de secții ale întreprinderii industriale.

Astfel, în CSH, era nevoie de personal calificat atât în domeniul siderurgic, cât și în domenii conexe, muncitorii combinatului având funcții precum: șoferi de camion, mecanici de locomotivă, pirotehniști, macaragii, strungari, oțelari etc.

Fig. 4. Hunedoara în anii 1970; În ultimul plan, Combinatul
Sursa: Hunedoara, locul unde am copilărit, 2014

4.2.3. Declin

Deși în aparență totul decurgea bine în orașul de pe Cerna, după anul 1989, declinul industriei românești în general și al Hunedoarei în special au dus la închiderea treptată a colosului industrial, din cauza disponibilizărilor majore și a privatizărilor falimentare. Agregatele industriale au fost închise şi fiindcă nu mai aveau o utilizare și din cauza stadiului avansat de degradare în care se aflau, au fost demolate, rezultând veritabile *brownfield*-uri.

Deși încă mai funcționează la microscară, sub 5% din forța de muncă ocupată la apogeu continuă să activeze în cadrul CSH (Figura 5). Anumite calificări au devenit redundante, determinând parte din vechii angajați să părăsească municipiul. Astfel, în Hunedoara de după anul 1989, are loc un declin demografic, atât cantitativ, cât și calitativ (a se vedea Figura 3). Acest aspect a fost remarcat și de către locuitorii urbei, în cadrul chestionarului:

> „Ăștia mai în vârstă, știu să facă ce au învățat în combinat. În schimb tinerii, care sunt pregătiți în diferite domenii, aleg să plece din oraș pentru că nu își găsesc de muncă” (localnic, 63 ani).

4.3. Privire asupra Ținutului Pădurenilor

Ținutul Pădurenilor, situat în Munții Poiana Ruscă, este atât un spațiu delimitat mental, cât și geografic, întrucât „granițele etnografice [...] sunt constituite dintr-o centură de păduri, văi și dealuri” (Ișfănoni, 2004, p. 57). Acest areal dispune de o mulțime de elemente care fac ca Ținutul Pădurenilor să aibă „o personalitate etnofolclorică pronunțat diferențiată față de zonele etnografice învecinate,” precum tipul așezărilor, meșteșuguri, obiceiuri, mentalitate etc. (Ișfănoni, 2004, p. 57).

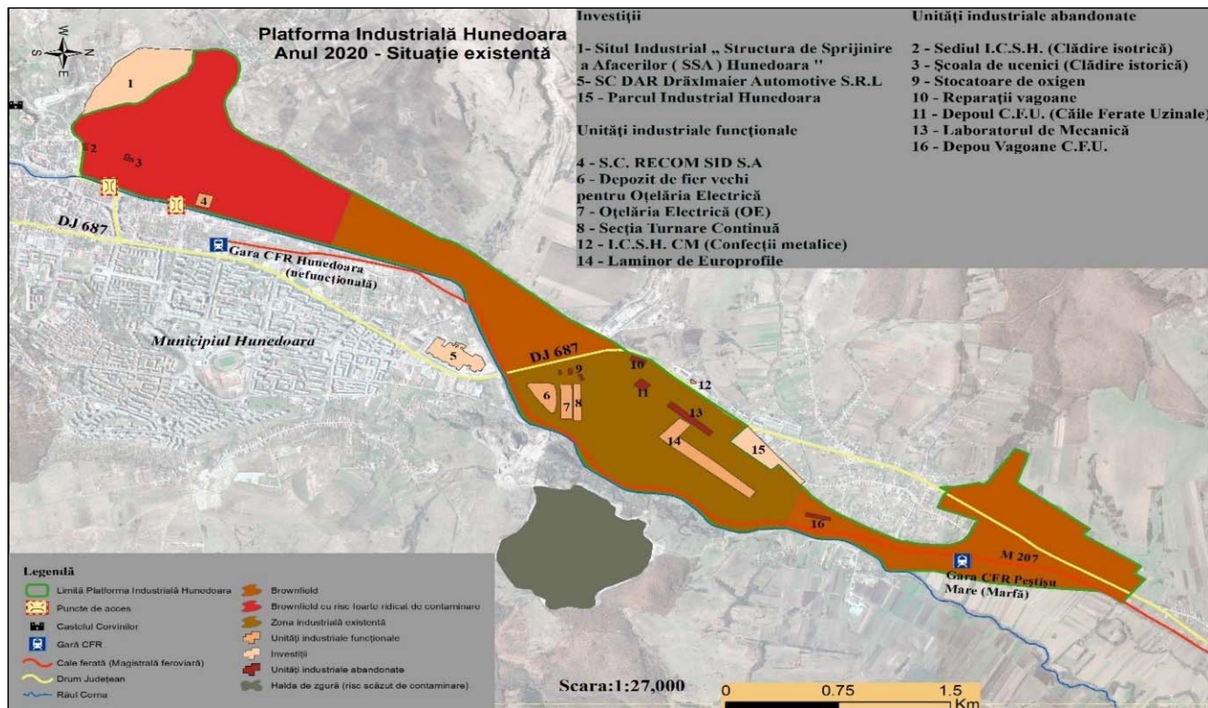

Fig. 5. Reprezentare cartografică a fostei și actualei platforme industriale Hunedoara, anul 2020
Sursa: Caranfil, 2020, p. 100

Zona este cunoscută pentru multiplele mine și activități de prelucrare a minereurilor. Aici se află și Furnalul de la Govăjdia, reprezentativ pentru vechimea activității sale (1810) și producția mare de fontă (8.800 tone în 1889) (Ioan, 2007, pp. 92-93).

Conform Digi24, cariera de marmură de la Alun face ca localitatea omonimă să fie unică în țară deoarece casele, drumurile și biserica sunt construite în totalitate din marmură. Localitatea mai este cunoscută pentru faptul că a dat „cea mai delicată marmură pentru Casa Poporului" și pentru palatele din Imperiul Austro-Ungar (Ișfănoni, 2004, p. 57).

Deși furnizor de materie primă și forță de muncă pentru CSH, Ținutul Pădurenilor după anul 1989 va cunoaște un declin treptat, întrucât „mineritul se restrânge în proporție de 90%. Drept urmare se opresc și furnalele de la Hunedoara" (Ișfănoni, 2004, p. 53). Treptat, dintr-o regiune prosperă, Ținutul Pădurenilor va ajunge să se confrunte cu:

> „intense fenomene migratorii și de îmbătrânire a populației, generate de declinul activităților extractive și de atracția exercitată de centrele polarizatoare regionale și extraregionale" (Cocean, Filip, 2011, p. 126).

Aceasta este o experiență prin care au trecut numeroase zone industriale și miniere din țară.

4.4. Disfuncții

Odată cu decăderea industriei românești, dar și a schimbării regimului politic în România postdecembristă, au apărut o serie de disfuncții de ordin economic (rate ridicate ale șomajului), de ordin social (calitate scăzută a vieții), de mediu (terenuri contaminate istoric) sau legate de infrastructură (creșterea numărului de mașini fără ca infrastructura să se dezvolte), disfuncții care se regăsesc și în arealul studiat. Lucrarea se concentrează asupra disfuncționalităților de ordin socio-economic, turistic, și fenomene conexe.

Castelul Corvinilor, primul obiectiv turistic al orașului, este o fortificație militar-civilă de factură gotică, bine conservată, reprezentativă pentru Evul Mediu central și sud-est european. Importanța și atractivitatea turistică a castelul a crescut în ultimii zece ani. Treptat, numărul de turiști care trec pragul castelului a atins cifra de 400.000 (Mâț, 2019).

Mai mult decât atât, promovarea în diferite limbi a făcut ca monumentul istoric din secolul al XV-lea să fie un obiectiv atractiv pentru turiști din Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia etc. Pentru turiștii din Ungaria, Castelul Corvinilor este o destinație turistică pe care trebuie să o viziteze când vin în România, deoarece construcția castelului se leagă de familia regelui Mathias Rex și a tatălui său, Iancu de Hunedoara, personalități de vază a istoriei maghiarilor. Deși numărul turiștilor este într-o continuă creștere, benefic pentru bugetul local, acest aspect generează o serie de disfuncționalități:

- Infrastructura de transport slab dezvoltată, care face cu greu față la afluxul de turiști, în special la sfârșit de săptămână. Singura modalitate de acces este autoturismul personal întrucât, din anul 2018, nu mai există posibilitatea de a ajunge cu trenul la Hunedoara. Transportul public local este și el subdimensionat, cu timpi mari de așteptare. Lipsa locurilor de parcare este de asemenea o problemă, des semnalată de către locuitorii din proximitate.
- Infrastructura turistică (unități de cazare, restaurante) este subdimensionată în comparație cu numărul de turiști. În trecut (în urmă cu 20-30 de ani), la Hunedoara a existat o linie de cale ferată cu ecartament îngust (Mocăniță) care făcea legătura cu Furnalul de la Govăjdia, agreată de către turiștii de la castel, linie care în prezent nu mai există.
- Peisajul cu care turiștii sunt întâmpinați în Hunedoara și de-a lungul drumului până la Castelul Corvinilor este o altă problemă, fiind întâlnite brownfield-uri, rezultate în urma

demolării vechiului CSH și clădiri istorice abandonate sau într-un stadiu avansat de degradare.

Asemeni Castelului Corvinilor, au fost identificate și pentru Ținutul Pădurenilor o serie de disfuncționalități, atât infrastructurale, cât și turistice, precum:

- Infrastructura de acces, foarte slab dezvoltată, singura modalitate fiind autoturismul personal.
- Infrastructura turistică, aproape inexistentă, și lipsa promovării zonei, deși are un potențial turistic deosebit. Putem aminti elemente ale patrimoniului natural (Cheile Cernei, Peștera Cerișor), industrial (cariera de marmură Alun, minele Ghelari, Furnalul de la Govăjdia) sau cultural (peisajul agricol al teraselor antropice, satele adunate pe platouri, portul popular, obiceiuri și tradiții).
- Depopularea masivă a zonei, dublată de fenomenul de îmbătrânire demografică, unele sate având doar patru locuitori, precum satul Alun (Comuna Bunila) (Guță, 2016).
- Pierderea patrimoniului material și imaterial.
- Lipsa unor viziuni de viitor pentru zonă.

În cazul aspectelor socio-economice ale municipiului, se detașează următoarele disfuncționalități:

- Lipsa locurilor de muncă specializate (mare parte din locuitori având specializări în domeniul industriei grele); numărul foarte redus de întreprinderi mici și mijlocii (IMM-uri) cu profil tehnic.
- Deplasarea forței de muncă, precum și a tineretului, spre alte centre.
- Îmbătrânirea demografică accentuată.
- Arealele de tip brownfield, care reprezintă una dintre cele mai mari probleme ale Hunedoarei, vechea platformă

industrială fiind neamenajată și cu un grad ridicat de contaminare a solului (Agenția pentru Protecția Mediului Hunedoara, 2018).

4.5. Soluții

Având în vedere multiplele disfuncționalități prezente în arealul analizat, se pune întrebarea: care sunt măsurile optime pentru redresarea și dezvoltarea municipiului Hunedoara?

Pregătirea unidirecțională a populației (în domeniul siderurgic), redundantă în prezent la Hunedoara, face ca numărul șomerilor să fie foarte ridicat. Agenția Județeană pentru Ocuparea Forței de Muncă (AJOFM) realizează cursuri de (re)conversie profesională, însă lipsa investițiilor și a posibilităților de muncă în domeniile învățate împinge populația în afara municipiului, spre centre unde își pot pune în aplicare pregătirea dobândită.

Odată cu investițiile și diversificarea profilului economic al municipiului, tradiția siderurgică a populației ar putea fi valorificată prin atragerea unor companii/firme cu profil tehnic, caracterul simbolic industrial al localității putând fi continuat și menținut în cotidian, nu doar în cadrul unui eventual muzeu.

Una dintre acțiunile propuse (și realizate) în vederea dezvoltării mediului de afaceri a fost înființarea Parcului Industrial Hunedoara (Primăria Hunedoara, 2006, pp. 91-92), care a dus la crearea a aproximativ 1.000 de locuri de muncă în sectorul secundar (producția de sisteme automate de acces pentru căi interioare a zonelor logistice, tratament de suprafață al aluminiului și aliajelor din aluminiu sau producția de circuite electronice).

O a doua măsură care privește forța de muncă ar fi reconversia sau calificarea la locul de muncă, însă pentru acestea este nevoie de investiții private, capitol la care Hunedoara este deficitară.

Turismul este probabil cel mai dezvoltat domeniu din Hunedoara. Cu toate că turismul cunoaște un trend ascendent,

Castelul Corvinilor nu trebuie să rămână singurul obiectiv demn de vizitat. Având în vedere trecutul (și prezentul) industrial al Hunedoarei, acesta trebuie valorificat din punct de vedere turistic, fapt des semnalat atât de către autoritățile locale, cât și de către cetățeni (Muntean, Caranfil, 2020, p. 104), existând de mai mulți ani intenția de a se înființa un muzeu dedicat CSH (sau Muzeul Fierului). Rezultatele au întârziat să apară, locația muzeului fiind cea mai mare problemă, în ciuda faptului că există o locație propice pentru înființarea muzeului, într-o clădire istorică (fostul sediu I.C.S.H.), lângă care există relicte (clădiri și un coș de răcire) ale vechiului CSH (Figura 6).

Fig. 6. Fostul sediu al I.C.S.H. și coșul de răcire: locație propice pentru „Muzeul Fierului” (noiembrie 2019)

Sursa: fotografie de Remus-Adrian Caranfil

Mai mult decât atât, locația este în proximitatea castelului, crescând astfel caracterul turistic al zonei. Clădirea istorică, monument categoria B, a fost în patrimoniul Întreprinderii de

Construcții Siderurgice Hunedoara, fiind scoasă în 2015 la licitație de către lichidatorii judiciari, însă nu a fost achiziționată de clienți sau primărie (Iancu, 2015).

Trendul ascendent al turismului trebuie resimțit și în afara municipiului, fiind necesară valorificarea potențialului natural și cultural din Ținutul Pădurenilor. Acesta a fost remarcat și de către autoritățile locale hunedorene, existând intenția ca în viitor, în jurul Castelului Corvinilor, să se înființeze „Satul Etnografic Pădurenesc." Această inițiativă ar aduce un plus de valoare atât monumentului medieval, cât și Ținutului Pădurenilor, în urma vizitării „Satului Etnografic Pădurenesc" crescând interesul turiștilor de a vizita Ținutul Pădurenilor.

Totuși, această inițiativă punctiformă nu reprezintă soluția spre o dezvoltare turistică a Ținutului Pădurenilor. Deși de bun augur, construirea „Satului Etnografic Pădurenesc" ar face din castel un șantier continuu pentru mulți ani. Cea mai bună soluție, care ar oferi o posibilitate de dezvoltare pentru Ținutul Pădurenilor, ar fi (re)construirea unor linii ferate cu ecartament îngust (Caranfil, 2020, p. 57), care să facă legătura între municipiul Hunedoara și satele din Ținutul Pădurenilor.

Întrucât o mare parte din satele pădurenești sunt aproape pustii, locuind maxim o familie, acestea nemaiavând alte posibilități, ar putea fi transformate în veritabile muzee etnografice în aer liber, fiecare sat (sau comună după caz) având un anumit specific (satul de marmură, metalurgia, mineritul etc.). Recondiționarea caselor și dezvoltarea unor unități de alimentație ar crește atractivitatea zonei. În plus, ar crește numărul turiștilor cazați în municipiul Hunedoara, pe care ar utiliza-o drept punct de plecare în deplasările spre ținut.

În afara dezvoltării infrastructurii turistice (de orice fel), atât municipiul Hunedoara, cât și Ținutul Pădurenilor au nevoie de dezvoltarea infrastructurii de acces, rutieră și feroviară. Dacă în cazul Ținutului Pădurenilor mocănița reprezintă singura variantă (având în

vedere relieful și costurile aferente dezvoltării), Hunedoara are mare nevoie de dezvoltarea infrastructurii.

În primul rând, infrastructura feroviară (Caranfil, 2020, p. 56), existentă dar nefolosită, ar crește semnificativ numărul de turiști în ambele obiective, întrucât transportul feroviar (și infrastructura bine dezvoltată) reprezintă o variantă rapidă, eficientă și ecologică. În al doilea rând, la Hunedoara, este nevoie de o șosea de centură, pentru a facilita accesul către castel și pentru preluarea traficului de tranzit. Nu în ultimul rând, îmbunătățirea transportului local ar aduce beneficii pentru turiști și localnici.

Deși costisitoare și de mare anvergură, lucrări specifice de decontaminare a fostelor areale industriale abandonate, peste 300 ha, ar contribui semnificativ la îmbunătățirea condițiilor de mediu (terenuri cu grad ridicat de contaminare) și a valorii estetice a orașului. Suprafața foarte mare permite amenajări și întrebuințări ale terenului în funcție de specificul din proximitate.

În vederea atragerii investitorilor privați, autoritățile publice locale, în afară de a amenaja vechea platformă industrială, trebuie să ofere facilități fiscale, benefice pentru aceștia în condițiile unei investiții. În acest caz, calitatea vieții și imaginea municipiului Hunedoara ar cunoaște un trend ascendent datorită amenajării unei suprafețe care în prezent creează disconfort, precum și apariția unor noi locuri de muncă.

O inițiativă a autorităților publice locale (încă în stadiul de propunere), care ar reduce disfuncționalitățile de ordin economic și de mediu, este „reutilizarea suprafeţelor de teren devenite disponibile în urma reabilitării siturilor industriale, în scopul dezvoltării de activităţi economice alternative la nivel local, judeţean/regional” (Primăria Hunedoara, 2006, p. 92).

Faptul că Hunedoara este deficitară la investiții private se datorează în mare parte și poziționării geografice, deoarece este „izolată, în sensul că se află la o oarecare distanță (20 km) de un coridor european important (rutier sau feroviar) ceea ce dăunează

vizibilității din partea investitorilor” (Caranfil, 2020, p. 56). Avantajul situării în apropierea coridorului IV pan-european ar putea fi maximizat dacă accesul către coridor ar fi mult mai facil. Prin realizarea unui acces mai ușor la coridorul european, infrastructura și economia Hunedoarei s-ar dezvolta, devenind un oraș mult mai atractiv pentru investitori (Primăria Hunedoara, 2013, pp. 356-359).

5. Concluzii

Deși la începutul secolului XXI au avut loc investiții private care au creat peste 3.000 de locuri de muncă în sectorul secundar (producția de sisteme automate de acces pentru căi interioare a zonelor logistice, tratament de suprafață al aluminiului și aliajelor din aluminiu, producția de cablaje electrice sau producția de circuite electronice), turismul rămâne activitatea dominantă.

Nu doar Hunedoara trebuie să beneficieze din sectorul turistic, ci și Ținutul Pădurenilor, aflat în proximitate. Pentru realizarea acestui obiectiv, este nevoie de o colaborare între autoritățile publice locale din Ținutul Pădurenilor și autoritățile locale din Hunedoara, în vederea derulării unor proiecte și găsirii unor soluții optime pentru dezvoltarea sectorului turistic. Având în vedere multitudinea de disfuncționalități existente, pentru Ținutul Pădurenilor, turismul pare a fi singura soluție.

Pentru a nu (re)deveni o așezare mono-specializată, Hunedoara trebuie să își dezvolte și alte sectoare decât cel terțiar (servicii, turism). Acest lucru poate fi posibil dacă autoritățile locale oferă facilități investitorilor, întrucât spațiu pentru investiții este suficient în Parcul Industrial, în Centrul de Sprijinire a Afacerilor sau prin amenajarea unei părți din vechiul CSH. Mai mult decât atât, operațiunile de atragere a investitorilor trebuie realizate urgent, pentru a stopa (sau reduce pentru început) fenomenul emigrației din cauza lipsei locurilor de muncă.

Brownfield-urile, chiar dacă în prezent sunt una dintre cele mai mari probleme ale Hunedoarei, pot deveni o soluție cheie pentru o dezvoltare regională durabilă. Faptul că Hunedoara dispune de un spațiu de care nu multe orașe au parte reprezintă un avantaj, deși întreg spațiul are nevoie de lucrări specifice de decontaminare. Nu suma aferentă lucrărilor este problema, ci lipsa unei viziuni din partea autorităților publice, locale sau județene, motiv pentru care investițiile întârzie să apară la Hunedoara. Dezvoltarea Hunedoarei, indiferent de sector, depinde în mare măsură de modul în care autoritățile publice, indiferent de rang, vor gestiona situația brownfield-urilor și a infrastructurii.

În contextul teritorial actual, când se pune din ce în ce mai mult accent pe „regional,” dezvoltarea municipiului ar conduce la formarea unui pol în centrul județului Hunedoara, care, ajuns la un anumit nivel, ar impulsiona dezvoltarea celorlalte centre situate în vecinătatea municipiului. Totodată, s-ar materializa un centru de interes în apropierea autostrăzii A1, la jumătatea distanței între Timișoara și Sibiu, centrele polarizatoare cele mai pregnante în contextul teritorial al Hunedoarei.

Bibliografie

Agenția pentru Protecția Mediului Hunedoara. (2018). *Caracteristicile siturilor contaminate la nivel de APM (APM Hunedoara)*, Deva.

Benedek, J. (2004). *Amenajarea teritoriului și dezvoltare regională*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Beraru, A. (2015). Hunedoara: istoria Uzinei de Fier, scrisă de un fost director din combinat. Replica Hunedoara, http://arhiva.replicahd.ro/?p=22516 (accesat 24 august 2020).

Boțan, C. (2019). *Polarizări și disparități regionale în continentele extraeuropene – note de curs*. Facultatea de Geografie, Universitatea Babeș-Bolyai.

Boţan, C.N., Ilovan, O.-R. (2006). Trends of Industrial Reconversion in the Land of the Moţi. *Romanian Review of Regional Studies*, 1, 113-120.

Boţan, C.N., Ilovan, O.-R., Pop, A.-M. (2005). The Geographical Region and the Desiderata of Sustainable Development. *Romanian Review of Regional Studies*, 1, 83-90.

Caranfil, R.-A. (2020). *Arealele de tip brownfield din municipiul Hunedoara. Context și potențialitate urbanistică*. Lucrare de licență, Facultatea de Geografie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Cocean, P. (2010). *Geografie Regională Generală.* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană

Cocean, P., Filip, S. (2011). *Geografia regională a României*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Cocean, P., Ilovan, O.-R. (2008). Elemente ale managementului dezvoltării durabile. *Geographia Napocensis*, 2(2), 5-17.

Digi24. (2019). Singurul sat cu clădiri și drumuri de marmură din țară este locuit de o singură familie. *Digi24*. https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/raport-de-tara-2019/singurul-sat-cu-cladiri-si-drumuri-de-marmura-din-tara-este-locuit-de-o-singura-familie-1135171 (accesat 17 iulie 2020).

Ferber, U., Grimski D., Millar K., Nathanail, P. (2006). *Sustainable Brownfield Regeneration: CABERNET Network Report*. The University of Nottingham.

Filip, S. (2009). *Planning urban*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Guță, D. (2016). Satele tăcute din Ținutul Pădurenilor, în imagini inedite: cum arată locul de poveste al Hunedoarei, cu case părăsite. *Ziarul Adevărul*. https://adevarul.ro/locale/hunedoara/satele-tacute-Tinutul-padurenilor-imagini-inedite-arata-locul-poveste-hunedoarei-case-parasite-1_570ade655ab6550cb8d941b7/index.html (accesat 17 iulie 2020).

Guță, D. (2018). Uzinele de Fier, o istorie de 134 de ani: „Prima șarjă de fontă a curs, iar dealul Ghelariului se topește la Hunedoara." *Ziarul Adevărul*. https://adevarul.ro/locale/hunedoara/uzinele-fier-istorie-134-ani-prima-sarja-fonta-curs-dealul-ghelariului-topeste-hunedoara-1_5b20be4bdf52022f751ad704/index.html (accesat 10 iulie 2020).

Guță, D. (2019). VIDEO. Centrul Vechi, locul de la poalele Castelului Corvinilor care poate deveni pol turistic. Aici va fi ridicată cea mai scumpă statuie a lui Ioan de Hunedoara. *Ziarul Adevărul*. https://adevarul.ro/locale/hunedoara/video-centrul-vechi-locul-poalele-castelului-corvinilor-deveni-pol-turistic-ridicata-cea-mai-scumpa-statuie-ioan-hunedoara-1_5cf91a6b445219c57e802304/index.html (accesat 10 iul. 2020).

https://dexonline.ro/definitie/sustenabilitate (accesat 24 august 2020).

Hunedoara, locul unde am copilărit (2014). *Albumul „Trecut și prezent."* https://www.facebook.com/photo?fbid=291899984330908&set=oa.1465472287073996 (accesat 20 august 2020).

Iancu, C. (2015). A fost cel mai mare constructor din ţară, iar acum nu-şi poate vinde sediul istoric. Clădirea – monument a ICSH se vinde cu 240.000 de euro. *Glasul Hunedoarei*. https://glasul-hd.ro/a-fost-cel-mai-mare-constructor-din-tara-iar-acum-nu-si-poate-vinde-sediul-istoric-cladirea-monument-a-icsh-se-vinde-cu-240-000-de-euro/ (accesat 25 august 2020).

Ilovan, O.-R. (2006). Sustainable Development Strategies in Baia Mare Industrial Region. În Brujan, L.-B., Ancuţa, C. (eds.), *Sustainable Development in Old Industrial Regions of Europe – Conference Reader* (pp. 61-62). Timişoara: Editura Universităţii de Vest.

Ilovan, O.-R. (2008). Raportarea la trecut sau semnificaţia unei perioade istorice pentru identitatea teritorială năsăudeană În Bolovan, I., Mureşan, C., Hărăguş, M. (eds.), *Perspective demografice, istorice şi sociologice. Studii de populaţie* (pp. 363-406). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Ilovan, O.-R. (2013). Regenerarea Ţării Năsăudului. În Cocean, P., Filimon, L. (eds.), *„Ţările" din România ca teritorii de proiect* (65-76). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Ilovan, O.-R. (2015). Metodologia identificării trăsăturilor identitare locale. Studiu de caz: identitatea comunităţii din Runcu Salvei, Jud. Bistriţa-Năsăud. *Geographia Napocensis*, 9(2), 29-38.

Ilovan, O.-R., Jordan, P., Havadi-Nagy, K.-X., Zametter, T. (2016). Identity Matters for Development: Austrian and Romanian Experiences. Transylvanian Review, XXV(Suppl. no. 1), 261-277.

Ilovan, O.-R., Maroși, Z. (2018). Markers of Visual Identity: Industrial Sites and Landscapes in Picture Postcards during the Socialist Period of Romania. *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture*, 61(3), 132-151.

Ilovan, O.-R., Sochircă, E. (2012). Coordonatele dezvoltării regionale durabile în economia cunoaşterii. În *Volumul Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii 28-29 septembrie 2012, Chişinău, Republica Moldova* (pp. 137-140). Chişinău: Editura ASEM.

Ioan, R.V. (2007). *A doua epistolă către hunedoreni. Eisenmarkt, Vajdahunyad, Hunedoara*. Reșița: Editura Neutrino.

Irimuș, I.A., Sofia, G.C. (2017). Post-Industrial Landscape Evolution in Hunedoara. *Riscuri și Catastrofe*, 20(1), 195-207.

Ișfănoni, R. (2004). *Pădurenii Hunedoarei*. București: Editura Mirabilis.

Mărginean, M. (2015). *Ferestre spre furnalul roșu: urbanism și cotidian în Hunedoara și Călan (1945-1968)*. Iași: Editura Polirom.

Mâț, A. (2019). Număr record de turiști la Castelul Corvinilor din Hunedoara, în acest an. *PressAlert.ro*. https://www.pressalert.ro/2019/12/numar-record-de-turisti-la-castelul-corvinilor-din-hunedoara-acest/ (accesat 30 aug. 2020).

Mitea, C., Zidăriță, Ș. (1964). *Hunedoara și Reșița – giganți ai industriei românești*. București: Editura Politică.

Muntean, A.-D., Caranfil R.-A. (2020). The Brownfields of Hunedoara. Magnets without a Force of Attraction. *Riscuri și Catastrofe*, 26(1), 95-107.

Parlamentul României (2001). Legea nr. 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul, cu modificările și completările ulterioare. *Monitorul Oficial*, nr. 373 din 10 iulie 2001.

Primăria Hunedoara (2006). *Planul de Dezvoltare al Municipiului Hunedoara pentru perioada 2007-2013*. Hunedoara. https://www.primariahunedoara.ro/files/pages_files/Planul_de_dezvoltare_a_municipiului_pentru_perioada_2007-2013.pdf (accesat 12 august 2020).

Primăria Hunedoara (2013). *Strategia de dezvoltare durabilă a municipiului Hunedoara 2014-2020*. Hunedoara. https://www.primariahunedoara.ro/files/pages_files/Strategia_de_dezvoltare_a_municipiului_Hunedoara_2014-2020.pdf (accesat 12 august 2020).

Uniunea Europeană (2020). *Politica Regională. Investițiile UE în regiuni, un semn de solidaritate*. https://europa.eu/european-union/topics/regional-policy_ro (accesat 20 august 2020).

Capitolul 4. Contribuţii privind studiul dinamicii populației din Depresiunea Petroșani în perioada postcomunistă (1992-2019)

Gabriela-Alina MUREŞAN, Mădălin-Sebastian LUNG

1. Introducere

România a cunoscut în ultimele trei decenii ample schimbări de natură economică, socială şi politică, care au avut efect şi pe plan demografic. Odată cu căderea comunismului şi trecerea la o economie de piaţă, industria, în special, a trecut printr-un important proces de restructurare, ceea ce a dus la închiderea multor întreprinderi, la privatizarea altora şi, consecutiv, la creşterea şomajului.

Printre ramurile industriale cele mai afectate de declin se numără industria minieră. Cu toate acestea, într-o primă etapă, adică până în 1997, industria extractivă a cunoscut o perioadă de stagnare, urmată de o trecere „de la poziţia de industrie strategică la una «defavorizată»” (Popescu et al., 2003, p. 7), ca urmare a reducerii masive de personal. În anul 1997, a început procesul de restructurare a industriei miniere, cea mai afectată ramură fiind extracţia şi prelucrarea cărbunelui.

Consecinţele procesului de restructurare a industriei extractive au fost analizate de numeroşi autori (Andrioni, 2017; Costache, Pehoiu, 2010; Iancu, 2007; Martinát et al., 2014; Mureşan, Lazar, 2017; Mureşan, Lung, 2019). Multe din aceste studii s-au concentrat pe cel mai important bazin carbonifer al ţării, Valea Jiului, punând accentul pe consecinţele economice şi sociale, dar şi pe cele demografice ale restructurării industriale.

Cu toate că cel mai mult se vorbeşte despre efectele sociale, concretizate prin creşterea şomajului ca urmare a disponibilizărilor masive, trebuie luate în considerare şi efectele demografice, vizibile atât în orizontul imediat de timp, cât mai ales pentru o perioadă mai îndelungată: emigrarea populaţiei, scăderea ratei natalităţii, scăderea numărului total al locuitorilor, schimbări în structurile demografice (Mureşan, Lung, 2019). Scăderea numărului de locuitori a început după 1992, dar s-a accentuat o dată cu anul 1997, având drept cauze, pe de o parte, scăderea natalităţii şi creşterea mortalităţii, iar pe de altă parte, fenomenul migraţional.

În acelaşi timp, mineritul s-a restrâns mult ca activitate, ca urmare a închiderii minelor şi a concedierii unui mare număr de angajaţi. Populaţia ocupată în industria extractivă s-a redus cu aproape 80% în intervalul 1992-2011 (Mureşan, Lung, 2019).

În acest context, ne-am propus să urmărim modul în care au evoluat două dintre elementele demografice care influenţează evoluţia numerică a populaţiei unui teritoriu, respectiv dinamica naturală şi dinamica migratorie. Arealul ales pentru acest studiu este reprezentat de cel mai important bazin carbonifer al ţării – Valea Jiului – care, în linii generale, se suprapune unei unităţi geografice distincte – Depresiunea Petroşani. Din punct de vedere administrativ, aparţine de judeţul Hunedoara şi include şapte unităţi administrativ-teritoriale: şase oraşe (Petroşani, Aninoasa, Lupeni, Petrila, Uricani şi Vulcan) şi o comună (Băniţa).

2. Fundamentarea teoretică

Populaţia unui teritoriu, privită ca sistem deschis, se caracterizează prin intrări (naşteri şi imigrări) şi ieşiri (decese şi emigrări) (Nicoară, 1999). Aceste elemente definesc „dinamica demografică, respectiv mişcarea generală a populaţiei" (Vert, 2001, p. 52), care influenţează evoluţia cantitativă a populaţiei (adică numărul acesteia), dar şi pe cea calitativă, exprimată prin structura şi caracteristicile demografice

ale unei comunităţi (Vert, 2001). Dinamica demografică cuprinde două categorii de mişcări: mişcarea naturală şi mişcarea migratorie.

Mişcarea naturală este definită de doi indicatori: natalitatea (exprimată prin rata brută de natalitate) şi mortalitatea (exprimată prin rata brută de mortalitate). Diferenţa dintre aceştia poartă numele de bilanţ demografic natural. Atunci când acesta este pozitiv, deci natalitatea este mai mare decât mortalitatea, vorbim de *„spor sau excedent natural*" (Vert, 2001, p. 68). Dacă valorile sale sunt negative, este denumit *„deficit natural"* (Vert, 2001, p. 68). Cu toate că, mai recent, fertilitatea este un indicator utilizat pentru a exprima numărul de născuţii vii în cadrul populaţiei feminine de vârstă fertilă (deoarece aduce un plus de precizie), am optat pentru analiza natalităţii, în funcţie de datele disponibile.

Mişcarea migratorie se încadrează în mobilitatea teritorială/spaţială a persoanelor între două unităţi administrativ-teritoriale bine definite şi care implică schimbarea domiciliului obişnuit (Trebici, 1979). Migraţia netă sau soldul migratoriu reprezintă diferenţa dintre numărul persoanelor sosite (imigranţi) şi numărul persoanelor plecate (emigranţi) într-un/dintr-un anumit teritoriu. La fel ca bilanţul demografic natural, şi cel migratoriu are valori pozitive, atunci când numărul imigranţilor îl depăşeşte pe cel al emigranţilor (*„imigraţie netă*, *excedent migratoriu* sau *spor migratoriu")* (Vert, 2001, p. 83), şi poate fi zero, respectiv negativ, când numărul emigranţilor este mai mare decât al imigranţilor; în acest caz, fenomenul este denumit *„emigraţie netă* sau *deficit migratoriu"* (Vert, 2001, p. 83).

Diferenţa dintre bilanţul demografic natural şi cel migratoriu defineşte *bilanţul demografic general*, care pune în evidenţă sensul de evoluţie al unei populaţii. De exemplu, creșterea numerică a populației într-un anumit teritoriu este determinată, pe de o parte, de sporul natural, iar pe de altă parte, de cel migratoriu (Liu, Yamauchi, 2014). Prin urmare, dacă bilanţul demografic general este pozitiv, numărul populaţiei creşte, dacă este negativ, numărul scade, iar dacă este egal cu zero, populaţia stagnează din punct de vedere

numeric. Natalitatea/fertilitatea, mortalitatea şi migraţiile sunt considerate componente esenţiale în elaborarea prognozelor demografice (Vollset et al., 2020).

3. Metodologie

Pentru a analiza dinamica naturală şi pe cea migratorie, am utilizat o serie de date statistice preluate de pe platforma Tempo Online a Institutului Naţional de Statistică (INS, 2020). Datele sunt disponibile pentru intervalul 1992-2019. Deşi în literatura de specialitate, atunci când se studiază dinamica naturală, se utilizează tot mai frecvent date privind fertilitatea, respectiv speranţa de viaţă, în analiza noastră am recurs la indicatorii natalitate şi mortalitate, deoarece pentru aceştia există date la nivel de UAT.

Pentru prelucrarea acestora s-a folosit programul Microsoft Excel, fiind generate câteva tabele şi grafice, care pun în evidenţă evoluțiile în timp ale indicatorilor reprezentați. Prin intermediul Sistemelor Informaţionale Geografice (ArcGis 10.3), a fost întocmită o hartă ce redă poziția geografică a Depresiunii Petroșani, precum şi componenţa administrativ-teritorială (Figura 1).

4. Rezultate şi discuţii

4.1. Dinamica naturală

Până în prima parte a secolului al XVIII-lea, Depresiunea Petroşani a fost puţin populată, însă odată cu mijlocul aceluiaşi secol, încep să sosească aici locuitori veniţi de peste munţi, din Depresiunea Haţegului, dar şi din Mărginimea Sibiului şi alte părţi (Tufescu, Mocanu, 1964). Descoperirea zăcămintelor de cărbune şi începerea exploatării lor (mai ales din 1868) au drept rezultat o dezvoltare economică a depresiunii, ceea ce determină imigrarea mâinii de lucru, atât din străinătate (Cândea, 1996; Costache, 2010), cât şi din alte regiuni ale ţării.

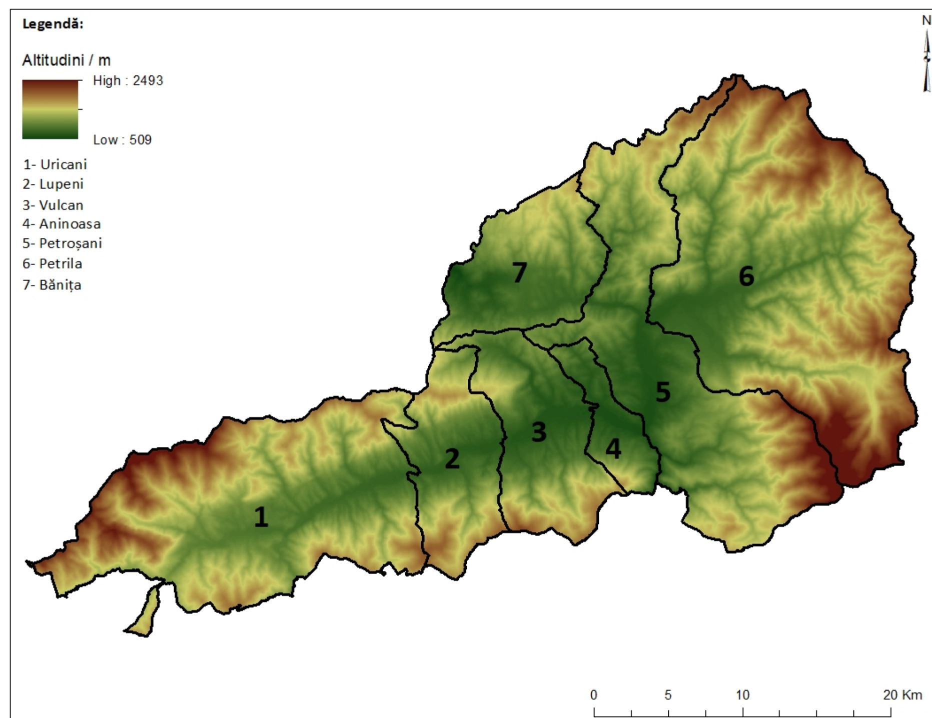

Fig. 1. Unitățile administrativ-teritoriale ale Depresiunii Petroșani

Sursa: autorii

În general, evoluţia numărului populaţiei pe parcursul secolului al XX-lea urmează un trend ascendent, creşterea numărului de locuitori fiind urmarea, în primul rând, a fluxurilor migratorii intense, înspre depresiune, dar şi a specificităţii politicilor economice şi demografice de tip socialist, prin care s-a intensificat producţia carboniferă după 1948 (ceea ce a generat migraţia) şi au fost interzise avorturile prin decretul 770/1966.

În consecinţă, după 1950, populaţia Depresiunii Petroşani înregistrează creşteri substanţiale, ajungându-se în 1956 la o populaţie de 95.000 de locuitori, iar în 1966 înregistrându-se peste 130.000 de locuitori (Bugă et al., 1987; Mureşan, Lazar, 2017). Creşterea numerică a populaţiei s-a datorat, în primul rând, sporului migratoriu, la care se adaugă şi sporul natural pozitiv. Însă, după 1975, sporul migratoriu devine negativ, evoluţia ascendentă a populaţiei fiind determinată numai de sporul natural (Bugă et al., 1987).

Până în 1992, nu dispunem de date certe privind evoluţia natalităţii şi mortalităţii în arealul studiat. Din acest motiv, analiza dinamicii naturale s-a făcut pentru intervalul 1992-2019, interval pentru care au putut fi obţinute date statistice privind natalitatea şi mortalitatea şi, implicit, bilanţul demografic natural. Evoluţia acestor indicatori la nivelul Depresiunii Petroşani trebuie pusă, însă, în context naţional.

În primul rând, trebuie menţionat că rata natalităţii este determinată nu numai de procesele biologice, ci şi de factorii socio-economici, de condiţiile de viaţă, în mod particular de tradiţia privind familia ca celulă socială de bază (Yagudin et al., 2015). România a cunoscut, după 1990, nu numai schimbări politice şi economice, ci şi sociale. Una dintre schimbările majore a constat în abrogarea legii 770 din 1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii.

Ulterior, pe măsura adoptării mecanismelor economiei de piaţă şi a creşterii mobilităţii persoanelor, mai ales în afara graniţelor ţării, comportamentul demografic al populaţiei s-a schimbat. Fie greutăţile financiare au obligat numeroase familii să opteze pentru

mai puţini copii (mai puţine naşteri), fie oportunităţile de studiu, muncă şi/sau călătorii oferite tinerilor au făcut ca vârsta căsătoriei să crească destul de mult, iar tinerele cupluri să renunţe la modelul tradiţional de familie şi să adopte modelul familiei restrânse, cu cel mult 1-2 copii. Toţi aceşti factori au condus la scăderea natalităţii, fenomen evidenţiat atât în cadrul ţărilor din fostul bloc comunist (Fihel, Okólski, 2019), cât şi la nivel naţional şi regional.

În Depresiunea Petroşani, valorile natalităţii au scăzut în perioada 1992-2019, de la 15,5‰ la 6,7‰ (Tabel 1, Figura 2). Această tendinţă de diminuare a natalităţii caracterizează toate oraşele din depresiune, chiar dacă valorile sunt uşor diferite de la un oraş la altul. Fenomenul nu a fost unul liniar, în toate cazurile alternând scurte perioade de creştere a ratei natalităţii cu perioade mai lungi de descreştere. În municipiul Petroşani, cea mai ridicată rată a natalităţii s-a înregistrat în anul 1993 (13,4‰), iar cea mai scăzută în 2013 (6,0‰). Aninoasa a avut valori mai mari, maxima fiind de 18‰ în anul 1996, iar minima de 7,3‰, în 2013 şi 2019. În Lupeni, rata natalităţii a variat între 15,5‰ (1992) şi 5,8‰ (2019).

Oraşul Petrila a înregistrat una dintre cele mai mari variaţii, natalitatea scăzând de la 17,4‰ (1992), la 6,0‰ (2011); după 2011, acest parametru a crescut uşor, ajungând în 2019 la 9,5‰. Însă oraşul Uricani este cel care cunoaşte cea mai accentuată scădere a ratei natalităţii, valorile diminuându-se de la 17,8‰ (1993) la 5‰ (2016). În Vulcan, valorile maximă şi minimă au fost de 17,2‰ în 1992, respectiv 6,7‰ în 2013 şi 2019. Comuna Băniţa a avut o evoluţie a ratei natalităţii mult mai oscilantă, cu frecvente perioade de creştere şi descreştere, valorile variind de la 13,9‰ (1997) la 5,8‰ (2019).

Mortalitatea, în schimb, a cunoscut în intervalul 1992-2013 o evoluţie relativ staţionară, oscilând, la nivelul depresiunii, în jurul valorii de 9-10‰. Începând cu 2014, rata mortalităţii se apropie de 11‰, depăşind chiar această valoare în ultimii doi ani de analiză.

La nivel de UAT, situaţia este asemănătoare cu cea de la nivel regional doar în câteva unităţi. Astfel, în Petroşani, rata mortalităţii

se menţine în jur de 10‰ în perioada 1992-2013, după care creşte, depăşind chiar 12‰. În Lupeni, valorile medii sunt tot în jur de 10‰ între 1992-2012, urmând să depăşească 11‰ în următorii ani. În Vulcan, rata mortalităţii se situează în jur de 8-9‰ pentru aproape întreg intervalul analizat. În schimb, în celelalte oraşe şi în comuna Băniţa, evoluţia ratei mortalităţii prezintă oscilaţii mult mai mari, cu perioade scurte de creştere şi descreştere. În acest ultim caz, apar şi cele mai ridicate valori: 25,4‰ în 2001, dar şi cele mai scăzute, respectiv 0,9‰, în 1992 şi 1995.

Bilanţul demografic natural este pozitiv pentru intervalul 1992-2004, înregistrându-se, deci, un spor natural, ale cărui valori sunt însă în scădere continuă, de la 6‰ în 1992 la 0,1‰ în 2004. După acest an, valorile ratei mortalităţii le depăşesc pe cele ale natalităţii, iar bilanţul demografic natural devine negativ. Vorbim, deci, la nivelul depresiunii, de un deficit demografic natural începând cu anul 2005. Acest deficit se accentuează, trecând de la -0,4‰ (în 2005) la -3,5‰ (2014) şi la -5‰ (2019) (Tabel 1, Figura 2).

Tabel 1. Evoluția ratei natalităţii, mortalităţii şi bilanţului demografic natural din Depresiunea Petroșani

Anul	Rata natalităţii ‰	Rata mortalităţii ‰	Bilanţul demografic natural ‰
1992	15,5	9,5	6,0
1993	14,5	9,6	4,9
1994	14,1	9,3	4,8
1995	13,2	9,4	3,8
1996	13,4	9,8	3,6
1997	13,3	10,3	3,1
1998	11,6	9,8	1,8

Anul	Rata natalităţii ‰	Rata mortalităţii ‰	Bilanţul demografic natural ‰
1999	10,7	9,8	1,0
2000	10,5	9,0	1,5
2001	10,7	9,3	1,3
2002	10,3	9,8	0,5
2003	9,6	9,6	0
2004	9,5	9,4	0,1
2005	9,0	9,4	-0,4
2006	8,7	9,3	-0,6
2007	8,6	9,0	-0,4
2008	8,6	9,3	-0,7
2009	8,3	9,5	-1,2
2010	7,5	9,5	-2,0
2011	6,7	9,4	-2,7
2012	7,1	9,2	-2,2
2013	6,8	9,7	-2,9
2014	7,3	10,9	-3,5
2015	7,7	10,5	-2,8
2016	7,6	10,9	-3,3
2017	7,9	10,8	-2,8
2018	7,8	11,2	-3,4
2019	6,7	11,7	-5,0

Sursa: prelucrare proprie după Institutul Național de Statistică, Tempo Online.

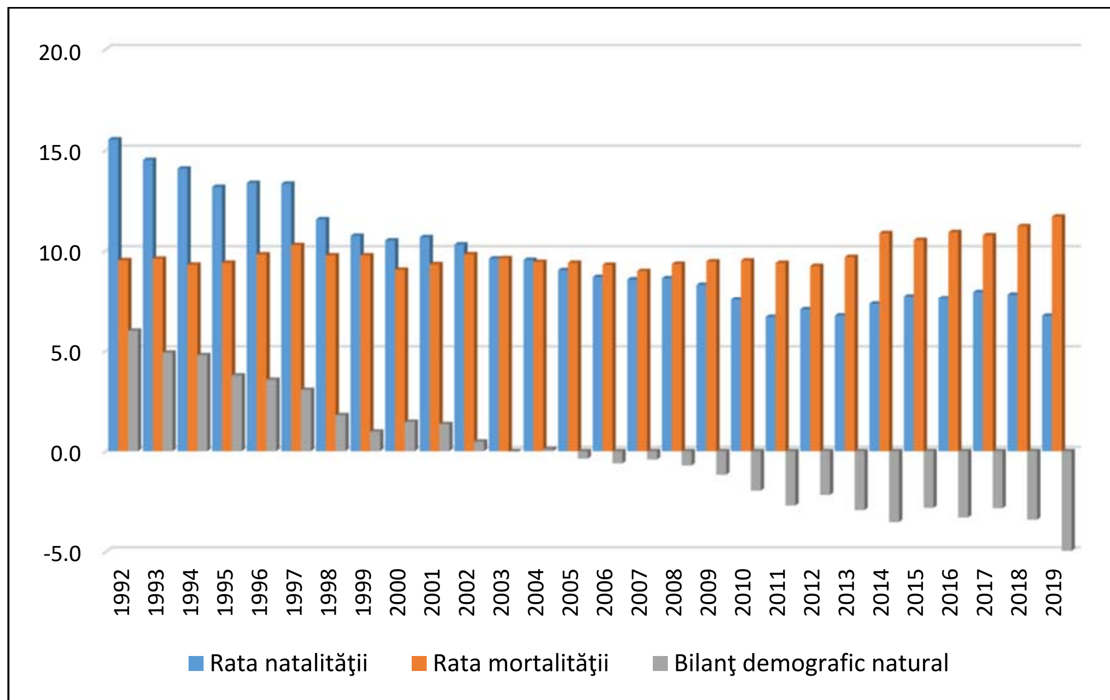

Fig. 2. Evoluția ratei natalității, mortalității și bilanţului demografic natural din Depresiunea Petroșani

Sursa: prelucrare proprie după Institutul Național de Statistică, Tempo Online

4.2. Dinamica migratorie

Mobilitatea teritorială a populaţiei este strâns legată de nivelul de dezvoltare socio-economică al unei regiuni. Factorul economic este cel mai important factor care generează migraţii (Muntele, Ungureanu, 2017). Migraţia servește ca „o supapă importantă de evadare" în cazul unui șomaj ridicat şi a altor dificultăți economice pe care le aduce trecerea la o economie de piață (Carletto et al., 2006, p. 768).

La fel ca dinamica naturală, şi cea migratorie a fost influenţată de schimbările produse la nivelul societăţii româneşti după 1990. Dintre cei doi indicatori care definesc bilanţul migratoriu, emigraţia reflectă cel mai bine aceste modificări.

În privinţa imigraţiei, se remarcă, în general, un trend descrescător, începând cu anul 1992, dar mai ales după 1997. La nivelul spaţiului depresionar, rata imigraţiei a avut valoarea maximă în 1992, de 22,9‰, iar cea minimă în 2005, de 6,6‰ (Tabel 2, Figura 3). Analiza UAT-urilor urbane scoate în evidenţă variaţii mai mari, pornind de la 69,5‰ în Aninoasa (1992) la 4,1‰ în Vulcan (2003), dar cele mai mari valori sunt specifice perioadei anterioare anului 1997. În schimb, în mediul rural (comuna Băniţa), rata imigraţiei are valori scăzute până în 2000, după care urmează o tendinţă de creştere a acesteia.

Emigraţia se caracterizează printr-o evoluţie foarte asemănătoare în ceea ce priveşte UAT-urile şi depresiunea în ansamblul ei. Astfel, pentru toate unităţile analizate, precum şi pentru teritoriul depresiunii, se poate pune în evidenţă un vârf al valorilor ratei emigraţiei: acesta vârf este reprezentat de anul 1997, an ce corespunde maximului de disponibilizări din Valea Jiului. După acest an, valorile emigraţiei scad foarte mult.

De exemplu, în Aninoasa, în 1997-1998, s-au înregistrat cele mai ridicate valori ale ratei emigraţiei, de 51,1‰, respectiv 35,8‰, după care valorile au scăzut, situându-se între 20-30‰. În Lupeni, dacă rata emigraţiei a fost de 13,2‰ în 1995, aceasta a ajuns la 36,6‰ în 1997, după care a oscilat în jur de 15-20‰ (în perioada

2000-2019). Cele mai mari valori ale ratei emigraţiei caracterizează oraşul Uricani, unde valoarea maximă atinsă în 1997 a fost de 77,4‰, în timp ce, în intervalul 2000-2019, nu a mai depăşit 25‰. Doar comuna Băniţa a cunoscut o evoluţie cu foarte multe oscilaţii, perioadele de creştere alternând frecvent cu perioadele de descreştere. Depresiunea, pe ansamblul său, a avut o rată a emigraţiei de 42‰ în 1997, menţinându-se ulterior la niveluri mai joase, de 15-20‰ (Tabel 2, Figura 3).

Analizând bilanţul demografic migratoriu, se poate observa că, la nivelul Depresiunii Petroşani, acesta a avut valori pozitive, dar reduse, în intervalul 1992-1996. Începând cu anul 1997, bilanţul migratoriu înregistrează o scădere accentuată, având doar valori negative până în 2019 (Tabel 2, Figura 3). Cea mai puternică emigraţie şi, deci, cea mai scăzută valoare a bilanţului migratoriu, s-a înregistrat în anul 1997, după care emigraţia a continuat, dar într-un ritm ceva mai redus.

Cauzele acestei evoluţii trebuie căutate, aşa cum s-a arătat deja, în dinamica economică a ţării noastre, de după 1990. În condiţiile în care economia românească a intrat într-un proces treptat de restructurare economică începând cu anii 1990, proces marcat de profunde transformări în vederea adaptării la o economie de piaţă, numeroase fabrici din oraşele ţării au fost închise sau privatizate, au avut loc disponibilizări, şomajul a crescut, iar populaţia a început să emigreze de la oraş spre mediul rural sau spre alte destinaţii din străinătate. Totuşi, activitatea minieră din bazinul Petroşani a continuat, fiind subvenţionată de statul român, iar producţia de huilă a crescut până în 1997 (Mariciuc, 2007). Acest lucru explică, probabil, soldul migratoriu pozitiv înregistrat în cuprinsul depresiunii până în anul 1996.

În 1997, începe procesul de restructurare a industriei miniere, ceea ce duce la închiderea a numeroase mine din ţară, sau la restrângerea drastică a activităţii în cele rămase în funcţiune, inclusiv în regiunea analizată de noi. Cele mai multe disponibilizări în cadrul Companiei Naţionale a Huilei Petroşani (astăzi Complexul Energetic

Hunedoara) au avut loc în anul 1997, ceea ce explică şi valoarea maximă a bilanţului migratoriu, de -23,9‰. În acest an, 7.184 de persoane au părăsit regiunea, şi doar 3.096 s-au stabilit în cuprinsul ei. După cum s-a arătat mai sus, emigraţia s-a diminuat după 1997, dar soldul migratoriu a rămas negativ, menţinându-se la valori relativ constante (de -8...-10‰) în intervalul 2000-2019.

În bazinul minier Valea Jiului, minele au fost închise treptat. În anul 2018, doar patru mine de cărbune mai erau operaţionale (Lupeni, Vulcan, Livezeni şi Lonea) (EURACOAL, 2019), dar şi acestea au fost închise până la sfârşitul anului 2019.

Tabel 2. Evoluția ratei imigrației, emigrației și bilanţului demografic migratoriu din Depresiunea Petroșani

Anul	Rata imigraţiei ‰	Rata emigraţiei ‰	Bilanţul demografic migratoriu ‰
1992	22,9	22,5	0,4
1993	17,1	15,7	1,4
1994	17,9	15,6	2,3
1995	17,7	17,7	0
1996	21,4	17,8	3,6
1997	18,1	42,0	**-23,9**
1998	16,0	34,3	-18,3
1999	12,2	25,0	-12,8
2000	10,5	19,2	-8,7
2001	10,4	17,3	-6,9
2002	8,5	17,6	-9,1
2003	7,7	16,5	-8,8
2004	9,1	18,9	-9,8

Anul	Rata imigraţiei ‰	Rata emigraţiei ‰	Bilanţul demografic migratoriu ‰
2005	6,6	13,7	-7,1
2006	10,2	20,0	-9,8
2007	10,7	20,7	-10,0
2008	10,4	19,7	-9,3
2009	9,4	16,4	-7,0
2010	13,6	23,9	-10,3
2011	8,5	17,0	-8,5
2012	9,4	18,0	-8,6
2013	8,9	17,5	-8,6
2014	9,5	19,1	-9,6
2015	10,2	18,6	-8,4
2016	10,7	20,1	-9,4
2017	11,9	21,0	-9,2
2018	11,3	20,1	-8,8
2019	11,5	21,2	-9,8

Sursa: prelucrare proprie după Institutul Național de Statistică, Tempo Online.

La nivel de localităţi, deşi trendul general este acelaşi ca la nivel depresionar, situaţia se prezintă ceva mai nuanţat. În primul rând, trebuie spus că pentru toate aşezările din spaţiul analizat (cu excepţia oraşului Petroşani, Figura 4), anul 1997 marchează vârful valorilor negative înregistrate de bilanţul migratoriu. Valoarea maximă a avut-o oraşul Uricani (-43,2‰), urmat de Petrila (-31,1‰) şi Vulcan (cu -30,1‰) (Figura 5).

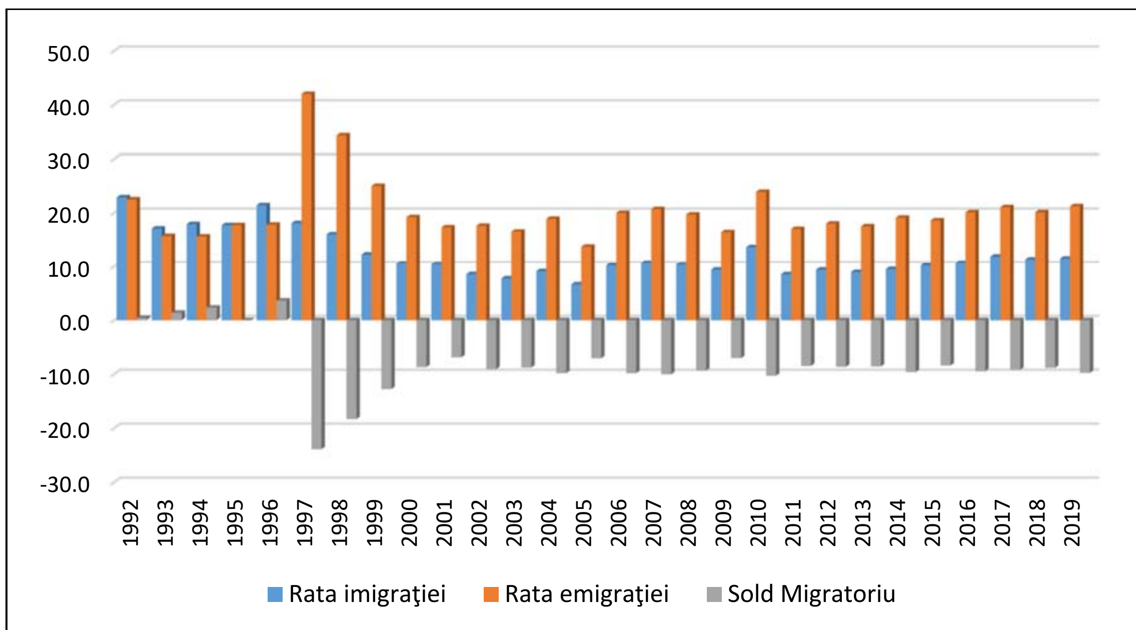

Fig. 3. Evoluţia ratei imigrației, emigrației și soldului migratoriu din Depresiunea Petroșani

Sursa: prelucrare proprie după Institutul Național de Statistică, Tempo Online

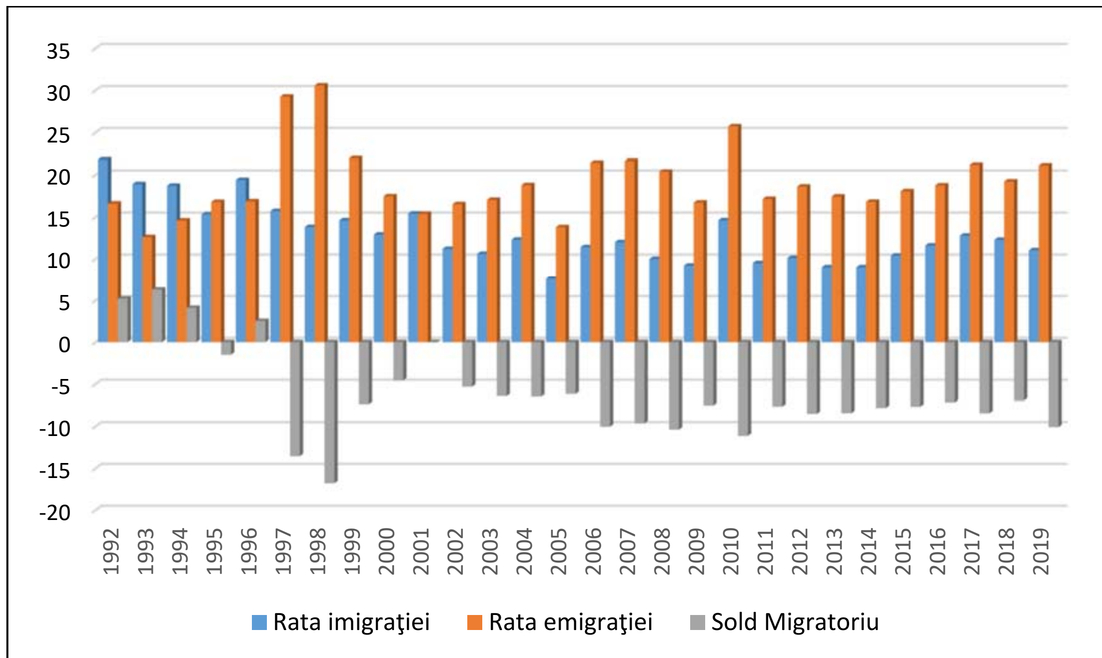

Fig. 4. Evoluția ratei imigrației, emigrației și soldului migratoriu în municipiul Petroşani

Sursa: prelucrare proprie după Institutul Național de Statistică, Tempo Online

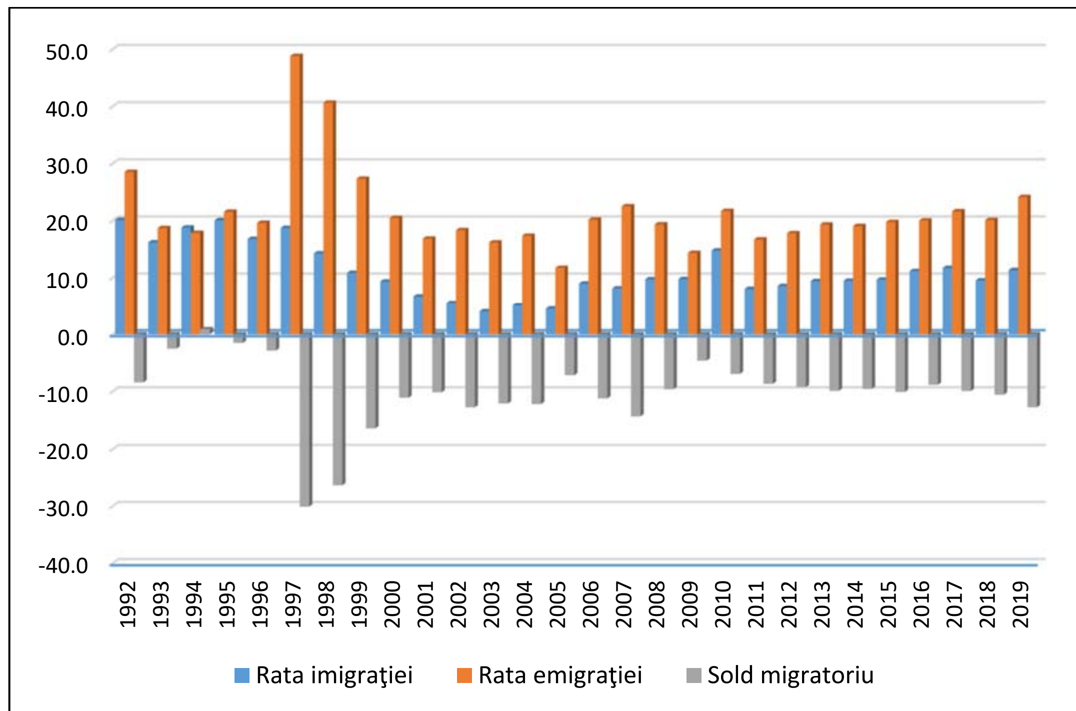

Fig. 5. Evoluția ratei imigrației, emigrației și soldului migratoriu în municipiul Vulcan

Sursa: prelucrare proprie după Institutul Național de Statistică, Tempo Online

Aceste trei oraşe, la care se adaugă Lupeni, au cunoscut o emigraţie accentuată începând cu anul 1997 şi au înregistrat un deficit migratoriu în întreg intervalul 1997-2019. În celelalte localităţi (Petroşani, Aninoasa), între 1997 şi 2019, au fost şi scurte perioade în care bilanţul migratoriu a avut valori pozitive.

Doar în comuna Băniţa se poate spune că imigraţia a depăşit emigraţia începând cu 2001, dar au fost şi ani în care valorile bilanţului migratoriu au devenit din nou negative. Între 1992 şi 1996, oraşele Petroşani, Petrila şi Aninoasa s-au caracterizat printr-un excedent demografic migratoriu, însă restul localităţilor au cunoscut un deficit din acest punct de vedere.

4.3. Bilanţul demografic general

Pe baza analizei făcute anterior, respectiv luând în considerare bilanţul demografic natural şi pe cel migrator, se poate pune în evidenţă evoluţia bilanţului demografic general. În funcţie de valorile acestui indicator, se pot distinge două perioade de evoluţie diferită: 1992-1996 şi 1997-2019 (Figura 6).

Primul interval se caracterizează prin spor natural şi, de asemenea, spor migratoriu, astfel că numărul populaţiei este în creştere, chiar dacă destul de redusă, intrările în sistem, prin naşteri şi imigrări, fiind mai mari decât ieşirile. Valorile bilanţului demografic general pentru acest interval se menţin în jur de 6,5-7‰, cu excepţia anului 1995, când valoarea este mult mai mică (3,8‰), ca urmare a unui sold migratoriu de 0,0‰.

În schimb, pentru al doilea interval se observă o schimbare accentuată a sensului evoluţiei populaţiei. Bilanţul demografic general devine negativ, cu cele mai mari valori înregistrate în anul 1997 (-20,8‰) şi 1998 (-16,5‰), după care valorile scad uşor până în anul 2001, pe fondul sporului natural, dar se menţin negative.

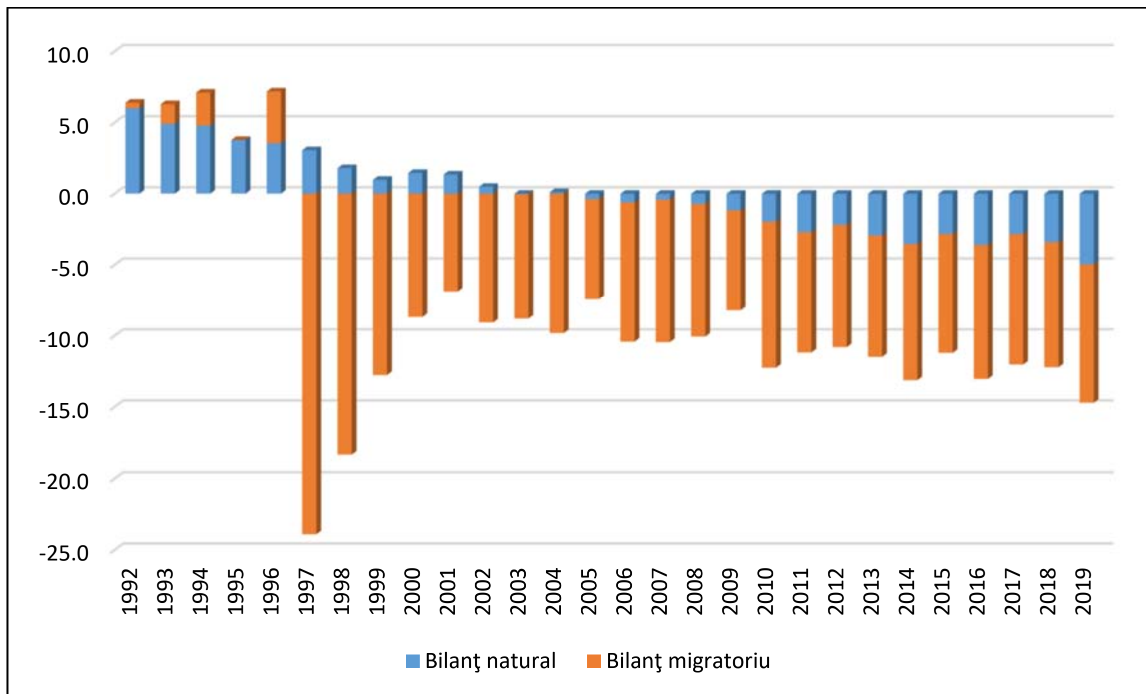

Fig. 6. Evoluția bilanțului natural şi a bilanțului migratoriu din Depresiunea Petroșani

Sursa: prelucrare proprie după Institutul Național de Statistică, Tempo Online

Începând cu anul 2002, şi mai ales cu 2005, când începe să se înregistreze şi un deficit natural, nu numai migratoriu, valorile negative ale bilanţului demografic general încep să crească din nou, deşi alternează cu scurte perioade de scădere. Acest lucru reflectă o tendinţă de reducere a numărului populaţiei, care devine din ce în ce mai evidentă după 2010, când deficitul natural se accentuează, pe fondul scăderii natalităţii şi al creşterii mortalităţii.

Se poate spune că factorul principal care contribuie la înregistrarea unui bilanţ demografic general negativ, începând cu 1997, îl constituie emigraţia. În consecinţă, mersul valorilor bilanţului demografic general, la nivel de UAT, reflectă fidel caracteristicile dinamicii migratorii. Astfel, oraşele Uricani, Petrila, Vulcan şi Lupeni înregistrează cele mai scăzute valori în 1997: -33, 9‰, -26,6‰, -25,2‰ şi, respectiv, -20,7‰. Spaţiul rural al depresiunii se caracterizează prin variaţii destul de mari, înregistrându-se când perioade de scădere a numărului populaţiei, când de creştere.

5. Concluzii

Evoluţia dinamicii naturale şi a celei migratorii în Depresiunea Petroşani se caracterizează prin două tendinţe distincte, în funcţie de modul în care schimbările economice au influenţat fenomenele demografice. Astfel, restructurarea industrială şi disponibilizările care au însoţit acest proces au avut drept consecinţă o emigraţie accentuată, ceea ce a făcut ca bilanţul demografic general să fie negativ începând cu anul 1997. Cu toate că bilanţul demografic general rămâne negativ până în prezent, mai ales în condiţiile în care din 2005 apare un deficit natural, valoarea maximă a acestui indicator s-a înregistrat în 1997.

Dacă la nivelul României se poate vorbi de manifestarea unor riscuri demografice majore, cum ar fi depopularea sau îmbătrânirea demografică, care au drept cauză nivelul scăzut al fertilităţii şi emigrarea în masă a populaţiei, în special a celei tinere (Fihel, Okólski,

2019), pentru Depresiunea Petroşani aceste fenomene sunt mai moderate.

Cu toate acestea, se poate semnala un declin demografic în ultimele decenii (Mureşan, Lazar, 2017) care are drept cauză principală fenomenul emigraţional foarte intens. Acesta se explică prin apariţia migraţiei de reîntoarcere a foştilor angajaţi (acum şomeri) către regiunile de origine, dar şi prin posibilitatea migraţiei în alte regiuni ale ţării sau în afara României, pentru a găsi un loc de muncă mai bine plătit şi un nivel de trai mai ridicat (Costache, 2010).

Problema majoră este dată de continuarea emigraţiei, ca urmare a unui şomaj ridicat, a unui nivel de trai scăzut şi a lipsei unor activităţi economice alternative care să permită ocuparea forţei de muncă. Aceasta va atrage schimbări în structurile demografice (pe grupă de vârstă, socio-ocupaţională) şi va accelera scăderea natalităţii, deoarece cei care pleacă sunt îndeosebi tinerii şi adulţii.

Bibliografie

Andrioni, F. (2017). Social-Economic Influences of Mining Syncopes in the Jiu Valley over the Members of the Community. *Annals of the University of Petroşani, Mining Engineering*, 18, 178-189.

Bugă, D., Ilie, I., Alexandrescu, V. (1987). Depresiunea Petroşani şi Defileul Jiului. În Oancea, D., Velcea, V. (coord.), *Geografia României, vol. III. Carpaţii Româneşti şi Depresiunea Transilvaniei* (pp. 306-319). Bucureşti: Editura Academiei R.S.R.

Carletto, C., Davis, B., Stampini, M., Zezza, A. (2006). A Country on the Move: International Migration in Post-Communist Albania. *International Migration Review*, 40(4), 767-785. https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00043.x

Cândea, M. (1996). *Carpaţii Meridionali în sistemul montan românesc. Studiu de geografie umană*. București: Editura Universităţii din Bucureşti.

Costache, A. (2010). *Vulnerabilitatea aşezărilor umane şi riscurile sociale în Depresiunea Petroşani*, rezumatul tezei de doctorat. Târgovişte: Valahia University Press.

Costache, A., Pehoiu, G. (2010). Social and Economic Effects of Mining Industry Restructuring in Romania - Case Studies. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering,* 4(6), 873-877.

EURACOAL (2019). *Info. Country Profiles. Romania.* https://euracoal.eu/info/country-profiles/romania/ (accesat 19 ianuarie 2020).

Fihel, A., Okólski, M. (2019). Population Decline in the Post-Communist Countries of the European Union. *Population & Societies*, 567(6), 1-4.

Iancu, F.-C. (2007). The Economic, Social, Demographic and Environmental Effects of the Economic Reorganization within Petroşani Depression. *Analele Universităţii din Craiova, Seria Geografie*, 10, 127-135.

Institutul Naţional de Statistică (2020). *Date statistice. Platforma Tempo Online*. http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table (accesat 18 iulie 2020).

Liu, Y., Yamauchi, F. (2014). Population Density, Migration, and the Returns to Human Capital and Land: Insights from Indonesia. *Food Policy*, 48, 182-193. http://dx.doi.org/10.1016/j.foodpol.2014.05.003.

Mariciuc, A. (coord.) (2007). *Strategia de dezvoltare a microregiunii Valea Jiului.* http://www.strategvest.ro/media/dms/file/Valea%20Jiului/strategie%20valea%20jiului.pdf (accesat 25 ianuarie 2019).

Martinát, S., Navrátil, J., Dvořák, P., Klusáček, P., Kulla, M., Kunc, J., Havlíček, M. (2014). The Expansion of Coal Mining in the Depression Areas – A Way to Development? *Human Geographies. Journal of Studies and Research in Human Geography,* 8(1), 5-15. doi:10.5719/hgeo.2014.81.5

Muntele, I., Ungureanu, A. (2017). *Geografia populaţiei*. Iaşi: Editura Sedcom Libris.

Mureşan, G.A., Lazar, A.D. (2017). Geodemographic Risks in Petroşani Basin (I). *Studia Univ. Babeş-Bolyai, Geographia,* LXII(2), 33-48.

Mureşan, G.A., Lung, M.S. (2019). Changes in the Active Population Structure of Petroşani Depression. *Revista Română de Geografie Politică,* 2, 60-67. DOI 10.30892/rrgp.212104-332.

Nicoară, L. (1999). *Geografia populaţiei*. Cluj-Napoca: Edit. „Focul Viu."

Popescu, C.R., Neguţ, S., Roznovieţchi, I. (2003). *Zonele miniere defavorizate din România: abordare geografică*. București: Editura ASE.

Trebici, V. (1979). *Demografia*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Tufescu, V., Mocanu, C. (1964). *Depresiunea Petroşanilor (Valea Jiului)*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Vert, C. (2001). *Geografia populaţiei. Teorie şi metodologie*. Timişoara: Editura Mirton.

Vollset, S.E., Goren, E., Yuan, C.-W., Cao, J., Smith, A.-E., Hsiao, T., Bisignano, C., ... Murray, C.-J.L. (2020). Fertility, Mortality, Migration, and Population Scenarios for 195 Countries and Territories from 2017 to 2100: A Forecasting Analysis for the Global Burden of Disease Study. *The Lancet*. In press. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30677-2.

Yagudin, R., Rybkina, N., Fakhrutdinova, E., Valieva, G. (2015). Demographic Dynamics in the Implementation Process of Medico-Social Programs: Issues of Birth Rate. *Procedia Economics and Finance*, 24, 760-7s65. doi: 10.1016/S2212-5671(15)00691-7.

Capitolul 5. Capitalul social – instrument generator de bunăstare socială în comunitatea rurală. Studiu de caz: comuna Săvineşti, judeţul Neamţ

Cosmina-Daniela URSU

1. Introducere

În ultimele decenii, conceptul de *capital social* a devenit din ce în ce mai popular, fiind considerat o resursă utilă pentru dezvoltarea comunităţilor rurale. Aceste comunităţi nu se bazează strict pe autorităţile locale în rezolvarea problemelor sociale, ci se creează asociaţii ale locuitorilor care preiau iniţiativa şi desfăşoară diverse activităţi prin care servesc comunitatea. Un astfel de exemplu este Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, filiala Săvineşti, din judeţul Neamţ. Fundaţia a fost constituită în anul 2009 de o parohie ortodoxă şi, încă de atunci, a organizat activităţi prin care au fost sprijinite persoanele defavorizate (copii, şomeri şi vârstnici). În studiul de faţă, se va analiza modul în care s-a format capitalul social într-o organizaţie de voluntariat şi beneficiile pentru comunitatea locală.

Motivul alegerii acestui studiu de caz este, în primul rând, faptul că am participat ca voluntar la unele activităţi ale Fundaţiei, iar în al doilea rând, consider că este un bun exemplu prin care se demonstrează că prin voluntariat se poate crea capital social care să servească ulterior bunăstării comunităţii rurale. Astfel, ipoteza de lucru este aceea că, în comuna Săvineşti, capitalul social a devenit mai puternic în ultimele două decenii şi constituie o resursă de pe urma căreia întreaga comunitate poate beneficia.

Unul dintre obiectivele studiului este prezentarea activităţilor desfăşurate în cadrul Fundaţiei şi identificarea modului de formare a

capitalului social între voluntarii şi angajaţii care au participat la aceste activităţi.

Un alt obiectiv al studiului este explicarea schimbării de imagine a comunei Săvineşti, care, în anii 1960-1970, era renumită pentru Platforma Industrială. În timpul perioadei comuniste, capitalul social era bazat strict pe industrie. Din 1990, când regimul politic a fost schimbat, Platforma Industrială a fost divizată, s-au realizat disponibilizări masive, iar muncitorii au fost nevoiţi să se reprofileze profesional. În plan social, s-au accentuat probleme legate de şomaj şi sărăcie. Autorităţile locale au sprijinit persoanele defavorizate în măsura posibilităţilor, însă un alt punct de suport a fost biserica, aceasta fiind, încă din timpuri imemoriale, cea care se preocupa de bunăstarea comunităţii.

2. Fundamentare teoretică

Conceptul de *capital social* este dezbătut pe larg în literatura de specialitate. Francis Fukuyama (2001, p. 7) l-a definit ca „un set de norme informale care promovează cooperarea dintre două sau mai multe persoane.” Putem deduce astfel că acest tip de capital are caracter pur informal, astfel încât „nu poate fi creat printr-o politică publică” (Fukuyama, 2001, p. 7), ci se rezumă la relaţiile care se creează între membrii unei comunităţi.

O definiţie mai explicită a fost formulată de Putnam (1995, pp. 664-665): „caracteristicile rețelelor sociale, normelor și încrederii care permit participanților să acționeze mai eficient împreună pentru a urmări obiective comune.” Astfel, normelor informale enunţate anterior li se adaugă relaţii şi încredere între participanţii care au aceleaşi scopuri. Încrederea este un factor pe care Putnam îl corelează cu spiritul civic, redând o relaţie de proporţionalitate directă: cu cât interacţiunile cu anumite persoane sunt mai intense, cu atât nivelul încrederii creşte şi invers (1995, p. 665). Tot referitor la încredere, Coleman (1988, p. 98) susţinea că un grup în care există relaţii de încredere între membri va fi mult mai productiv decât un

grup în care încrederea e diminuată. Din aceste afirmaţii reiese rolul important pe care îl are încrederea în formarea capitalului social, în ghidul de întrebări adresate în cadrul interviurilor existând referinţe la acest factor.

Capitalul social este interpretat de alţi autori ca fiind „un instrument" care facilitează activităţile din cadrul unei comunitaţi, intensitatea acestuia fiind dată de obiectivele comune atinse în urma cooperării dintre indivizi, organizaţii şi instituţiile comunitare (Tirmizi, 2005, p. 8). Stolle şi Hooghe (2003, pp. 24-25), interpretând idei provenite de la Coleman, susţin importanţa capitalului social ca „resursă" pentru societate sau „bun public" produs de interacţiunile sociale. Capitalul social nu este tangibil cum sunt alte tipuri de capital (financiar, material etc.), ci el există doar prin intermediul relaţiilor dintre persoane (Coleman, 1988, p. 100; Bekkers et al., 2008, p. 189).

În mod similar, Lee et al. (2005, p. 271) afirmă că fiecare individ poate dispune de capital social, însă acesta poate fi mobilizat şi utilizat doar prin relaţii şi reţele de actori sociali. Această idee reprezintă o caracteristică de bază în studiul prezent, fiind argumentată în secţiunea de rezultate.

Referitor la distribuţia efectelor capitalului social, Putnam (1995, p. 665) afirma că întreaga comunitate poate beneficia, chiar dacă nu toţi membrii au contribuit la producerea acestei resurse.

Lee et al. (2005, p. 271) subliniază importanţa relaţiilor în formarea capitalului social: „în timp ce indivizii sau grupurile pot deţine fracţiuni ale capitalului social, doar prin relaţii şi reţele de actori sociali se poate mobiliza şi utiliza capitalul social."

Un studiu condus de doi cercetători de la Universitatea Bergen din Norvegia (Wollebaek, Selle, 2002, pp. 32-61) este similar studiului prezent, foarte important în ceea ce priveşte fundamentarea teoretică, deoarece autorii au analizat modul în care participarea la asociaţii de voluntariat contribuie la formarea capitalului social. A fost testată asumpţia lui Putnam potrivit căreia „reţelele orizontale suprapuse create de interacţiunea faţă în faţă din cadrul asociaţiilor

contribuie la formarea capitalului social.” Stolle şi Hooghe (2003, p. 22) susţin, de asemenea, importanţa interacţiunilor dintre oameni pentru formarea capitalului social.

Mai mult, măsurarea nivelului de încredere dintre membrii unei comunităţi este importantă pentru crearea capitalului social, iar „reţelele acţionează ca vehicule ale încrederii” (Wollebaek, Selle, 2002, p. 34), ceea ce înseamnă că încrederea în oameni poate fi transmisă în întregul grup. În plus, se consideră că încrederea creşte datorită interacţiunii directe dintre persoane (Wollebaek, Selle, 2002, p. 36). Această afirmaţie va fi testată şi în cadrul interviurilor.

Un alt ingredient important în formarea capitalului social într-o organizaţie este gradul de orizontalitate (Wollebaek, Selle, 2002, p. 34). Acesta presupune faptul că între membri nu trebuie să existe relaţii de putere sau dominaţie sau relaţii oficiale, formale, între lider şi subordonaţi, ci sunt dezirabile structurile ierarhice mai puţin rigide, care încurajează membrii să coopereze, fără a fi reţinuţi de o anumită funcţie.

Potrivit lui Putnam (1993, citat de Wollebaek, Selle, 2002, p. 35), organizaţiile sunt cele care inspiră membrilor săi spiritul cooperării şi solidarităţii. În ghidul de interviu aplicat, se vor regăsi întrebări care vor viza accentuarea/formarea acestor atitudini în cadrul activităţilor de voluntariat.

Există două dimensiuni ale capitalului social: *bonding*, care se dezvoltă în interiorul unui grup şi conectează membrii, şi *bridging,* care se referă la conexiunile externe pe care le are un grup cu alte entităţi şi indivizi (Gittel, Vidal, 1998, citat de Kay, 2006, p. 166). În studiul prezent, vom observa ce tip de capital social predomină şi dacă există implicaţii din ambele tipuri.

Fukuyama (2001, p. 12) admite inexistenţa unui consens în ceea ce priveşte măsurarea capitalului social, existând două metode care s-au practicat: fie cuantificarea numărului de grupuri şi apartenenţa membrilor într-o anumită societate, fie aplicarea de chestionare referitoare la nivelul de încredere şi angajament civic. În

ceea ce priveşte studiul aplicat grupurilor, se obişnuieşte determinarea nivelului de coeziune, însă acesta poate fi dedus doar subiectiv de o persoană externă care să observe cum se comportă grupul în situaţii-limită, ce tipuri de activităţi desfăşoară (Fukuyama, 2001, p. 13). Un alt indicator al nivelului de coeziune poate fi împărtăşirea aceloraşi norme şi valori în cadrul unui grup (Fukuyama, 2001, p. 14), fapt ce va fi evaluat prin întrebările adresate persoanelor intervievate. Referitor la intensitatea implicării, Wollebaek şi Selle (2002, p. 39) au evaluat timpul petrecut în activităţile de voluntariat şi au cuantificat orele în ultimul an disponibil.

Havadi et al. (2015a, 2015b), Ilovan et al. (2016) şi Ilovan şi Maroşi (2019) au realizat cercetări despre comunităţi rurale din România şi Austria, care au reuşit să dezvolte proiecte de succes datorită iniţiativelor de tip bottom-up şi existenţei capitalului social. Glanville (2016) a realizat un studiu în care analizează modul în care se formează încrederea în organizaţiile de voluntariat pe principiul că implicarea în astfel de asociaţii duce la formarea unor reţele diversificate, având în vedere faptul că voluntarii sunt diverşi.

Unii autori au analizat rolul religiei în formarea capitalului social, biserica având rolul de a aduna oamenii care au aceleaşi credinţe şi împărtăşesc aceleaşi valori. S-a demonstrat (Deller, Conroy, Markeson, 2018) că interacţiunile din cadrul bisericii pot aduce beneficii pe plan antreprenorial, prin dezvoltarea unor relaţii de afaceri între enoriaşi, care ulterior să contribuie la bunăstarea întregii comunităţi. Fukuyama (2001) admite rolul religiei ca „sursă de capital social,” deoarece normele sunt transmise din generaţie în generaţie, iar oamenii sunt încurajaţi să fie generoşi, să se ajute reciproc şi să participe la activităţi sociale.

3. Metodologie

Pentru realizarea acestui studiu, s-au utilizat diverse metode, în funcţie de scopul vizat. Astfel, una dintre cele mai importante

metode este documentarea bibliografică, realizată atât pentru partea de fundamentare teoretică, dar şi pentru prezentarea activităţilor desfăşurate de Fundaţie. De asemenea, articolele de presă au servit la descrierea Platformei Industriale din timpul perioadei comuniste şi după anii 1990.

O altă metodă utilizată a fost interviul semi-structurat, realizat cu foşti/actuali voluntari/angajaţi ai Fundaţiei. Numele persoanelor nu au fost expuse, ci s-a preferat menţionarea genului, vârstei, a funcţiei ocupate în cadrul Fundaţiei şi, eventual, a funcţiei actuale. Au fost realizate opt interviuri în care participanţii au fost rugaţi să îşi expună punctul de vedere în legătură cu experienţa lor ca voluntari în cadrul Fundaţiei, urmărindu-se validarea/invalidarea unor aspecte relevante menţionate în partea de fundamentare teoretică.

Având în vedere starea actuală pandemică, pentru realizarea interviurilor s-a evitat, pe cât posibil, contactul faţă în faţă. Unii respondenţi au preferat să scrie răspunsurile, fiind plecaţi în alte ţări sau având nevoie de timp de gândire pentru a evita răspunsurile superficiale, în timp ce alţii au preferat metoda faţă în faţă, cu respectarea normelor de rigoare, interviurile fiind înregistrate şi apoi transcrise şi integrate în analiză.

Referitor la persoanele care au răspuns invitaţiei de a participa la colectarea datelor pentru acest studiu, acestea sunt: foşti angajaţi (trei), foşti voluntari (patru), actuali angajaţi (o persoană), cu vârste cuprinse între 18 şi 45 ani (Tabelul 1). Unele dintre persoane au fost iniţial voluntare, apoi au fost angajate sau sunt angajate şi în prezent.

Având în vedere experienţa proprie ca voluntar şi participant la unele activităţi, am utilizat metoda observaţiei participative pentru a corela caracteristicile capitalului social cu ceea ce am observat de-a lungul timpului.

În cadrul studiului prezent, s-a cerut respondenţilor să menţioneze perioada (în luni sau ani, după caz), anii exacţi (pentru a se observa dacă există suprapuneri între voluntari) şi numărul de ore petrecut zilnic (pentru a se observa intensitatea contactelor faţă în

faţă). Pentru a măsura gradul în care implicarea în asociaţie contribuie la construirea unor noi reţele sociale, Wollebaek şi Selle (2002, p. 41) au cuantificat numărul grupurilor care erau considerate a fi parte din reţelele sociale şi prezenţa sau absenţa prieteniilor legate în cadrul organizaţiilor. Persoanelor intervievate pentru studiul de faţă li s-au adresat întrebări privind numărul de prieteni sau cunoştinţe, durata prieteniei în lipsa activităţilor de voluntariat şi participarea la alte activităţi în afara Fundaţiei.

Tabel 1. Date despre respondenţi

Respondent	Statut	Vârsta	Profesia actuală
R1	Fost angajat	43	Profesor şi coordinator de proiecte
R2	Fost angajat	45	Psihoterapeut
R3	Angajat	30	Formator de artă
R4	Fost voluntar	22	Masterand
R5	Fost voluntar	22	Masterand
R6	Fost angajat	41	Babysitter
R7	Fost voluntar	22	-
R8	Fost voluntar	18	Student

Respondenţilor li s-a cerut să evalueze rolul religiei în relaţiile cu colegii de la Fundaţie şi valorile morale pe care le-au dobândit în urma activităţilor desfăşurate. De asemenea, tot din interviuri, se va confirma sau infirma dacă participarea la activităţile Fundaţiei a fost motivată de motive religioase sau doar de spiritul civic.

4. Rezultate şi discuţii

4.1. Săvineşti şi schimbarea de paradigmă

Comuna Săvineşti este situată în partea central-sudică a judeţului Neamţ (Figura 1), având o populaţie de 5.921 de locuitori (conform Recensământului Populaţiei şi Locuinţelor, 2011).

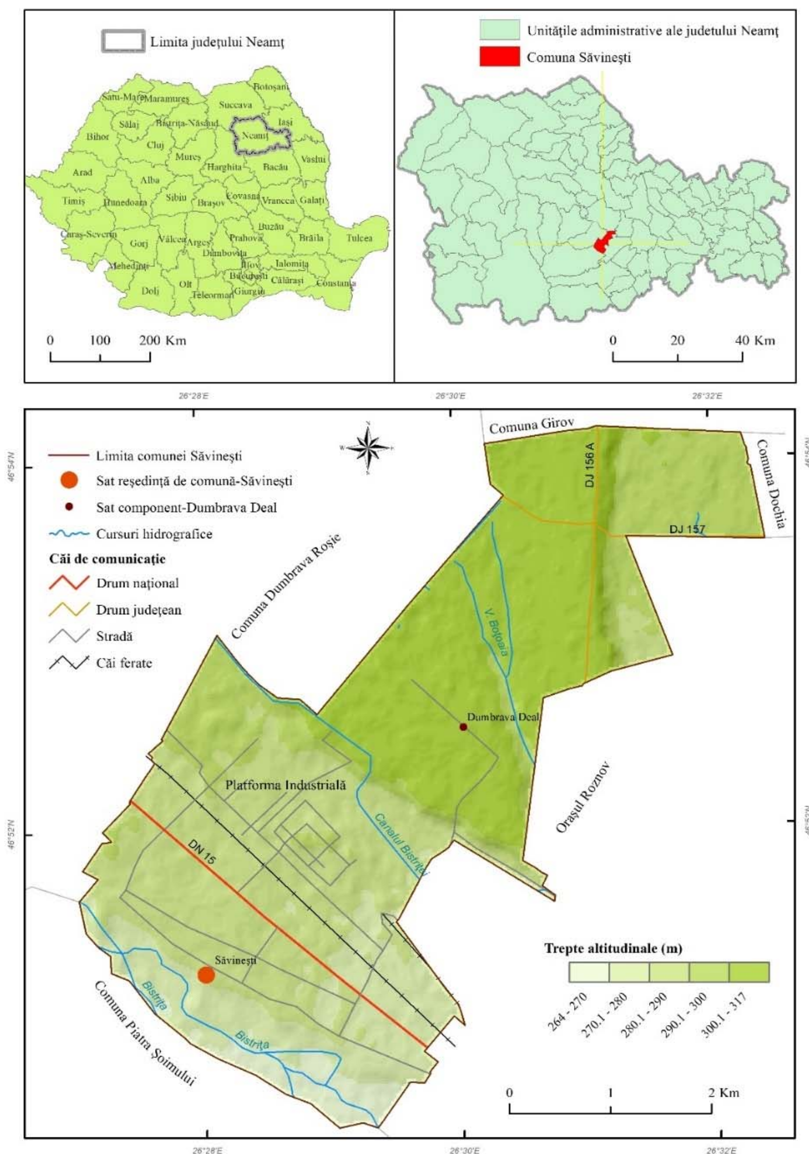

Fig. 1. Amplasarea comunei Săvineşti
Sursa: autoarea

Fiind localizată în lunca râului Bistriţa, cadrul natural a favorizat practicarea agriculturii şi dezvoltarea industriei.

În perioada comunistă, mai exact în anul 1959, a început construcţia unui obiectiv industrial de importanţă naţională, numit Platforma Industrială Săvineşti (Ianoş, Pop, 1984, p. 262). Principala activitate a acestei platforme era producerea firelor şi fibrelor sintetice (atât pentru industria textilă, cât şi pentru alte echipamente tehnice), care au ajuns să înlocuiască anual lâna de la aproximativ 4,000 de oi (Mihail, 1977, pp. 201-202). Potrivit unui reportaj realizat de ProTV (2016), pe platformă mai funcţiona Combinatul de Îngrăşăminte Chimice şi Institutul de Cercetări, unde se realizau propriile reţete. Productivitatea platformei era ridicată, astfel încât cantităţi mari erau exportate către Italia, Elveţia, Austria şi Turcia (reportaj ProTV, 2016).

Oamenii care lucrau pe platformă erau atât localnici, cât şi din comunele şi oraşele apropiate. Unii s-au stabilit cu familiile în comună, iar administraţia publică a construit o zonă nouă de locuinţe de tip bloc denumită „Colonia” (S.C. Habitat Proiect S.A. Iaşi, 2008, p. 11).

Într-un interviu pentru ziarul Mesagerul de Neamţ (Moise, 2015), fostul şef al consiliului de administraţie al firmei Rifil (unde se produceau fire şi fibre sintetice), afirma: „Am format oameni, iar acesta era, după mine, cel mai important capital pe care l-am avut. Cum se spunea, romantic, că plutașul de pe Bistrița s-a transformat în operator chimist sau în automatist la Săvinești.”

Capitalul social era bazat exclusiv pe industrie şi, având în vedere că muncitorii proveneau din mai multe localităţi, cel mai probabil nu au reuşit să dezvolte relaţii în afara locului de muncă.

Mai mult, regimul politic comunist nu încuraja dezvoltarea relaţiilor sociale care ar fi oferit ocazia cetăţenilor să schimbe idei şi să dobândească o oarecare independenţă mentală ci, dimpotrivă, „intenţionat submina toate formele de asociere orizontală în favoarea celei verticale, între partidul-stat şi cetăţean” (Fukuyama, 2001, p. 18).

Situaţia s-a schimbat după căderea regimului comunist, când Platforma a fost divizată în unităţi independente şi acestea au fost vândute la preţuri derizorii (ProTV, 2016). Muncitorii au fost concediaţi masiv, a crescut rata şomajului şi au apărut probleme sociale. Unii localnici s-au reconvertit profesional, alţii au ales să lucreze în afara ţării, lăsându-şi familiile acasă. Blocurile construite pentru muncitori au fost abandonate, acolo stabilindu-se ulterior persoane defavorizate, care nu au avut puterea financiară de a-şi întreţine locuinţele. Astfel, biserica a început să intervină pentru a rezolva unele probleme cu care se confrunta localitatea, prin înfiinţarea unei organizaţii care să desfăşoare diverse proiecte pentru persoanele defavorizate.

4.2. Prezentarea Fundaţiei Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti

În 2009, a fost înfiinţată la Săvineşti o filială a Fundaţiei Solidaritate şi Speranţă, care are sediul în Iaşi. Autorităţile locale au sprijinit această iniţiativă şi au oferit un spaţiu locativ gratuit, pe o perioadă de 10 ani, unde să se desfăşoare activităţile. Sediul a fost amenajat ca centru social polivalent (cu săli de mese, grupuri sanitare, bucătărie, depozit, vestiar), având şi spaţiu verde disponibil (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, 2012, p. 5).

Printre obiectivele Fundaţiei, se numără sprijinirea copiilor din familiile defavorizate pentru a se integra social şi a frecventa învăţământul obligatoriu, oferirea de ajutor în orientarea profesională, reconversia profesională a persoanelor defavorizate (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, 2011, p. 1).

Fundaţia are ca misiune combaterea marginalizării sociale prin sprijinirea persoanelor defavorizate din comunitatea locală. În general, se urmăreşte „susţinerea comunităţii locale pentru îmbunătăţirea calităţii vieţii sociale şi culturale, prin apărarea drepturilor omului şi valorilor morale creştine” (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, 2011, p. 1). Se poate deduce că activităţile desfăşurate de Fundaţie sunt destinate persoanelor

vulnerabile din comună, însă comunitatea locală este încurajată să participe şi să contribuie prin solidaritate şi angajament social.

Unul din cele mai importante proiecte ale Fundaţiei este intitulat Tabăra de Creaţie „Aripi de înger," care a debutat în anul 2005, pânâ în prezent desfăşurându-se XIV ediţii (Figura 2). În cadrul acestei tabere, organizate anual timp de zece zile începând cu jumătatea lunii august, peste 200 de participanţi (atât din comună, cât şi din oraşul Piatra Neamţ şi din ţări precum Germania, China şi Republica Moldova) au desfăşurat activităţi cultural-artistice, urmând un program bine stabilit.

Fig. 2. Premianţii Taberei de Creaţie „Aripi de înger," 2017
Sursa: http://solidaritatesisperanta.ro/wp-content/uploads/2017/08/tab7.jpg. Publicat cu permisiunea Fundaţiei Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti

Printre acestea se numără: realizarea de icoane utilizând diverse materiale (hârtie, piatră, lemn, sticlă), participarea la activităţi sportive, vizitarea unor obiective turistice din judeţ. Participanţilor le-au fost asigurate gratuit masa, materialele şi excursiile, iar, la sfârşitul taberei, cele mai reuşite picturi au primit premii (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, 2011, p. 2).

Primul proiect al Fundaţiei a fost înfiinţarea Centrului Social-Educativ „Popasul Iubirii Milostive," care are ca activităţi principale acordarea unei mese gratuite copiilor din categoriile sociale vulnerabile din comună şi organizarea de activităţi educativ-recreative (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, 2011, p. 3).

Activităţile Fundaţiei au fost susţinute, de-a lungul timpului, atât de parteneri din comună (primărie, Parohia „Sfinţii Voievozi"), cât şi din municipiul Piatra Neamţ (Fundaţia Ursula Honek, Forumul Democrat al Germanilor din Piatra Neamţ) şi din străinătate (Young Men's Christian Association – YMCA – Germania şi Hong Kong; Organizaţia Umanitară Hilfe für Osteuropa Todtnau-Seelscheid e.V- Germania) (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, 2012, p. 10).

Un alt proiect în cadrul căruia au participat unii respondenţi este intitulat „Îndrăzneşte! Talentul tău poate schimba destine!" (Figura 3). Acesta s-a derulat în perioada februarie-iunie 2014 şi a primit finanţare prin programul Tineret în Acţiune (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, 2014, p. 46). Obiectivele proiectului au fost: dezvoltarea spiritului de iniţiativă şi antreprenoriat în rândul tinerilor şi înfiinţarea unui centru de copii şi tineret, unde să se organizeze ateliere de muzică, dans, lucru manual, în care să fie implicaţi copii din medii defavorizate.

Alte proiecte ale Fundaţiei sunt: campanii de ajutor umanitar atât pentru persoanele defavorizate din comună, cât şi din alte localităţi; organizarea de cursuri de formare profesională (patiserie, coafură-frizerie, croitorie, broderie, îngrijirea bătrânilor la domiciliu); vizite la aziluri de bătrâni şi penitenciare; reintegrarea socială a persoanelor aflate în detenţie, confecţionarea şi comercializarea

decoraţiunilor de tip hand made şi a siropurilor naturale în scopul colectării de fonduri pentru persoanele defavorizate (Figurile 4, 5 şi 6).

Fig. 3. Participanţii la proiectul „Îndrăzneşte! Talentul tău poate schimba destine!”

Sursa: https://www.facebook.com/solidaritatesisperanta/photos/a.691374817561821/804379822927986. Publicat cu permisiunea Fundaţiei Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti

.

Fig. 4. Activităţi desfăşurate în cadrul Fundaţiei: (stânga) Cursuri de croitorie; (dreapta) Atelier de aranjamente florale

Sursa: http://solidaritatesisperanta.ro/wp-content/uploads/2014/09/poza4.jpg
https://www.facebook.com/solidaritatesisperanta/photos/a.691374817561821/1078523845513581
Fotografii publicate cu permisiunea Fundaţiei Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti

Fig. 5. Produse realizate de voluntari: (stânga) Siropuri naturale; (dreapta) Lumânări decorative

Sursa: https://www.facebook.com/solidaritatesisperanta/photos/a.691374817561821/807862842579684
https://www.facebook.com/solidaritatesisperanta/photos/a.766781606687808/766788500020452
Fotografii publicate cu permisiunea Fundaţiei Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti

Fig. 6. Activităţi în cadrul Târgului Solidarităţii-2015

Sursa: fotografii de Brânduşa Albert (publicate cu permisiunea autoarei)

4.3. Formarea capitalului social în cadrul Fundaţiei

În primul rând, pentru a măsura intensitatea implicării în activităţile Fundaţiei, respondenţii au fost rugaţi să estimeze perioada cât au fost angajaţi/voluntari. Doi dintre foştii angajaţi au participat la activităţile Fundaţiei pe o perioadă de doi ani, fiind angrenaţi în mai multe activităţi. Voluntarii însă au participat selectiv la unul sau două proiecte ale Fundaţiei, pe perioade mai scurte (fie şase luni, fie doar la tabăra de vară care dura zece zile şi se organiza anual). Se pot observa astfel două categorii în ceea ce priveşte intensitatea implicării: angajaţii care, pe o perioadă de doi ani, au participat la toate activităţile şi voluntarii a căror implicare a avut preponderent un caracter sezonier.

Referitor la timpul petrecut zilnic, şapte din opt respondenţi au afirmat că petreceau între şase şi opt ore pe zi, iar unul singur a menţionat două ore. În acest caz, şi voluntarii, şi angajaţii petreceau în medie acelaşi număr de ore, diferenţa fiind dată de natura şi durata proiectelor.

În cadrul activităţilor desfăşurate la Fundaţie, s-au dezvoltat de-a lungul timpului relaţii între voluntari/angajaţi. Toţi respondenţii au răspuns afirmativ la întrebarea: „Consideraţi că voluntariatul în cadrul Fundaţiei v-a lărgit cercul de prieteni/cunoştinţe?” Numărul acestora diferă însă: unii şi-au făcut peste zece prieteni noi (şi au menţionat expres sintagma *„de-a lungul anilor”*); alţii au înlocuit termenul de „prieteni” cu „persoane apropriate.” Unii au fost mai restrictivi în ceea ce priveşte definiţia prieteniei şi au afirmat că şi-au lărgit cercul de cunoştinţe, înţelegând prin acesta persoane cu care se salută şi vorbesc ocazional sau cărora le-ar oferi ajutor în caz de nevoie. Numărul acestor cunoştinţe este, în medie, de zece-cincisprezece persoane.

Una dintre fostele angajate (F, 43 ani, profesor) a afirmat*:*

> „Am legat numeroase prietenii, atât cu angajaţi, cât şi cu voluntari, cu care sunt în continuare într-o relaţie de prietenie. Mai mult, cu unii dintre aceştia am continuat chiar şi parteneriate

şi relaţii profesionale în alte contexte decât cele ale FSS (Fundaţia Solidaritate şi Speranţă) Săvineşti."

Se poate observa că relaţiile de prietenie stabilite în cadrul activităţilor din Fundaţie au reprezentat oportunităţi de colaborare profesională şi după finalizarea contractului la Fundaţie, ceea ce înseamnă că reţeaua socială s-a extins şi în afara organizaţiei de voluntariat, aceasta fiind una dintre caracteristicile capitalului social de tip *bridging*.

De asemenea, acest tip de capital poate fi observat şi din prisma faptului că voluntarii sau angajaţii au cunoscut persoane din afara comunităţii şi au menţinut relaţiile cu acestea. În plus, parteneriatele cu alte entităţi, fie din ţară, fie din străinătate indică existenţa capitalului de tip *bridging.*

Având în vedere faptul că respondenţii nu mai sunt în prezent voluntari sau angajaţi, un aspect demn de luat în considerare a fost continuarea sau, mai bine spus, păstrarea relaţiilor cu celelalte persoane şi desfăşurarea de activităţi împreună cu acestea. Una dintre voluntare (care a fost angajată ulterior şi este plecată de câţiva ani în Statele Unite ale Americii) a afirmat că a păstrat legătura prin intermediul reţelelor de socializare cu colegii şi cu voluntarii, dar mai ales cu copiii cu care a lucrat şi le urmăreşte în continuare evoluţia. Ca activităţi desfăşurate în afara Fundaţiei, au fost listate ieşirile în parc, la restaurante, drumeţiile în natură.

Având în vedere că voluntariatul, prin definiţie, este o activitate pe care o persoană o desfăşoară benevol, au fost observate motivaţiile care au stat la baza participării la proiectele Fundaţiei, pentru a cunoaşte dacă aceste motivaţii sunt ghidate de spiritul civic, de solidaritate sau de motive religioase. Una dintre fostele angajate (43 ani, profesor) a listat *„profilul Fundaţiei (social-religios) şi categoria principală de beneficiari (copii din medii sociale dezavantajate)."* Spiritul civic reiese din afirmaţia:

„Dorinţa mea era să lucrez în continuare într-o atmosferă de echipă şi în slujba oamenilor" (F, 43 ani, profesor).

Trei foşti voluntari au enumerat motive legate strict de socializare şi dezvoltare personală:

> „A fost o variantă de a-mi ocupa timpul într-un mod util şi plăcut” (F, 22 ani, masterandă, fostă voluntară); „Să cunosc oameni noi, să-mi dezvolt skillul de a discuta inteligent” (M, 22 ani, masterand, fost voluntar); „Să cunosc oameni noi şi să îmi fac prieteni” (M, 18 ani, student, fost voluntar).

Activităţile de voluntariat au reprezentat cadrul în care s-au dezvoltat relaţii între persoane, având un scop comun, definit în cadrul proiectelor. Respondenţilor li s-a cerut să listeze care sunt beneficiile pe care proiectele desfăşurate le-au adus comunităţii. Dintre răspunsurile primite, amintim:

> „sprijin spiritual pentru copiii provenind din medii precare, dezvoltarea abilităţilor artistice ale copiilor” (F, 22 ani, masterandă, fostă voluntară); „ajutorarea copiilor nevoiași, persoanelor în dificultăți” (F, 30 ani, formator de artă, angajată); „creşterea nivelului de fericire al copiilor din zona Săvineşti-Piatra Neamţ” (M, 18 ani, student, fost voluntar).

O fostă angajată (43 ani, profesor) a oferit un răspuns complex, având în vedere experienţa vastă în cadrul Fundaţiei:

> „FSS Săvineşti a avut şi are un impact deosebit de pozitiv în comunitate: sute de copii din categorii dezvantajate au beneficiat de o masă caldă zilnică, rechizite, haine, jucării, ajutor la lecţii; sute de copii din comunitate, care nu ar fi avut unde petrece vacanţă de vară, au participat la Tabăra anuală de creaţie Aripi de înger; zeci de membri adulţi din comunitate au participat la cursuri de calificare şi o parte dintre aceşti lucrează şi în prezent în atelierele protejate ale Fundaţiei: brutărie, cantină, croitorie; zeci de tineri din comunitate au desfăşurat activităţi de voluntariat, au contribuit la emisiunile radioului sau ale revistei înfiinţate în cadrul Fundaţiei. FSS Săvineşti a funcţionat şi funcţionează ca un liant între membrii de toate vârstele ai comunităţii, pe care îi deserveşte.”

Tot o fostă angajată (41 ani, babysitter) a răspuns acestor întrebări prin evidenţierea beneficiilor morale pentru comunitate:

„Cred că locuitorii se simt protejaţi, ajutaţi, că existenţa Fundaţiei le da/dă o anumită securitate materială (locuri de muncă, donaţii, ajutoare etc.), dar şi morală (ajutorul şi sfatul părintelui sau îndrumătorilor Fundaţiei). Copiii în principal sunt beneficiarii mai multor proiecte şi activităţi care îi educă pentru viaţă şi le dau sprijinul şi şansa de a se afirma şi a-şi arăta capacităţile, de a învăţa să se exprime la nivel colectiv, chiar dacă într-o arie nu atât de mare."

Beneficiile aduse comunităţii au vizat, din punctul de vedere al unui fost angajat (45 ani, psihoterapeut, care s-a ocupat de consilierea voluntarilor pentru dezvoltarea personală în cadrul proiectului „Îndrăzneşte! Talentul tău poate schimba destine!"), dezvoltarea personală:

„Mă gândesc că am deschis ceva în mintea tinerilor și adolescenților cu care am lucrat."

Pe lângă beneficiile aduse comunităţii de proiectele în care au fost implicaţi, respondenţilor li s-a cerut să se gândească şi la beneficiile pe care le-au câştigat pe plan personal. Printre acestea, au fost enumerate:

„experienţa în lucrul cu copii, dezvoltare personală" (F, 22 ani, masterandă, fostă voluntară); „dezvoltare pe plan interpersonal" (M, 18 ani, student, fost voluntar); „împlinire personală" (F, 22 ani, fostă voluntară).

O fostă angajată (43 ani, profesor) a inclus printre beneficii şi stabilirea unor relaţii cu diverşi membri ai comunităţii:

„Am acumulat experienţă în lucrul cu copii şi adulţi din medii sociale dezavantajate, în derularea de proiecte cu finanţare norvegiană (Granturile SEE și Norvegiene), am cunoscut mulţi oameni extraordinari, membri ai comunităţii din Săvineşti, tineri voluntari, specialişti din diverse domenii care au dorit să se implice în proiectele Fundaţiei, de la care am învăţat atât pe plan profesional, cât şi personal."

Beneficiile morale au constat şi în satisfacţia personală dată de eficacitatea activităţii în cadrul Fundaţiei*:*

„Am adus un plus de valoare ideii de la care a plecat Fundaţia: copiii să se simtă bine, într-un cadru protejat şi de cunoaştere. Am devenit mai dezinvolt, am făcut cunoştinţă cu multe persoane noi, am învăţat să interacţionez cu copiii, cu rudele lor, cu colegii de la Fundaţie, cu manageri” (M, 22 ani, masterand, fost voluntar).

O fostă angajată (41, babysitter) a evidenţiat, pe lângă beneficiile financiare şi morale, şi depăşirea unui impas din parcursul propriu:

„La nivel moral, am primit foarte multă dragoste, am făcut unele înţelegeri de viaţă, mi-am îmbogăţit capitalul de relaţii, discuţiile cu oamenii în vârstă din sat şi poveştile lor de viaţă m-au ajutat să înţeleg mai mult despre oameni şi dinamica vieţii. De asemenea, am depăşit o stare de singurătate intensă pe care o simţeam, deoarece implicarea în aceste activităţi şi apropierea de biserică şi Dumnezeu a umplut golul. Îi sunt foarte recunoscătoare părintelui pentru această şansă şi pentru că a creat această bază la Săvineşti.”

Implicarea în comunitate este un beneficiu conştientizat pe plan personal:

„În primul rând satisfacția că lucrezi cu copii, faci ce îţi place, înveți lucruri noi, devii mai implicat în comunitate şi mai conştient” (F, 30 ani, formator de artă, angajată).

O fostă angajată (43 ani, profesor) a realizat o descriere a beneficiilor pe care voluntariatul le-a adus tinerilor din comunitate pe termen lung:

„Voluntarii sunt cea mai agreabilă categorie de oameni care se găsesc într-o organizaţie, deoarece se ştie că sunt acolo nu din obligaţie, ceea ce face relaţia şi munca cu ei o plăcere. Dincolo de acest aspect, am avut ocazia să urmăresc, de-a lungul anilor, dezvoltarea extraordinară a tinerilor, atunci când aceştia s-au dedicat voluntariatului pe parcursul mai multor ani. Autocunoaşterea, stima de sine, abilităţile de comunicare, lucrul în echipă, coordonarea unor acţiuni sau a altor tineri, transmiterea de informaţii, descoperirea unor abilităţi/afinităţi

> noi, sunt doar câteva dintre lucrurile pe care le-au obţinut tinerii prin voluntariat. Mai mult, aceia care s-au implicat în activităţi constante de voluntariat din timpul liceului au continuat şi pe perioada facultăţii, de această dată la un alt nivel: coordonare, control, membri în consilii directoare, ba chiar o parte dintre ei au devenit la rândul lor donatori pentru proiectele noastre curente.”

Interacţiunea dintre voluntari şi angajaţi este cea care indică existenţa capitalului de tip bonding. În cadrul întrebărilor, a fost vizat gradul de orizontalitate al relaţiilor (relaţiile dintre voluntari/angajaţi şi relaţiile cu persoane aflate în funcţii de conducere). În ceea ce priveşte relaţiile dintre voluntari/angajaţi, acestea au fost descrise în termeni pozitivi:

> „Conştientizam că toţi avem aceleaşi responsabilităţi şi ne ajutam reciproc” (F, 22 ani, masterandă, fostă voluntară); „prietenie” (M, 18 ani, student, fost voluntar); „De cele mai multe ori am avut o relaţie foarte bună. Oameni care puneau suflet, implicați, comunicativi – și care se dăruiau mult în ce făceau” (M, 45 ani, psihoterapeut, fost angajat).

O fostă angajată (41 ani, babysitter) a remarcat diferenţele de mentalitate, însă acestea nu au reprezentat impedimente în relaţiile sociale:

> „Am încercat să accept pe fiecare cum este, chiar dacă aveam un cuvânt de spus uneori, îl spuneam şi treceam peste. I-am iubit foarte mult pe toţi colegii mei şi am adorat să lucrez cu ei. Dacă nu ne-am potrivit întotdeauna cu unele idei a fost doar parte din viaţă, sau am înţeles rolul.”

O fostă voluntară (22 ani) a subliniat, de asemenea, lucrul cu personalităţi diferite:

> „Relaţia cu ceilalţi voluntari era una complexă, întâlneşti concepţii diferite şi temperamente opuse, ceea ce te supune unui lung procedeu de acceptare şi înţelegere a colegilor.”

Diferenţele de vârstă au fost tratate ca avantaje pentru funcţionarea relaţiilor între participanţi:

> „Deși eram responsabili ca la un job, ne-am şi distrat ca într-o tabără de vară. Majoritatea voluntarilor erau mai tineri ca mine, iar eu m-am simțit ca un adolescent” (F, 30 ani, formator de artă, angajată).

Despre relaţia cu membrii Fundaţiei aflaţi în funcţii de conducere, majoritatea respondenţilor au caracterizat-o utilizând următorii termeni:

> „cordială, mai degrabă informală, dar şi de învăţare şi respect reciproc” (F, 43 ani, profesor, fostă angajată); „mai degrabă informală, discuțiile şi propunerile au fost libere” (F, 30 ani, angajată, formator de artă); „Foarte bune, interacţiunile s-au desfăşurat aproape de la egal la egal, în ciuda diferenţelor de vârstă. Relaţiile au fost mai degrabă informale” (M, 18 ani, student, fost voluntar); „M-am simţit destul de deschis, nu eram închistat, îmi permiteam să întreb lucruri” (M, 22 ani, masterand, fost voluntar).

Una dintre fostele angajate şi-a manifestat gradul de familiaritate în ceea ce priveşte relaţiile cu persoanele care aveau un statut diferit:

> „Nu am simţit niciodată vreo diferenţă de statut. M-am simţit întotdeauna ca într-o familie în cadrul Fundaţiei, chiar şi cu părintele sau preoţii colaboratori. Bineînţeles, ţineam cont de indicaţiile de director-subordonat, dar totul era foarte degajat şi aveam libertatea de a ne exprima cel puţin opinia în orice situaţie. A fost un mediu de lucru foarte bun, mi-aş dori să am aşa colaborare oriunde şi oricând” (F, 41 ani, babysitter, fostă voluntară).

Referitor la nivelul încrederii în persoanele din Fundaţie, respondenţilor li s-a cerut să răspundă la întrebarea: „Consideraţi ca interacţiunea cu ceilalţi voluntari v-a stimulat încrederea, v-a făcut să aveţi mai multă încredere în ei?” În general, răspunsurile au fost afirmative, ceea ce confirmă literatura de specialitate (Wollebaek, Selle, 2002, p. 34):

> „Am încredere că pot apela la ei în cazul în care am nevoie de ajutor” (M, 18 ani, student, fost voluntar).

Un fost voluntar (22 ani, masterand) a afirmat:

> „Da, pentru că am interacţionat zi de zi cu voluntarii, am ajuns să am mai multă încredere în ei. Am încredere atât de mult încât le-aş spune un inconvenient care pleacă din partea staff-ului fără să îmi fie teamă că ei îl vor transmite mai departe."

Unii respondenţi au dat şi exemple la întrebarea: „Până în ce punct ar merge încrederea?":

> „Da. Sunt persoane cu care s-au format astfel de conexiuni umane. Oameni de calitate, în care am încredere. Ex: le-aş lăsa câinele în grijă pentru o săptămână. Aş accepta să dorm în același cort câteva zile într-o tabără" (M, 45 ani, psihoterapeut, fost angajat).

O actuală angajată vorbeşte despre modul în care a perceput încrederea în relaţiile cu ceilalţi:

> „Toți voluntarii cu care am lucrat mi-au dăruit încredere şi sentimente sincere. Oricând aş apela la ei pentru a mă ajuta în orice situaţie" (F, 30 ani, formator de artă, angajată).

Având în vedere faptul că Fundaţia are la bază valori creştine, respondenţii au fost rugaţi să răspundă la întrebarea: „Cât de importantă credeţi că este/a fost împărtăşirea valorilor creştine în participarea la activităţile Fundaţiei?" Unii respondenţi au afirmat importanţa valorilor creştine corelate tematicile proiectelor, iar alţii discutau despre importanţa lor în contextul educării copiilor care beneficiau de ajutor prin proiecte. O fostă angajată (43 ani, profesor) a afirmat:

> „Consider că voluntariatul, ca dăruire din timpul tău şi din ceea ce eşti celorlalţi, cu titlu gratuit, este un concept care provine din creştinism, acolo unde este o valoare asimilată, un mod de viaţă."

Referitor la valorile pe care le-au dobândit voluntarii/angajaţii în cadrul Fundaţiei, respondenţii au menţionat: responsabilitatea, compasiunea, curajul, materializarea credinţei creştine prin fapte, permisivitate, respect, empatie şi altruism. De foarte multe ori, s-a

dovedit că răspunsurile sunt similare, ceea ce înseamnă că voluntarii/angajaţii au împărtăşit aceleaşi valori.

În ceea ce priveşte experienţa proprie ca voluntar în cadrul a două proiecte, apreciez relaţiile dintre voluntari ca fiind deschise, lipsite de constrângeri (chiar dacă lucram cu persoane mai în vârstă decât noi cu cel puţin 20 de ani, ne rugau să ne adresăm la persoana a doua singular). Eram trataţi fiecare în mod egal, ne ajutam reciproc şi aveam discuţii şi în afara ariei profesionale. Referitor la relaţiile de orizontalitate, tratam persoanele aflate în funcţii de conducere cu respectul cuvenit experienţei. Consider că tocmai relaţiile acestea au adus succes proiectelor în care eram implicaţi.

5. Concluzii

În studiul prezent, s-a dorit demonstrarea rolului pe care Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti îl are în cristalizarea capitalului social şi efectele benefice asupra comunităţii. Proiectele desfăşurate în scopul îmbunătăţirii calităţii vieţii persoanelor din mediile defavorizate au reprezentat oportunităţi prin care voluntari, atât din comună, cât şi din alte localităţi au format o reţea socială extinsă, îndeplinindu-se astfel două dintre caracteristicile menţionate de Putnam (1995, pp. 664-665): existenţa relaţiilor dintre persoane şi a unui scop comun.

Capitalul social devine o resursă de pe urma căreia întreaga comunitate are beneficii (Stolle, Hooghe, 2003, pp. 24-25), din interviurile aplicate fiind redate beneficii directe asupra persoanelor defavorizate (ajutor material, sprijin moral), cât şi beneficii indirecte, pentru membrii comunităţii care s-au implicat în proiecte (împlinire morală, dezvoltare personală, socializare).

Încrederea este o trăsătură de bază în recunoaşterea capitalului social, aceasta fiind formată în timp în urma interacţiunilor directe dintre persoane (Putnam, 1995). În cazul voluntarilor din Fundaţie, s-a remarcat faptul că aceştia aveau încredere unii în

ceilalţi, ceea ce a reprezentat un factor care a susţinut succesul proiectelor desfăşurate.

Referitor la gradul de orizontalitate remarcat de Putnam (1995), Wollebaek şi Selle (2002), respondenţii au afirmat deschiderea şi lipsa constrângerilor în relaţiile cu persoanele aflate în funcţii de coordonare, pe care le-au perceput ca fiind parte a „familiei.”

Spiritul solidarităţii şi cooperării despre care discuta Putnam (1995) a fost remarcat de respondenţi, care au susţinut că proiectele în care au activat şi scopul Fundaţiei în sine au fost cele care le-au insuflat aceste valori.

Cele două tipuri de capital social (*bonding şi bridging*) considerăm că sunt evidenţiate prin intermediul mai multor indicii. Capitalul de tip *bonding* este definit de relaţiile care s-au format între membrii Fundaţiei în timpul proiectelor, acesta fiind cel care predomină în studiul de faţă. Unii respondenţi au confirmat menţinerea relaţiilor de prietenie, chiar dacă nu au mai desfăşurat activităţi de voluntariat.

Capitalul de tip *bridging* poate fi remarcat prin relaţiile pe care voluntarii/angajaţii le au cu persoane din afara Fundaţiei, pe care le-au cunoscut prin intermediul proiectelor la care au participat. O fostă angajată a menţionat că păstrează legătura cu colegii din Săvineşti şi apelează la servicii profesionale prestate de aceştia, fiind, de asemenea, invitată să ţină cursuri în cadrul Fundaţiei. Relaţiile stabilite cu persoane din exteriorul Fundaţiei s-au concretizat în parteneriate profesionale desfăşurate în afara Fundaţiei, ceea ce arată o altă trăsătură a capitalului social de tip *bridging*.

Indirect, acest tip de capital poate fi asimilat şi în cazul parteneriatelor pe care Fundaţia le are cu alte entităţi din Piatra-Neamţ sau Germania, acestea concretizându-se în sprijinul material acordat familiilor defavorizate.

Cel puţin doi dintre respondenţi au remarcat gradul de diversitate al colegilor voluntari, care a dus la formarea unei reţele complexe, confirmându-se supoziţia din studiul lui Glanville (2016).

Referitor la importanţa valorilor creştine în activitatea de voluntariat, respondenţii au recunoscut că religia are un rol semnificativ, având în vedere specificul Fundaţiei şi valorile transmise prin proiectele desfăşurate, însă participarea ca voluntari/angajaţi a fost mai mult motivată de spiritul civic, solidaritate şi dorinţa de a contribui la binele comunităţii.

În ceea ce priveşte capitalul social al comunei Săvineşti, s-a remarcat faptul că acesta este diferit în funcţie de regimul politic şi de contextul social-economic. În perioada socialistă, când relaţiile şi asocierile orizontale (între cetăţeni) erau subminate (Fukuyama, 2001, p. 18), capitalul social s-a conturat în contextul funcţionării Platformei Industriale, care reunea muncitori din mai multe localităţi din judeţ.

După schimbarea regimului politic şi desfiinţarea Platformei, au apărut probleme sociale pentru care ajutorul autorităţilor locale nu mai era suficient. Astfel, pentru remedierea acestora, a intervenit Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti, care şi-a propus să ajute familiile defavorizate prin sprijin material (bunuri, rechizite, o masa caldă), dar şi prin încurajarea copiilor din aceste medii spre educaţie şi spre adoptarea valorilor creştine.

Proiectele desfăşurate în cadrul Fundaţiei au implicat personal şi voluntari din cadrul comunei, între care s-au stabilit relaţii sociale care au reprezentat baza capitalului social. S-a dovedit astfel că acest tip de capital este o resursă de pe urma căreia poate beneficia întreaga comunitate, aşa cum a fost demonstrat şi de către Havadi et al. (2015a).

Bibliografie

Bekkers, R., Völker, B., Van der Gaag, M., Flap, H. (2008). Social Networks of Participants in Voluntary Associations. *Social Capital: An International Research Program*, 185-205.

Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.

Deller, S.C., Conroy, T., Markeson, B. (2018). Social Capital, Religion and Small Business Activity. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 155, 365-381.

Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development. *Third World Quarterly,* 22(1), 7-20.

Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti (2011). *Raport anual.* http://solidaritatesisperanta.ro/wp-content/uploads/2014/12/Raport-2011-pt-online.pdf (accesat 11 august 2020).

Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti (2012). *Raport anual.* http://solidaritatesisperanta.ro/wp-content/uploads/2013/08/raportul-anual-al-fundatiei-solidaritate-si-speranta-filiala-savinesti.pdf (accesat 11 august 2020).

Fundaţia Solidaritate şi Speranţă, Filiala Săvineşti (2014). *Raport anual.* http://solidaritatesisperanta.ro/wp-content/uploads/2015/06/RAPORT%202014.pdf (accesat 11 august 2020).

Glanville, J.L. (2016). Why Does Involvement in Voluntary Associations Promote Trust? Examining the Role of Network Diversity. *Sociological Inquiry*, 86(1), 29-50.

Havadi-Nagy, K.X., Ilovan, O.-R., Damyanovic, D., Reinwald, F., Mărginean, M. (2015a). Advocacy for Participatory Rural Development. A Comparison of Two Case Studies from Romania and Austria. În Peter Jordan (ed.) *New Developments in the Rural Space of Central and South-East Europe. Proceedings of the meeting of the Working Group on Central Europe in conjunction with the German Congress of Geography, Berlin, September 30, 2015*. HEFT 43 (pp. 121-150). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Havadi-Nagy, K.X., Jordan, P., Ilovan, O.-R., Zametter, T.F., Cristea, M., Sebestyèn, T.-T. (2015b). The Sustainable Development of Less-favoured Areas: A Study of the Romanian and Austrian Experiences. *Romanian Review of Regional Studies*, XI(2), 19-30.

Ianoş, I., Pop, I. (1984). Geografia industriei. Industria chimică. În Iordan, I., Alexandru, D. (coord.). *Geografia României: Geografia umană şi economică*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Ilovan, O.-R., Jordan, P., Havadi-Nagy, K.X., Zametter, T. (2016). Identity Matters for Development: Austrian and Romanian Experiences. *Transylvanian Review*, 25, Supplement No. 1, 261-277.

Ilovan, O.-R., Maroşi, Z. (2019). Transylvanian Cultural Landscapes Promoting Rural Development. *Transylvanian Review*, 28(4), 106-126.

Kay, A. (2006). Social Capital, the Social Economy and Community Development. *Community Development Journal*, 41(2), 160-173.

Lee, J., Árnason, A., Nightingale, A., Shucksmith, M. (2005). Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. *Sociologia ruralis*, 45(4), 269-283.

Mihail, M. (1977). *Geografia economică a României (curs universitar).* Cluj-Napoca.

Moise, A. (2015). *A fost odată ca niciodată … Platforma de la Săvinești.* https://mesagerulneamt.ro/2015/09/a-fost-odata-ca-niciodata-platforma-de-la-savinesti/ (accesat 29 iulie 2020).

ProTV (2016). *Un combinat de vârf al României, distrus de „investitorii" străini. „Până acum 2 zile era rentabil şi acum nu mai e?"* https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/un-combinat-unic-in-europa-distrus-de-investitorii-straini-pana-acum-2-zile-era-rentabil-si-acum-nu-mai-e.html (accesat 29 iulie 2020).

Putnam, R.D. (1995). Tuning in, Tuning out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *PS: Political Science & Politics*, 28(4), 664-684.

S.C. Habitat Proiect S.A. Iaşi (2008). *Proiect Reactualizare Plan Urbanistic General Comuna Săvineşti, Judeţul Neamţ, volumul I- Memoriu General*.

Stolle, D., Hooghe, M. (2003). Conflicting Approaches to the Study of Social Capital. Competing Explanations for Causes and Effects of Social Capital. *Ethical Perspectives*, 10(1), 22-45.

Tirmizi, S.N.A. (2005). The Contribution of Levels of Social Capital to Community Development. Retrospective Theses and Dissertations. https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2598&context=rtd (accesat 9 august 2020).

Wollebaek, D., Selle, P. (2002). Does Participation in Voluntary Associations Contribute to Social Capital? The Impact of Intensity, Scope, and Type. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31(1), 32-61.

Perioada de după decembrie 1989 se caracterizează prin mari metamorfoze ale României, pe multiple planuri, precum cel politic, social, cultural şi economic. Toate acestea au avut un impact teritorial care, nu de puţine ori, a părut să-i fi luat prin surprindere pe cei care au gândit şi implementat strategii de dezvoltare la nivel naţional şi local. Cert este că atât spaţiul urban, cât şi cel rural au fost afectate de emigraţie şi de schimbări majore. Acestea au plasat comunităţile locale în situaţii marcate de incertitudine sau de o permanentă tranziţie, trendul dezvoltării lor nefiind întotdeauna în sens ascendent.

Capitolele acestui volum reflectă cele amintite anterior. Discutând realitatea urbanistică a României prin studiul de caz al municipiului Cluj-Napoca sau identificând probleme şi soluţii posibile pentru câteva areale afectate de dezindustrializare (municipiul Hunedoara, Depresiunea Petroşani şi comuna Săvineşti), numitorul lor comun este de a oferi suficiente informaţii privind situaţia existentă şi propuneri sau exemple de bună practică pentru decidenţi şi chiar pentru cetăţeni.

Sperăm ca această colecţie tematică, cu studii de caz relevante pentru dezvoltarea teritorială a României după 1989, să fie utilă studenţilor geografi şi cercetătorilor şi să încurajeze preocupări similare.

Conf. univ. dr. Oana-Ramona ILOVAN

Centrul de Cercetare pentru Identităţi Teritoriale şi Dezvoltare

UNIVERSITAS • NAPOCENSIS
ROMANIA
PRESA UNIVERSITARĂ

ISBN: 978-606-37-0924-1